

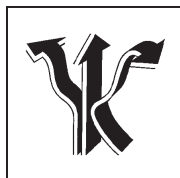
Економічні науки

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

ISSN 2523-4536

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Серія
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Випуск 1 (55)
2018

Засновано 2001 року
Видання виходить 4 рази на рік

Київ
ДП "Видавничий дім "Персонал"
2018

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43

Редакційна колегія

Курко М. Н., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Баєва О. В., д-р біол. наук, проф.,
Бойченко Е. Б., д-р екон. наук, доц.,
Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф.,
Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф.,
Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф.,
Пила В. І., д-р екон. наук, проф.,
Радзієвський О. І., д-р екон. наук, ст. наук. співроб.,
Романова Л. В., д-р екон. наук, проф.,
Сафонова В. Є., д-р екон. наук, доц.,
Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф.,
Швець В. Я., д-р екон. наук, проф.,
Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 6 від 27 червня 2018 р.)

Видання індексується Google Scholar

Наукові праці МАУП. — Серія : Економічні науки. — 2018. — Вип. 1 (55) / [редкол.: М. Н. Курко (голов. ред.) та ін.]. — Київ : МАУП, ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. — 82 с.: іл. — Бібліогр. у кінці ст. — Виходить 4 рази на рік.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” (Серія “Економічні науки”) за наказом Міністерства освіти і науки України визнано як фахове видання з економічних наук (дата включення 21.11.13).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2018
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2018

ЗМІСТ

Відомості про авторів	4
Сафонова В. Є., Грушина А. І.	
<i>Кредитування підприємств малого та середнього бізнесу в Україні: проблеми та перспективи</i>	5
Баєв В. В., Баєва О. В.	
<i>Аналіз методів розрахунку вартості медичних послуг в системі медичного туризму</i>	12
Дікарєв О. І.	
<i>Інвестиційно-правові та геофінансові стратегії Китайської Народної Республіки в регулювання глобальних ланцюгів додаткової вартості</i>	17
Квасній Л. Г., Федішин В. В.	
<i>Дослідження проблем і перспектив розвитку підприємств туристичної індустрії Прикарпаття</i>	30
Пьохов В. М.	
<i>Хабарництво, корупція та тіньова економіка — триєдина загроза національній безпеці України</i>	39
Заєць О. С.	
<i>Інвестиції в трудовий потенціал як джерело збереження і розвитку людського капіталу будівельних підприємств</i>	50
Трайкоска В. А.	
<i>Економічна сутність реструктуризації підприємства</i>	59
Трайкоскі В. Т.	
<i>Сутність принципу збалансованості у забезпеченні економічного зростання</i>	71

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- **Баєв Вадим Вікторович** — канд. екон. наук, доц., МАУП, м. Київ — 12
- **Баєва Олена Вікторівна** — д-р біол. наук, проф., Київський мед. ун-т — 12
- **Грушина Аліна Ігорівна** — аспірант, Нац. академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ — 5
- **Дікареєв Олександр Іванович** — канд. політ. наук, доц., МАУП, м. Київ — 17
- **Заєць Олександр Степанович** — здобувач каф. економічної теорії, Київський нац. ун-т будівництва і архітектури. Генеральний директор ПП ВКФ “Будмон-тажсервіс” — 50
- **Квасній Любов Григорівна** — канд. екон. наук, проф. каф. економіки та менеджменту, Прикарпатський ін-т ім. Михайла Грушевського, МАУП, м. Львів — 30
- **Пьохов Віктор Миколайович** — канд. юрид. наук, проф., зав. каф. правових дисциплін, Одеський ін-т, МАУП — 39
- **Сафонова Віра Євгенівна** — д-р екон. наук, проф., зав. каф. економіки та управління підприємством, МАУП, м. Київ — 5
- **Трайкоска Владанка Аце** — докторант, МАУП, м. Київ — 59
- **Трайкоскі Владко Трайко** — докторант, МАУП, м. Київ — 71
- **Федишин Василина Василівна** — аспірант каф. економіки та менеджменту, Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. Івана Франка — 30

В. Є. САФОНОВА*Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ***А. І. ГРУШИНА***Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ*

КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Наукові праці МАУП. Серія Економічні науки, 2018, вип. 55(1), с. 5–11

Основним чинником формування конкурентоспроможної національної економіки є розвиток малого та середнього підприємництва. У цьому секторі зосереджено більше половини економічно активного населення, що і виробляє основну частину валового внутрішнього продукту. У сфері малого та середнього підприємництва здійснюється велика частина всіх інновацій, ці нововведення створюють додаткові робочі місця і формують “середній клас” суспільства.

Головним фактором створення конкурентоспроможної економіки і зростання самостійності будь-якої держави є розвиток малого та середнього бізнесу. В зазначеному секторі зосереджено більше половини економічно активного населення країни. Саме згаданий чинник формує основну частину валового внутрішнього продукту. У сфері малого та середнього підприємництва здійснюється значна частина всіх інновацій. Ці нововведення створюють додаткові робочі місця та формують “середній клас” суспільства. Проте загальновідомо, що попри розуміння доцільності розвитку малого бізнесу для економіки країни, нинішні можливості використовуються не в повному обсязі.

Питаннями підтримки та розвитку малого підприємництва, зокрема кредитування, відображено у працях таких вітчизняних дослідників, як: З. Варналій, А. Кисельов, М. Крупка, О. Кужель, А. Поддєрьогін, А. Чухно та ін. У їх дослідженнях висвітлено проблемні питання кредитування підприємницьких структур малого та середнього бізнесу та запропоновано механізми й способи їх вирішення. Однак постійна трансформація національної економіки вимагає оновлених та інноваційних підходів щодо формування механізмів підтримки підприємництва відповідно до економічних умов.

Поряд з проблемою кредитування малого та середнього бізнесу (МСБ) постає питання щодо майбутнього і банківської системи країни та перспективи масового кредитування підприємництва. Так, обсяги виробництва підпри-

ємствами малого та середнього бізнесу у ВВП країни в Україні становить 6 %, у Канаді — 21, Чехії — 35, США — 62, а в Японії — 63 % відповідно [4].

Нами проаналізовано показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами, за період 2010–2016 рр., з метою дослідження динаміки розвитку підприємництва, зокрема МСБ (табл. 1).

Дані табл. 1 свідчать про стабільну тенденцію до зниження кількості підприємств як загалом, так і за кожною із груп розподілу відповідно до їх розміру.

Найзначніше скорочення за показником абсолютної зміни (2016/2010 рр.) ми спостерігаємо за великими підприємствами, кількість середніх підприємств у 2016 р. зменшилась на 29 % відповідно до 2010 р., малих — 18 %. Проте, досліджуючи обсяг реалізованої ними продукції (товарів та послуг), доцільно зауважити, що ми спостерігаємо абсолютний приріст. Зокрема, саме малі підприємства та фізичні особи-підприємці, попри зниження їх кількості, демонструють приріст обсягу реалізованої продукції в 2,1 рази. Це свідчить, що МСБ розширює власну діяльність досить стрімкими темпами, а тому здатен здійснити вагомий вклад у розвиток економіки країни.

Таблиця 1

**Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання
з розподілом за їх розмірами**

Показник, рік	Усього	У тому числі			
		підприємства			ФОП
		великі	середні	малі	Усього
1	2	3	4	5	6
Кількість суб'єктів господарювання, од.					
2010	2183928	586	20983	357241	1805118
2011	1701620	659	20753	354283	1325925
2012	1600127	698	20189	344048	1235192
2013	1722070	659	18859	373809	1328743
2014	1932161	497	15906	324598	1591160
2015	1974318	423	15203	327814	1630878
2016	1865530	383	14832	291154	1559161
Абсолютна зміна, 2016/2010 рр.	0,85	0,65	0,71	0,82	0,86
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн грн.					
2010	3596646,4	1401596,8	1396364,3	568267,1	230418,2
2011	4202455,2	1775829,0	1607628,0	607782,4	211215,8
2012	4459818,8	1761086,0	1769430,2	672653,4	256649,2
2013	4334453,1	1717391,3	1662565,2	670258,5	284238,1
2014	4459702,2	1742507,9	1723151,5	705000,5	289042,3

1	2	3	4	5	6
2015	5556540,4	2053189,5	2168764,8	937112,8	397473,3
2016	6726739,8	2391454,3	2668695,7	1177385,2	489204,6
Абсолютна зміна, 2016/2010 рр.	1,9	1,7	1,9	2,1	2,1

Джерело: сформовано на основі [6].

Зазначені результати дослідження та ряд інших даних щодо впливових стимулюючих факторів дають підстави для позитивних очікувань щодо розвитку масового кредитування малого та середнього підприємництва.

Так, за даними Національного банку України (табл. 2), упродовж жовтня–листопада 2017 р., банківськими установами сектору домашніх господарств, куди включено фізичні особи-підприємці, було видано кредитів на суму 865 млн грн та 963 млн грн відповідно. При цьому середньозважена ставка у річному обчисленні за кредитами становила 22,8 % у жовтні та 22,1 % у листопаді, що свідчить про зростання обсягу кредитних ресурсів у зв'язку зі зниженням вартості кредитів.

При цьому, як видно з даних табл. 3, саме для суб'єктів малого підприємництва, а також мікропідприємств з річними доходами до 50 тис. євро, ставки за новими кредитами в національній валюті є найвищими. Найдорожчий кредит отримали мікропідприємства з річним доходом від 50–500 тис. євро в рік — 28,9 %. Таким чином, можна стверджувати, що банківські установи свідомо завищують вартість кредиту для малого підприємництва, яке при значній потребі у фінансових ресурсах та безвихідної ситуації змушене погоджуватись на дорогий кредит.

Такий вартісний кредит аж ніяк не може виступати стимулятором розвитку малого підприємництва в Україні, а тому є загрозою подальшого економічного зростання національної економіки загалом.

Таблиця 2

**Процентні ставки за новими кредитами іншим фінансовим корпораціям,
за розміром підприємств та видами валют, %**

Період 2017 р.		Підприємства за розміром					
		великі	середні	малі	суб'єкти мікропідприємництва з річним доходом		
					500 тис. – 2 млн євро	50 тис. – 500 тис. євро	до 50 тис. євро
жовтень	Усього	–	18,7	21,5	19,6	16,3	16,4
	у т. ч. національна валюта	–	18,7	21,5	19,6	16,3	16,4
	у т. ч. іноземна валюта	–	–	–	–	–	–
листопад	Усього	–	18,2	20,5	20,1	18,0	22,8
	у т. ч. національна валюта	–	18,2	20,5	20,1	20,1	22,8
	у т. ч. іноземна валюта	–	14,7	–	–	4,6	–

Джерело: сформовано на основі [2].

Беручи до уваги викладене, банкіри схилиються до того, що причиною такого гальмування розвитку кредитування МСБ є відсутність програм та законодавчих норм щодо стимулювання кредитування в Україні. А тому все більше організацій як державних, так і приватних спрямовують свою діяльність на розвиток програм та ініціатив щодо підтримки та розвитку малого підприємництва в Україні.

Рейтингування банківських послуг на ринку в напрямі підтримки та розвитку малого та середнього підприємництва, проведене за даними інтернет-порталу Bankchart, наведено в табл. 3. За даними цієї таблиці можна зробити висновок, що банківські установи розглядають мале та середнє підприємництво як перспективний сектор, а тому пропонують різні програми фінансової підтримки інвестиційних проектів.

Так, лише Укргазбанк пропонує кілька програм кредитування, а саме: “Програма розвитку бізнесу підприємців сільської місцевості або за інвестиційними кредитами в рамках кредитного договору з НУФ”, “Програма розвитку бізнесу у рамках співпраці з Німецько-Українським фондом”, “Фінансова підтримка інвестиційних проектів МСБ ЕКО”, “Фінансова підтримка інвестиційних проектів МСБ”, “Модернізація систем освітлення для клієнтів МСБ”, “Програма розвитку бізнесу “Власні кошти” в рамках кредитного договору з НУФ” [7].

Кредитування малого бізнесу, яке ще зовсім недавно вважалося достатньо ризиковою справою, нині стає усе більш привабливим для кредитних організацій державного та приватного сектору. На цей ринок виходять практично всі банки, які пропонують різні програми.

Таблиця 3

Рейтинг найкращих умов кредитування підприємств малого та середнього бізнесу України вітчизняними банками, %

Банк	Ставка	Разова комісія	Щомісячна комісія	Перший внесок
Кредобанк	16,9	0,5	–	від 10
Ощадбанк	17,5	0,2	–	від 25
Credit Agricole	16,5	1	–	від 30
Укргазбанк	17	1	–	від 30
Укргазбанк Фінансова підтримка інвестиційних проектів МСБ	18,4	1	–	від 30
Укрексімбанк	17,5	0	0	від 0
Південний	19	0,50	–	від 30
ТАСкомбанк Інвестиційний кредит	24,0	1,00	–	від 20
БТА банк На розвиток бізнесу	26,0	1,00	–	від 0

Джерело: сформовано на основі [7].

Так, у даному контексті уваги потребує програма кредитування малого підприємництва, розроблена українським Ощадбанком, яка стартувала у вересні 2017 р., а за прогнозами керівництва вже у 2018 р. має охопити більшість регіонів країни. Програма отримала назву “Будуй своє”.

Ця програма носить загальнодержавний характер і спрямована на зростання чисельності підприємців в Україні, яке в десять разів менше, ніж в таких країнах як Польща, Білорусія. Автори та розробники, ініціатори програми розраховують на те, що саме стрімкий розвиток приватного підприємництва, зокрема МСБ, сприятиме покращенню економічних показників країни.

Програма включає в себе як навчання новостворених підприємців, так і їх фінансову підтримку у вигляді кредитування. Загалом програма складається з чотирьох блоків: “Стартуй легко”; “Будуй своє зручно”; “Вчись та розвивайся”; “Отримай фінансову підтримку” [1].

Перший блок програми передбачає стартовий пакет для підприємницьких структур та передбачає отримання корпоративної карти і розрахунково-касове обслуговування. Розробники роблять ставки на Інтернет- та мобільний банкінг, що для європейських підприємців вже досить давно не в новинку.

Другий блок програми розроблений на аудиторію у вигляді новачків бізнесу та передбачає співпрацю з великими фірмами на умовах пільгового обслуговування (знижки, безкоштовний ряд певного переліку послуг, заохочувальні програми) впродовж обмеженого періоду. Партнерами в цьому плані виступають фірми “Київстар”, “Нова пошта”, “mtax” аутсорсинг-бухгалтерія і цей список періодично поповнюють інші лідери транспортних, маркетингових та рекрутингових послуг на українському ринку.

Третій блок навчального характеру і як стверджують розробники “особа, зацікавлена в підприємстві, може пройти тест та зрозуміти, який з нього підприємець, де його слабкі та сильні сторони в організації малого бізнесу. Головним ядром навчальної частини програми під назвою є однойменний портал buduysvoe.com” [5]. У процесі визначених пріоритетів розвитку, підприємець має можливість пройти такі навчальні курси, а також проконсультуватись у ментора. При цьому весь процес реалізації програми кредитування малого підприємництва супроводжуватиметься офф-лайн подіями та консультаціями з експертами та рядом фестивалів і форумів.

Четвертий та останній блок програми є більш практичним та передбачає саме фінансову допомогу підприємцям, так зване мікрокредитування на суму від 50 тис. грн до 5 млн грн, при цьому в програмі не вказано відсоткову ставку за кредитами (швидше за все вона визначатиметься індивідуально для кожного суб’єкта). Також важливим є те, що така фінансова допомога буде отримана за участі і місцевої влади: “Спільні з Ощадбанком програми часткової компенсації вартості кредитних ресурсів для малого бізнесу вже працюють у 9 областях України, а в 4 — такі програми близькі до запуску” [5].

Окрім зазначених позитивних моментів програми кредитування, є ще один вагомий фактор — співпраця Ощадбанку з фондом WNISEF, яка націлена підтримати соціальне підприємництво у вигляді 5–10 % річних у національній валюті. Як і Укргазбанк, програма співпрацює з Німецько-Укра-

їнським фондом, а також Європейським інвестиційним банком (ЄІБ) на суму 220 млн євро [1].

Згадуючи вклад ЄІБ у розвиток українського малого та середнього підприємництва, доцільно зазначити, що така банківська структура неодноразово надає фінансову допомогу Україні в напрямі підтримки та розвитку малого та середнього підприємництва.

Так, “Міністерство фінансів підтримує розвиток малого та середнього підприємництва завдяки залученому від Європейського інвестиційного банку кредиту в розмірі 400 млн євро” [3]. Згідно з умовами угоди кредитування, агентом Міністерства фінансів виступає Укрексімбанк (державний банк України), який надає кредитні ресурси визначеним банкам-учасникам — відібрано Мегабанк і Укргазбанк. У подальшому ці банки здійснюватимуть фінансування інвестицій та потреб українського МСБ.

Повертаючись до програми Ощадбанку, слід відзначити, що діє програма підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва з подачі Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР). Ця співпраця закріплена меморандумом між ЄБРР, Міністерством фінансів України та банком, який є найбільш сфокусованим на підтримці підприємців МСБ. Таким чином, запуск програми кредитування малого підприємництва є своєрідним черговим етапом щодо реалізації Ощадбанком стратегії розвитку національної економіки.

Однак, попри всі програми розвитку підприємництва, грошово-кредитна політика країни є основним інструментом підтримки цього сектору. За даними Світового банку, значення індексу “процентна ставка по кредиту” в Україні рівна індексу країнам так званого третього світу і у 2016 р. становила 19,2 %. В таких країнах як Швейцарія, відсоткова ставка за кредитами рівна 2,6 %, в Катарі — 4,0, Канаді — 2,7, Італії — 3,4, а в США — лише 3,5, Румунії — 5,7, Болгарії — 6,4 %. На рівні України кредитні ресурси дорого оцінюють такі країни як Киргизстан — 22,2 % по кредиту, Монголія — 19,7 %, Аргентина — 31,2 % [8].

За таких обставин доцільним є реформування грошово-кредитної, монетарної політики країни, а також їх гармонізація з діяльністю банківської системи, яка нині на пряму залежить від розвитку малого та середнього підприємства.

Джерела

1. Государственная программа от Ощадбанка “Будуй своє” [Электронный ресурс] // Ощадбанк. 2017. URL: <https://oschadbank-inform.com.ua/kredyty/oschadbank-buduj-svoe.html>
2. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс] // Нац. Банк України. 2016. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1
3. ЄІБ надав Україні кредит €400 млн на розвиток малого та середнього бізнесу [Електронний ресурс] // Укр. новини. 2017. URL: <https://ukranews.com/ua/news/522683-yeib-nadav-ukraini-kredyt-ye400-mln-na-rozvytok-malogo-ta-serednogo-biznesu>

4. Кредити для малого та середнього бізнесу [Електронний ресурс] // Check point Business media. 2017. URL: <https://ckp.in.ua/finance/17653>
5. Ощадбанк має намір “зростити” 2 мільйони підприємців [Електронний ресурс] // Ощадбанк. 2017. URL: <https://www.oschadbank.ua/ua/press-service/news/4342537/>
6. Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. 2016. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Рейтинг кредитування юридичних осіб і підприємців в банках України. Порівняння процентних ставок за кредитами для українського малого і середнього бізнесу [Електронний ресурс] // Bankchart. 2018. URL: <http://www.bankchart.com.ua/business/credit/any/6/980/365/500000>
8. Lending interest rate // World Bank Data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator>

Сафонова В. Є., Грушина А. І. Кредитування підприємств малого та середнього бізнесу в Україні: проблеми та перспективи. Систему підтримки малого та середнього підприємництва в подальшому передбачається удосконалювати за кількома напрямками, а саме: поліпшення системи спеціальних податкових режимів, створення умов для освоєння суб'єктами МСБ нових ринкових ніш, забезпечення доступу до кредитних ресурсів. Перед держорганами стоїть складне завдання, оскільки в нестабільних економічних умовах малий і середній бізнес найбільше потребує підтримки. Активні дії держави, зміна економічних умов загалом, дозволить переломити ситуацію, що склалася.

Safonova V. E., Grushina A. I. Lending to Small and Medium Enterprises in Ukraine: Problems and Prospects. The system of support for small and medium-sized enterprises will be further developed in several directions, namely: improvement of the system of special tax regimes, creation of conditions for the development of new market niches by SMEs, and access to credit resources. Before the state bodies there is a difficult task, as in the unstable economic conditions the small and medium-sized business needs most support. The active actions of the state, the changing economic conditions in general, will allow to break the current situation.

Сафонова В. Е., Грушина А. И. Кредитование предприятий малого и среднего бизнеса в Украине: проблемы и перспективы. Систему поддержки малого и среднего предпринимательства в дальнейшем предполагается совершенствовать по нескольким направлениям, а именно: улучшение системы специальных налоговых режимов, создание условий для освоения субъектами МСБ новых рыночных ниш, обеспечение доступа к кредитным ресурсам. Перед госорганами стоит сложная задача, поскольку в нестабильных экономических условиях малый и средний бизнес больше всего нуждается в поддержке. Активные действия государства, изменение экономических условий в целом, позволит преломить сложившуюся ситуацию.

Надійшла 12 лютого 2018 р.

В. В. БАЄВ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

О. В. БАЄВА

Київський медичний університет

АНАЛІЗ МЕТОДІВ РОЗРАХУНКУ ВАРТОСТІ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ В СИСТЕМІ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ

Наукові праці МАУП. Серія Економічні науки, 2018, вип. 55(1), с. 12–16

Проаналізовано компоненти ринку медичного туризму та основні методи оплати надавачів медичної допомоги в системі медичного туризму. Системний аналіз дає можливість визначити основні чинники, які дозволять використати досвід країн з розвинутою системою охорони здоров'я при розрахунку медичних послуг у системі медичного туризму.

Євроінтеграційні процеси відкривають український ринок для медичних корпорацій — країн ЄС. Під впливом цього процесу можна очікувати створення умов для чесної конкуренції, що відповідає правилам, встановленим національними та наднаціональними органами влади; відхід від монополії держави на надання медичних послуг; посилення суперництва між медичними закладами різного профілю та форм власності.

Прийнята у 2011 р. Директива ЄС “Про права пацієнтів на отримання транскордонної медичної допомоги” засвідчує остаточний перехід до нео-ліберальної парадигми охорони здоров'я. Відповідно до цієї директиви на ринку медичних послуг ЄС будуть відзначатися певні тенденції. По-перше, в рамках створення єдиної європейської моделі слід очікувати прискорення процесу конвергенції національних моделей охорони здоров'я. По-друге, споживчий попит на медичні послуги не обмежуватиметься кордоном держави, а постачальники медичних послуг з різних країн ЄС отримають рівні умови ведення бізнесу порівняно з місцевими конкурентами [1]. По-третє, Директива ЄС сприятиме розвитку як в'їзного, так і виїзного медичного туризму.

Туристичний пакет у системі медичного туризму включає такі складові:

- послуги туроператора (або турагента), який формує туристичний пакет;
- надання послуг з транспортування як споживача послуг медичного туризму, так і осіб, які його супроводжують;
- медичне страхування;

- оплата проживання осіб, які супроводжують пацієнта;
- надання медичних послуг (діагностичних, лікувальних, реабілітаційних, прийняття пологів тощо);
- екскурсійні послуги для осіб, які супроводжують пацієнта (якщо дозволяє здоров'я, йому також надаються екскурсійні послуги).

Таким чином, туроператор медичного туризму не тільки формує туристичний пакет, а й на нього покладено основний обов'язок з укладання угод про надання медичних послуг з медичними закладами, які мають надавати медичну допомогу в рамках туристичного пакета [2].

Однією з вимог до таких закладів охорони здоров'я виступає наявність міжнародного сертифіката з якості.

Оплату за надані медичні послуги проводять виробники-посередники в рамках туристичного пакета, узгодженого з покупцем і надавачем медичної допомоги. Методи оплати наданих медичних послуг лікувальними закладами визначається системою організації і фінансування охорони здоров'я в країні в'їзного медичного туризму.

Методи оплати медичних послуг у системі медичного туризму умовно можна поділити на:

- ретроспективні, при яких виробнику медичних послуг відшкодовуються витрати за фактично наданий обсяг послуг;
- проспективні (перспективні, попередні), при яких розмір відшкодування за послуги визначається попередньо або виробником-посередником медичних послуг, або під час переговорів між туристичним агентством та надавачем медичних послуг.

Ретроспективна оплата (оплата *postfactum*) передбачає відшкодування витрат за фактично наданий обсяг медичної допомоги. Роль виробника-посередника є мінімальною і полягає в оплаті виставлених лікарнями рахунків. Перевірка обсягу і якості (обґрунтованість госпіталізації, відсутність приписок) проводиться ретроспективно за фактом наданої медичної допомоги. Усі фінансові ризики, пов'язані з оплатою медичної допомоги, несе виробник-посередник — туристичне агентство, яке формує туристичний пакет та визначає його вартість.

Ризики застосування ретроспективної оплати пов'язані з такими чинниками:

- збільшення числа маніпуляцій з преїскурантами цін на медичну допомогу з метою максимального збільшення доходу;
- вмотивованість надавачів медичної допомоги до необґрунтованого призначення більш високовартісних методів діагностики та лікування;
- “підміна втручання” — відсутність стимулу направляти пацієнтів на інший, більш адекватний з точки зору економічної ефективності вид надання допомоги.

Основними методами ретроспективного фінансування надавачів медичної допомоги є:

- метод оплати за кількістю фактично проведених ліжко-днів;
- метод клініко-статистичних груп або групових економічних стандартів.

Сутність методу оплати за кількістю фактично проведених ліжко-днів полягає в оплаті за кількістю фактично проведених ліжко-днів хворим в умовах медичного стаціонару (лікарні). Ліжко-день слугує критерієм системи оплати медичних послуг виробником-посередником послуг медичного туризму.

При проведенні розрахунків з лікарнею — надавачем послуг медичного туризму за таким методом сума виплат лікарні визначається добутком фактичного числа ліжко-днів на фіксовану ставку витрат на ліжко-день. Можливі такі модифікації цього методу:

- оплата за вартістю середнього ліжко-дня;
- оплата за вартістю середнього ліжко-дня за профілем ліжка;
- оплата за вартістю середнього або середньо-профільного ліжко-дня з додатковою оплатою обслуговування та лікування за межами відділення;
- оплата за вартістю середнього або середньо-профільного ліжко-дня з гонорарною оплатою праці лікуючих лікарів;
- роздільна оплата ліжко-дня та специфічних медичних втручань (хірургічних операцій, діагностичних досліджень).

Для оплати за вартістю ліжко-дня розраховують вартість одного ліжко-дня у профільному відділенні лікарні. Цей спосіб дає можливість скоротити обсяг оброблюваної економічної інформації, а також веде до подовження (часто штучно) термінів госпіталізації і ускладнює контроль за реальним обсягом медичної допомоги.

Виокремлюють два способи оплати медичної допомоги за пролікованого хворого на основі ліжко-дня:

1. Добуток вартості 1 л/дня на фактичну кількість л/днів перебування хворого в стаціонарі.
2. Добуток вартості 1 л/дня на директивний термін перебування хворого в стаціонарі відповідно до клінічного протоколу, прийнятого в країні в'їзного медичного туризму.

Варіантом методу оплати за ліжко-днем є метод пакетування послуг, за яким надані медичні послуги групуються в агреговану одиницю вищого рівня (наприклад, ліжко-дні або всі діагностичні процедури групуються в загальну "виписку"), за якою здійснюється нарахування ціни.

Мінімальна кількість параметрів підрахунку ставки оплати за пролікований випадок включає:

- базову ставку або глобальну середню вартість випадку;
- вагові коефіцієнти груп випадків для розрахунку відмінностей між випадками різної ресурсомісткості.

Вагові коефіцієнти груп випадків відображають середню вартість пролікованого випадку в певній групі щодо глобальної середньої вартості випадку.

Наприклад, ваговий коефіцієнт 1,3 для групи випадків X означає, що діагностика та лікування цих випадків в середньому на 30 % більш ресурсомісткі щодо середньостатистичних випадків у системі оплати.

У простій системі оплати за пролікованим випадком лікарням виплачується глобальна середня вартість за кожного пацієнта, тому всі вагові коефі-

цієнти дорівнюють одиниці. В базовій формулі можна використовувати коефіцієнти для оплати ненормально дорогих випадків, оплати перенаправлень в інші лікувальні заклади, оплати незавершених випадків надання медичної допомоги з метою коригування коливань вартості випадків, не підконтрольних постачальникам, зменшення фінансових ризиків, уникнення дублювання оплати і підтримки справедливого розподілу фінансування за всіма послугами.

До нестандартних випадків відносять лікування пацієнта у стаціонарі з нетипово довгим або коротким термінами госпіталізації для конкретної групи захворювань. Пороговий рівень називають “точкою балансування”.

Система оплати послуг медичного туризму, що диференціюється за діагнозами, потребує інструменту для визначення рівня складності або рівня ресурсомісткості кожного випадку щодо інших випадків. Для цього впроваджуються методи оплати за клініко-статистичними групами або групами економічних стандартів.

Сутність методу клініко-статистичних груп або групових економічних стандартів (DRG) полягає у нормуванні витрат на лікування схожих захворювань, об’єднаних до групи на основі однорідності клінічної картини в пацієнтів і приблизно однакової ресурсної місткості наданої допомоги. На сьогодні в більшості країн з розвинутою системою охорони здоров’я система DRG загалом охоплює стаціонарну медичну допомогу, хоча в деяких країнах розроблено DRG для амбулаторно-поліклінічної допомоги. Наприклад, для оплати роботи відділень хірургії одного дня.

У системах DRG, особливо австралійською і запозиченою з неї німецькою, а також у Франції і Нідерландах, більше уваги почали приділяти всім видам процедур, що проводяться під час госпіталізації. Групи в таких системах точніше можна визначити не як діагностично-пов’язані, а як діагностично-терапевтичні — саме так їх називають у Нідерландах. У США існує тільки диференціація на рівні наявності або відсутності супутніх захворювань. У Франції використовується 4-рівнева градація за складністю стану пацієнта, а в Німеччині — близько 9 рівнів для кожного DRG.

Кожне захворювання в рамках окремої DRG має середньозважені оцінки складності виконаних лікувально-діагностичних процедур, тривалості госпіталізації і, відповідно, середній обсяг витрачених коштів. Оплата за пролікованого хворого здійснюється за заздалегідь визначеною нормованою вартістю лікування випадку госпіталізації. Тобто система DRG здійснюється за допомогою класифікацій пацієнтів, що дозволяє пов’язати кожен пролікований випадок з використаними ресурсами та є зручним при формуванні туристичного пакета у сфері медичного туризму.

Джерела

1. Новіков В., Никонюк К. Соціальні наслідки Євроінтеграції України. Система охорони здоров’я [Електронний ресурс] // Friedrich-Ebert-Stiftung. Bibliothek der Friedrich-Ebert-Stiftung. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09542.pdf>

2. Медицинский туризм: Рейтинги и обзоры [Электронный ресурс] // Лечение за рубежом. Price Watch 2009. URL: <http://www.medicare-4u.com/ru/medical-tourism/>
3. Баєва О. В., Чебан В. І. Економіка та підприємництво в охороні здоров'я. Чернівці: Вид-во БДМУ, 2013. 360 с.

Баєв В. В., Баєва О. В. Аналіз методів розрахунку вартості медичних послуг в системі медичного туризму. Проаналізовано основні складові туристичного пакета в системі медичного туризму. Досліджено методи оплати медичних послуг у системі медичного туризму та розрахунку вартості медичних послуг з використанням досвіду країн з розвинутою системою охорони здоров'я.

Baiev V. V., Baieva O. V. Analysis of methods for calculating the cost of medical services in the medical tourism system. The components of the tourist package in the system of medical tourism are determined. The components of the medical tourism market are analyzed. The system of payment for the provided medical services conducted by the intermediary producers within the framework of the tourist package agreed with the buyer and the provider of medical aid is researched. Methods of payment of medical services provided by medical institutions are determined by the system of organization and financing of health care in the country of entry medical tourism. And retrospective and prospective methods of payment of medical care providers in the system of medical tourism. The system of payment for medical tourism services differentiating according to diagnoses requires an instrument for determining the level of complexity or level of resource intensity of each case in other cases. To this end, payment methods are implemented through clinic-statistical groups or groups of economic standards. The essence of the method of clinical-statistical groups or group economic standards (DRG) is investigated, which consists in the normalization of the costs of treatment of similar diseases, grouped together on the basis of homogeneity of the clinical picture in patients and approximately the same resource capacity provided in the payment of medical services in the medical system tourism and calculating the cost of health services using the experience of countries with advanced health care systems.

Баев В. В., Баева Е. В. Анализ методов расчета стоимости медицинских услуг в системе медицинского туризма. Проанализированы основные составляющие туристического пакета в системе медицинского туризма. Исследованы методы оплаты медицинских услуг в системе медицинского туризма и расчета стоимости медицинских услуг с использованием опыта стран с развитой системой здравоохранения.

Надійшла 21 червня 2018 р.

О. І. ДІКАРЄВ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ІНВЕСТИЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ГЕОФІНАНСОВІ СТРАТЕГІЇ КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В РЕГУЛЮВАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮГІВ ДОБАВЛЕНОЇ ВАРТОСТІ

Наукові праці МАУП. Серія Економічні науки, 2018, вип. 55(1), с. 17–29

Китай напрацював актуальний для України досвід активного будівництва глобальних мереж доданої вартості в контексті формування конкурентоспроможності країни. Мета еліти Китаю полягає в забезпеченні просування експортних товарів через трансконтинентальні мережі “Нового шовкового шляху”, в організації опорних пунктів у мережі “Перлинове намисто”, забезпечити всебічну підтримку прибічників “Одвічного єдиного багатонаціонального Китаю” в переході у більш вигідні з економічної точки зору ланки, що концентруються на виробництві продукції глибокої переробки і володінні брендами. На цю мету спрямована реформа законодавчої та фінансової системи. У дослідженні концептуалізується китайський досвід страатагуювання: 1) прямі іноземні інвестування (далі — ПІІ) в контексті глобалізації, коли значення має не кінцевий продукт, як об’єкт міжнародної торгівлі, а результат діяльності фірми в процесі створення цього продукту; 2) геофінансами як сукупністю економічних відносин, пов’язаних із формуванням, розподілом, перерозподілом національного та світового доходу на основі фінансово-кредитних, інформаційних та інших операцій окремих країн, регіональних інтеграційних спілок. Геофінанси розглядаються як сукупність економічних відносин, пов’язаних з формуванням, розподілом, перерозподілом і використанням національного та світового доходу на основі фінансово-кредитних, інформаційних та інших операцій окремих країн, регіональних інтеграційних спілок та глобальних акторів у русі дестафірованих грошових фондів.

Дослідження актуалізує теоретичну рефлексію регулювання фінансових потоків у ГМДВ та специфіку цього процесу в Китаї, визначену в тріаді стратегем: (1) “приховуйте свій блиск, будьте терплячі, завжди є чим зайнятися”

(Ден Сяопін) – (2) “у світі, де всі речі “вміщуються одна в одну” не може бути репрезентації, оскільки в ньому реальність не виражається, а саме “виписується” візерунками життєвих метаморф” (Чжуан-цзи) – (3) “споглядайте Піднебесну від Піднебесної” (Лао-цзи).

Дослідження звертається до ряду теоретичних рефлексій, представлених у працях таких вчених, як: С. С. Алексєєв, Ш. Голдфінгер (Goldfinger Ch.), Гішар Жан-Поль та Брюне Антуан Л., Брукс (Leonard Brookes), Г. Сандерсон (Gary Sanders), М. Грановеттер (M. Granovetter), Е. С. Купер (Cooper A. S.), Ш. Стефенсон (Sherry Stephenson), В. Катасонов, Т. Чирков, М. В. Яковлєв.

Дослідження ґрунтується на підході Ш. Голдфінгера до геофінансів, як фінансового простору-часу, що ігнорує закони географії та національні кордони, синтез світових грошей, інформаційних технологій та лібералізації законодавчого регулювання [17].

Аналітики позиціонують ряд особливостей геофінансових систем: 1) геофінанси, що склалися до початку глобальної кризи, за своїми масштабами і механізмами функціонування стали результатом попереднього етапу глобалізації; 2) важливою характеристикою геофінансів став їх розвиток за власними законами, що спричинило відрив від національних фінансових систем; 3) часткове переміщення функцій регулювання відносин до світових фінансових центрів, головним критерієм економічної діяльності яких є максимальна прибутковість [5; 7; 14; 16; 19].

Важливими для дослідження стали результати Ж.-П. Гішара та А. Брюне з дослідження геополітичних та геоекономічних стратегій лідерства. Вони ставлять під сумнів концепцію “обмін завжди краще автаркії”: “Класичні автори ... навіть автори-кейнсіанці, не приділяють достатньо уваги тому факту, що країну можливо довести до бідності в процесі інтеграції в світову торгівлю” [3, 49]. Далі автори стверджують, що “як мінімум чотири століття підтверджується справедливості меркантилістської тези: “Спостерігається постійна тенденція у проведенні меркантилістської політики певними пануючими країнами, чи країнами, що прагнуть лідерства, що ґрунтується на стійкому торговому профіциті” [3, 50]. Усі ці ідеї до певної міри є справедливими. Проте основною думкою цих авторів у книзі “Геополітика меркантилізму” виступає не проблема “накопичення боргів” чи, по іншому, валютно-фінансової експансії, а швидше, їх (та еліти Заходу) стурбованість загалом можливістю втратити це лідерство, — і, таким чином, позбавитися можливості продовження нарощувати борги перед периферією. Ці вчені вважають, що захисною реакцією стало формування у світовому господарстві нової форми інтернаціональної збалансованості, у рамках якої світовий баланс експорту й імпорту продукції врівноважується світовим балансом вивозу та ввозу капіталу. Таким чином, відбувається формування геофінансових стратегій координації інтернаціональних грошово-кредитних та фінансових відносин, спрямоване на формування динаміки валютних курсів [3, 109].

Така практика на початку ХХІ ст. продемонструвала свою неадекватність потребам соціуму. Факт фінансової кризи на Кіпрі уперше продемонстрував сценарій вирішення проблем, що виникли через прорахунки фінансових ін-

ститутів і їх регуляторів, за рахунок банківських вкладників. Іншою новиною такого ж плану є заява Китаю про те, що нагромадження іноземної валюти більше не відповідає інтересам КНР. Наступним очікуваним кроком з боку КНР є перехід Шанхайської ф'ючерсної біржі (Shanghai Futures Exchange — SHFE) на оцінку всіх контрактів на сиру нафту в юанях.

Виходячи із цих фактів, дослідження ставить за мету: 1) провести аналіз правового регулювання сучасної конкурентної боротьби на світових ринках та специфіки ПП в умовах участі в ГМДВ; 2) дослідити сучасні китайські стратегії регулювання міжнародних фінансових відносин у контексті побудови власних ГМДВ в Африці, Латинській Америці, на Близькому Сході; 3) на прикладі КНР розглянути планове будівництво системи фінансового законодавства.

Насамперед слід зауважити, що практика КНР аналізується з урахуванням давньої традиції законодавчого регулювання соціальних відносин. При цьому важливим дороговказом на пряму дослідження стала концепція С. С. Алексєєва про те, що “в межах традиційних цивілізацій, переважно східних, де домінувало невіддиференційоване право, нерідко виділяли коло відносин, що за логікою суспільного життя приводить до затвердження в цьому “колі” безпосередньо юридичного, законодавчого регулювання. Так, у Китаї навіть після втрати впливу “школи легістів”, при династії Хань (226 р. до н. е.) і в наступні століття, коли панували ідеї конфуціанства, було вже визнано, що питання адміністративного та кримінального права є підвладними закону, і це відбилося у виданій серії кодексів, що вирізнялися високою юридичною технікою. Дія кодексів безпосередньо забезпечувала владу зі своїм каральним апаратом” [1, 140].

Традицією для Китаю є бачення світу в геометрично осмислених схемах. Геополітика та дипломатія традиційного Китаю мала вигляд феншюу, тобто осмисленого в термінах геомантії та краси феномену. Феншуйна схема, яка стала лише продовженням магічної практики і якою можна керувати саме через чіткий геометричний розрахунок та стратагемність, була закладена в політичну традицію управління світом.

Розвиток традицій та стратегем воєнного мистецтва у Китаї пов'язують із напівлегендарною особою Сунь Цзи (Сунь У) та з ім'ям історичного діяча Сунь Біня. Сунь Бін, залишивши службу в армії, присвятив себе написанню книги “Мистецтво війни Сунь Біня” і навчанню стратагемно-військовому мистецтву своїх обраних послідовників. У своїй книзі великий стратег звів до купи власні розробки в галузі військової майстерності, які стали важливим доповненням “Мистецтва війни” Сунь Цзи для досягнення влади через створення загроз: політичних, економічних, торговельних. Нині в КНР продовжено цю традицію і напрацьовано тріаду тріадних концепцій:

І. Глобальні концепції стратагеювання світом: (1) “Новий шовковий шлях”: побудова трансконтинентальних мереж у Євразії — “економічний пояс Шовкового шляху” і морський Шовковий шлях у Південній Азії” для просування товарів на Захід — (2) “Перлинове намисто”: ця “нитка перлів” складається з баз і дипломатичних зв'язків і вибудовують стратегічні мережі вздовж мор-

ських транспортних коридорів від Близького Сходу до Південно-Китайського моря” – (3) “Одвічний єдиний багатонаціональний Китай”: народи, які коли-небудь входили в межі імперії, платили данину, або посиляли послів, або навіть завоювали Китай, автоматично вважаються китайцями”.

II. Геоекономічні концепції: (1) “створення зони Азійсько процвітання: підтримка країн Азії” – (2) “вільний доступ до ринків збуту та енергетичних ресурсів: інвестування країн Африки, Латиської Америки в обмін на ресурси” – (3) “забезпечення конкурентоспроможності експорту та прив’язка економік інших країн держав до своєї економіки”.

III. Геополітичні концепції: (1) “ослаблення позицій США в Східній та Південній Азії” – (2) “дипломатичне позиціонування КНР центром інтеграції в Східній Азії та стратагеювання в рамках форуму АСЕАН + Китай та інших багатосторонніх форматах Південно-Східної Азії та АТР” – (3) “збереження “свободи маневру” в регіональних і глобальних міжнародних організаціях і недопущення втягування в міжнародну війну з тероризмом” [4].

Із викладеного випливає, що важливим фактом для дослідження виступає прагнення еліти КНР активно сприяти розвитку всіх рівнів ГМДВ і нарощувати розміри прямих та непрямих капіталовкладень у глобальні енергетичні потужності і виробництво продукції у сполучених галузях. Синолог В. Малявін стверджує, що формули китайської політики: “стратегічне партнерство”, “громадська гармонія”, “єдність в багатополлярності” спрямовані на контроль над інфраструктурою, мережею для забезпечення стратегічної переваги у взаємодії усіх рівнів. Ці поняття цілком стратагемні, тобто свідомо беззмістовні, мінливі і співвідносяться насправді не з предметами чи поняттями, а з конкретністю практики [11].

Аналізуючи результати здійснення цих планів, Ж.-П. Гішар і А. Брюне причиною сучасної глобальної кризи називають саме спроби Китаю стратагування західними компаніями, імпорт з геополітичною метою, побудова “першокласної” військової машини ... поширення у світі позитивних уявлень про “моделі” розвитку Китаю” [3, 150]. Проте така логіка Гішара і Брюне підводить до неоднозначного висновку про те, що провина КНР полягає в тому, що там змогли: 1) створити умови для притоку інвестицій; 2) не піддатися тиску ТНК; 3) продовжити адекватну для етнокультурної традиції стратегію розвитку.

Крім того, як зауважує дослідник Дж. Аррігі, ще А. Сміт вважав самостійний шлях розвитку Китаю позитивним явищем порівняно з “неприродною і реакційною” економікою Європи. Наприкінці XVIII ст. Китай був світовим економічним лідером, який виробляв третину валового продукту світу, обстоював недоторканість внутрішнього ринку, підтримував достатній рівень життя більшості населення. Тільки в результаті двох опіумних війн Захід спромігся відкрити для своїх товарів китайський ринок. Хоча, на думку Аррігі, А. Сміт — один з незрозумілих теоретиків і тому з ним пов’язано ряд міфів. Зокрема, А. Сміт є: 1) прибічником “саморегулюючих ринків”; 2) прибічником капіталізму та його “безмежної” економічної експансії; 3) теоретиком такого поділу праці, який мав місце на шпильковій фабриці, описаний у пер-

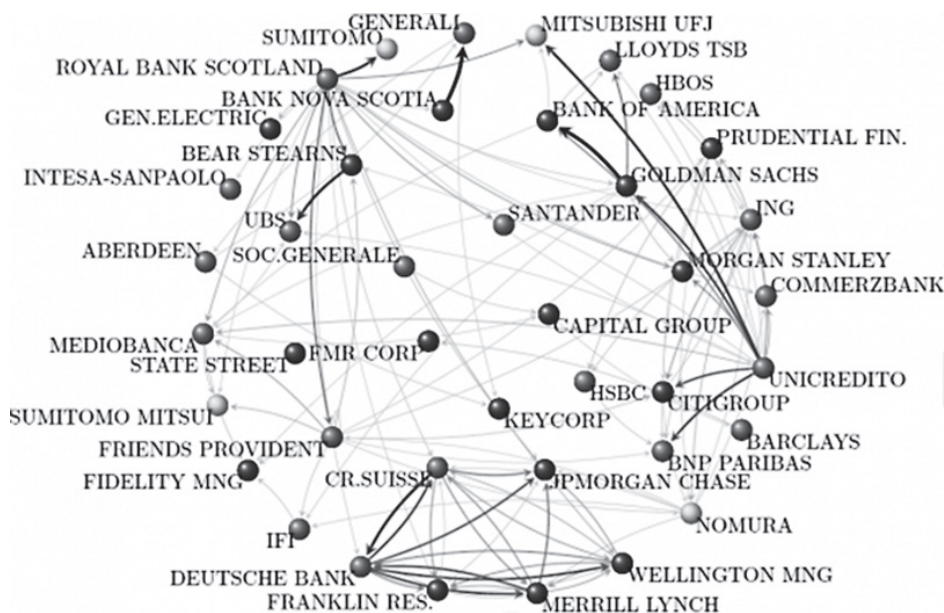
шому розділі “Багатства народу”. Насправді це не так. Щодо розвитку Китаю, Аррагі вважає, що подальші вектори розвитку світу залежать від виживання етики “старанності” під тиском ідеології соціуму споживання [2].

У своїх дослідженнях М. Гранноватер [19; 20], вивчаючи процес появи й розвитку галузей промисловості, зокрема енергетичної у США, робить висновки про роль соціальних мереж: 1) навіть ринкова потреба у розвитку певних галузей економіки та фірмах не обов’язково сприяє їх появі, якщо соціальні зв’язки груп інтересів не підтримують таку ідею; 2) динаміка цього процесу значною мірою залежить від структури зв’язків впливових сімей; 3) формування галузі відбувається у різноманітних формах залежно від типу міжособистих мереж провідних акторів; 4) еволюція фірм та бізнес-груп відбувається за рахунок зростання паттернів діяльності в міжособистісних мережах стійких економічних інститутів; 5) структура інститутів відображає характеристику мереж, і якщо мережі зникають, то інститути “завмирають” і тим самим обмежують трансформацію у нові форми; 6) процеси мережевої фрагментації чи єдності (cohesion), створення чи розриву зв’язків виступають головною детермінантою результатів; 7) успішним актором буде той, хто охоплює своєю мережею найбільшу кількість необхідних інституційних сфер. Таким чином, теоретичне бачення Грановеттера в контексті соціологічної парадигми висуває мережеву теорію концепцією “бізнес-груп” [20, 453–475], де “бізнес-групи” створюють “ряд фірм, пов’язаних одна з одною формальним та/чи неформальним чином”, та відрізняються від звичайних конгломератів виявом “соціальної солідарності” [20, 454, 462–463]. При цьому точка зору Грановеттера є протилежною “включеності” Поланьї в розумінні економічної дії як соціальної, в тому числі й в умовах капіталізму в контексті мережевої теорії.

Певні емпіричні дослідження підтверджують наявність і вплив глобальних мереж. Так, дослідники із Цюріха напрацювали комп’ютерну модель світової економічної та фінансової системи на основі бази Orbis, в якій міститься інформація про 43 тис. ТНК, 37 млн компаній та інвесторів станом на 2007 р. Було встановлено “ядро” з 1318 компаній (20 % прибутку від світового), кожна з яких має мережеві контакти, в середньому із 20 фірмами. Через систему участі в капіталі вони контролюють 60 % світового ВВП. “Ядро” містить 147 компаній, що контролюють 40 % світових активів, в тому числі 90 % активів у банківській сфері (див. рис.). Дослідник А. Костон [7] також свідчить про існування взаємозв’язку фінансових олігархів з політичною елітою. Він стверджує, що механізм взаємодії формується з XVI ст.

Аналітик Ш. Стефенсон [17, 3], вивчаючи механізми ГМДВ, називає основними рушійними силами інвестиційні рішення МНК, пов’язані з використанням незалежних підрядних організацій та офшорних операцій. Таким чином, можна стверджувати, що функціонування ГМДВ зумовлено змінами в поведінці компаній й свідчить про зміни в економічній сфері соціуму.

Ш. Стефенсон також стверджує, що природа ГМДВ є варіативною у наслідках розвитку залежно від галузі та сектору економіки: ГМДВ переробка природних ресурсів відрізняється від промислової. Однак послуги складають

Модель світової економічної та фінансової системи на основі бази Orbis
(http://rodovid.me/climate_change/kto-upravlyaet-mirom.html)

обов'язковий елемент для всіх ГМДВ. Таким чином, надання послуг дає можливість доступу до ГМДВ всім країнам незалежно від забезпеченості ресурсами, оскільки отримання завдання на послуги залежить в основному від рівня навичок, освіти й підготовки працівників, а також від політико-правового середовища маркетингу. Уряди можуть впливати на всі ці фактори [17, 7]. При цьому сучасна торговельна політика не виступає універсальним рішенням, а виступає лише частиною набору механізмів: вона може допомогти лише в деяких процесах, пов'язаних з ВТО [9; 11; 16; 21].

Китайська промисловість продовжує зростати, проте місце її в ГМДВ, в тому числі енергетичних, буде плавно змінюватися. Такий фактор зростання, як дешева робоча сила, вичерпала себе, оскільки в 2014 р. середня зарплата становила 725 дол. Крім того, КНР активно виходить на зовнішні ринки. Останнім часом у КНР щодо цієї політики було прийнято низку документів: “Стратегія Китаю щодо країн Африки” (2006 р.); “Стратегія Китаю щодо країн Латинської Америки і Карибського басейну” (2008 р.). Китайську специфіку стратегаювання склали відносини з країнами Близького Сходу. Фактор зростання рівня політичних ризиків в цьому регіоні стимулював пошук неформальних, не закріплених на законодавчому рівні стратегій. Хоча зберігаються тісні відносини з акторами цього регіону вже упродовж 20–30 років. Було створено Форум китайсько-арабської співпраці. Діє досить багаторівнева система двостороннього і багатостороннього діалогу на різних державних рівнях, а також приватного бізнесу.

Стратегія тут спирається на “китайську церемонію”, тобто на ідеал поступливості, “залишення себе”, що вивільняє потенціал перетворень і, відповідно, простір для стратегічних маневрів. У “великій грі” китайської стратегії перемагає той, хто більше поступається. Так, даоський філософ Чжуан-цзи трохи переінакшив формулу Лао-цзи, сказавши, що душевний спокій зна-

йде той, хто зуміє “заховати Піднебесну в Піднебесній”. Порада настільки ж серйозна, як і жартівлива, адже пропонується знайти все, залишивши все. На відміну від західних філософів, які шукали точку опори, що дозволить перевернути світ, китайська стратагема пропонує залишити світ у спокої, щоб можна було всім здійснювати його перетворення. Перші, по суті, знищують світ, другі вивільняють невичерпну різноманітність світу [9–14].

Африка виступає другим за величиною джерелом імпорту Китаю сирої нафти після Близького Сходу, частка в експорті нафти якого становить близько 52 %. У 2014 р. Китай імпортував з Африки майже 1,3 млн барелів на день, або 23 % від загального обсягу імпорту. Серед найбільших постачальників нафти на Африканському континенті — Ангола, на частку якої припадає 11 % китайського імпорту, Конго — 2 % і Південний Судан — 2 %. Крім нафти, Китай імпортує також залізні руди, метали та інші сировинні товари, а також харчову та сільськогосподарську продукцію. Китай є найбільшим споживачем міді у світі — обсяг якої становить 44 % від загального обсягу споживання у світі, а в число його основних джерел входять країни Африки та Росія. Водночас Китай експортує широкий спектр машин і транспортного устаткування, комунікаційного обладнання, електроніки африканським країнам. На прикладі китайських СЕЗ, у шести зонах Африки було створено зони китайсько-африканського економічного співробітництва. У кожній із зон базується більше десяти китайських підприємств, в яких працюють як китайські, так і африканські співробітники. У 2007 р. відбулося відкриття першої зони в Чамбіші, Замбія. ПІІ КНР в Африку в 2013–2014 рр. склали 4,4 % від загального обсягу ПІІ на континенті [5; 18, 13].

Ще в 1998 р. КНР і країни, що входять в загальний ринок Південної Америки, напроцювали Програму довгострокового співробітництва, що передбачала: а) поступову взаємну лібералізацію торгівлі товарами та послугами; б) розвиток спільного підприємництва; в) створення додаткових стимулів для співпраці в науково-технічній сфері. Пекін пропонував укласти угоду про вільну торгівлю, однак керівники ряду держав регіону ще не дали своєї згоди. Існує певний ризик напливу дешевих товарів, що користуються попитом у малозабезпечених верств населення, що може спричинити кризу в місцевій шкіряній, швейній і текстильній галузях економіки. Унаслідок цього частка легкої промисловості у валовому внутрішньому продукті, наприклад, Бразилії зменшилася із 16 до 13 %, а Колумбії — на 4 %. Тут, як і в Африці, стратегія Китаю, згідно з оцінками ряду експертів, зводиться до реалізації так званої “африканської моделі”. Її суть в узагальненому і спрощеному вигляді виражена у формулі: “Ви нам сировину, ми вам готові вироби”. Звідси в латиноамериканській еліті виникає побоювання перетворення своїх країн у сировинні придатки КНР. У КНР стратагують здатністю країни стимулювати розвиток ГМДВ, що сприяє економічній інтеграції, однак вигоду отримує та сторона, яка зможе підняти величину отриманої додаткової вартості. В КНР більша частка, а саме 86 % кінцевого споживання промислових товарів та ринку послуг складає додаткова вартість, отримана в середині країни. Частка додаткової вартості іноземних компаній, що отримана за межами країни, склала 14 %.

Тепер економічний розвиток КНР перейшов у стадію “нової норми”, тобто сповільнення темпів економічного зростання на користь тріаді ефекту: (1) “якість розвитку” – (2) планове “збалансування” економічних секторів – (3) “застосування нових технологій”. Особливістю китайської економіки лишається той факт, що уряд використовує п’ятирічні плани для здійснення національної стратегії розвитку. Після реформи 1978 р. провідною метою стали не кількісні показники випуску продукції, заходи з відкриття ринків та залученню інвестицій. Швидке економічне зростання забезпечило Китаю одне з провідних місць серед провідних виробників [9–14; 16].

Дослідниця А. Ю. Урюпіна стверджує, що за останні роки відбулася трансформація ПП з боку ТНК в КНР: 1) зросла частка інновацій та технологій, що передаються підприємствам за участю іноземного капіталу; 2) розширено мережі науково-дослідних центрів на території Китаю; 3) перепідготовлено національні кадри КНР; 4) зростають капіталовкладення у високотехнологічні, а не трудомісткі галузі в Китаї; 5) якщо раніше технології ТНК випереджали китайські на 10–15 років і використовувалися рідко з огляду на технологічний розрив, то з 2001 р. число підприємств, які використовують найпередовіші технології “материнської” компанії, становить уже 40 % [14].

Значною мірою цьому сприяли заходи із введення нового правового механізму управління та адміністрування в КНР, а саме: 1) в 1993 р. на восьмому скликанні ВСНП були прийняті зміни до положення про “Державне використання соціалістичної ринкової економіки”. З цим було введено поняття “суспільна власність”, що базувалася на соціалістичній плановій економіці”. Тобто законодавчо було закріплено принципи регулювання ринкових відносин.

Поправка до Конституції визначає, що “Держава укріплює економічне законодавство й розвиває макрорегулювання”; 2) за період 1993–1998 рр. було прийнято 85 законів і 33 рішення, які склали базу вже із 118 законів, що мали регулювати ринкові відносини; 3) у 1999 р. на другій сесії дев’ятого скликання ВСНП було прийнято закон про договори; і напрацьовано: корпоративний закон; підприємницький закон; на законодавчому рівні були встановлені правила поведінки на ринку з метою недопущення нечесної конкуренції: закон про захист прав споживача, закон про якість продукції, закон про користування міською нерухомістю, закон про рекламну діяльність, закон про аукціони, закон про векселі, закон про страхування, зобов’язальне право, закон про арбітраж; правила мікрорегулювання економіки: бюджетне право, закон про управління Народним банком Китаю, закон про аудит, закон про ціни; для регулювання відносин суб’єктів базового виробництва та індустрії було прийнято закон про сільське господарство, закон про електроенергію, закон про вугілля; 4) у 2007 р. на 29 сесії десятого Національного Народного Конгресу створено “Економічне законодавство”: як доповнення до закону про договори та антимонопольне законодавство КНР було напрацьовано закон про власність, закон про державну власність, закон про прибутковий податок з підприємств, закон про контроль банківської справи, закон про цінні папери, закон про інвестування. Для регулювання адаптації підприємств до ринкових

умов були прийняті поправки в закон про товарні знаки, закон про рекламу, закон про сумотні підприємства, закон про підприємства з іноземним капіталом, закон про сумісні підприємства, закон про якість продукції, закон про сільське господарство [15]. У 2010 р. КНР вийшла на друге місце по економічному розвитку. Об'єм валютних коштів у 2014 р. в китайській економіці досяг суми в 10 трлн дол. Заплановано, що в період до 2020 р. в КНР буде побудовано суспільство середнього достатку [9–11].

У суспільному житті всеєдність перетворень відповідає тому, що в Китаї називали “серцем” або “сподіванням народу”, вона ж людська спільність, глибина людства в кожній людині: реальність начебто смутна, але внутрішньо безсумнівна. Тверда віра в таку споконвічну свідомість життя складає одну з найпримітніших особливостей суспільної свідомості китайців. Сучасні китайські політологи часто апелюють до нього, критикуючи демократичні інститути Заходу. Але їхні погляди не так уже й далекі від уявлень про демократію в сучасній Європі, де поняття громадськості, народу і самої влади вже трактуються як щось відсутнє в собі [10; 13].

Діяльність інвесторів у Китаї регулюється такими основними законодавчими актами, як Законом КНР “Про спільні підприємства з китайським і іноземним капіталом”, Законом КНР “Про підприємства з іноземним капіталом”. Найважливішим етапом формування правового механізму стала фінансова реформа в КНР, оголошена Державною радою у 1993 р. “Рішенням про фінансову реформу”. Були здійснені реформи державних спеціалізованих банків, диверсифікованих фінансових інститутів. У 2013 р. відбувся Третій пленум ЦК КПК 18 скликання, який висунув “рішення по ряду основних питань, що стосуються всебічного поглиблення реформ”. Було виділено тріадну стратемию фінансової реформи Китаю: (1) “фінансовий сектор повинен знову почати приносити користь реальній економіці (фінансовий сектор було виділено із загального сектору послуг” – (2) “віртуальна економіка створює парний термін з реальною економікою (поява терміна віртуальної економіки підкреслює важливість фінансування, але, з іншого боку, робить більш явним зняття перепон між фінансовим і реальним секторами економіки)” – (3) звернення до фінансової системи Пратта і Вітні, згідно з якою “всі учасники ринку могли б ділити між собою благодатний дощ системи фінансових послуг” (відсилення фінансової реформи до регулювання ринку за умови доступності до фінансової системи багатих і бідних)” [6]. З поступовою відмовою від втручання центрального банку на валютному ринку, була сформована тенденція реверсивного коливання курсу китайського юаня, а також удосконалено самостійний балансуєчий механізм і здатність відновлення валютного ринку [5; 8–13].

Інвестиції п'ятисот найбільших ТНК в такі галузі, як електроніка, телекомунікація, транспорт і зв'язок, хімічні матеріали і продукти становлять 55 % від загальної суми інвестицій у Китаї. Великі міжнародні компанії не схильні вкладати кошти у виробництво тканин, одягу та інші галузі, що вимагають використання більшої кількості робочої сили. Інвестиції ТНК в подібні галузі становлять лише 2 % від загальних вкладень у Китай [10–13].

Отже, в структурному плані геофінанси — це глобальна мережа традиційних і віртуальних, дематеріалізованих (дестафірованих) фінансових ринків, їх учасників, за організуючої і провідної ролі інтермедіаторів (посередників), які можуть виступати у формі ГМДС. Чжуан-цзи, закликаючи “заховати Піднебесну в Піднебесній”, свідчив про глибоку правду китайського світу. Ця правда визначила форми глобальної експансії Китаю в сучасному світі: прагнення не вести за собою, а самому бути веденим верховною силою; співпраця та її користь важливіша формальних цілей та ідеологічних постулатів. Це прагнення Китаю “приховувати свій блиск” виявляє себе в дуже багатьох рисах китайської ділової культури, починаючи з любові до імітацій іноземних брендів, готовністю задовольнитися роллю постачальника деталей для західної продукції, створення складних мереж виробничих, фінансових і торгових підприємств; бізнес — явище великою мірою колективне, його живильне середовище — квазіродинні, і підкреслено особистісне спілкування.

Джерела

1. *Алексеев С. С.* Собрание сочинений: в 10 т. [+ Справоч. том]. Т. 6: Восхождение к праву. Москва: Статут, 2010. 558 с.
2. *Арриги Дж.* Адам Смит в Пекине: что получил в наследство XXI ВЕК. Пер. с англ. Т. Б. Менская. Москва: Ин-т общественного проектирования, 2009. 456 с.
3. *Брюне Антуан, Гишар Жан-Поль.* Геополитика меркантилизма: новый взгляд на мировую экономику и международные отношения. Москва: Новый хронограф, 2012. 232 с.
4. *Дікареєв О. І., Степанов О. П.* Стратегії ресурсної дипломатії в рамках чотирикутника: Сполучені Штати Америки – Російська Федерація – Китай – Європейський Союз: монографія. Київ: Юрисконсульт, 2014. 304 с.
5. *Экономическая реформа в КНР: на рубеже веков* / [сост.: П. Б. Каменнов]. Москва: Ин-т Дальнего Востока РАН, 2008. 288 с.
6. *Инь Чжэньтао.* Три основных направления финансовой реформы Китая // Сб. научных трудов по итогам конференции молодых ученых Академии общественных наук КНР и Санкт-Петербургского государственного экономического ун-та / [под ред. проректора по научной работе СПбГЭУ, д-ра экон. наук проф. А. Е. Карлика]. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГЭУ, 2016. С. 74–86.
7. *Костон Анри.* Финансисты, которые управляют миром. Москва: КМК, 2007. 296 с.
8. *Лубская Е. В.* Мировые тенденции развития глобальных цепочек добавленной стоимости: место Китая // Сборник научных трудов по итогам конференции молодых ученых Академии общественных наук КНР и Санкт-Петербургского государственного экономического ун-та / [под ред. проректора по научной работе СПбГЭУ, д-ра экон. наук проф. А. Е. Карлика]. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГЭУ, 2016. С. 204–211.
9. *Луцишин З. О.* Асиметрія та парадокс фінансової глобалізації / З. О. Луцишин // Міжнародна екон. політика. 2008. № 1–2 (8–9). С. 88–121.
10. *Лю Чжаньли.* Анализ факторов привлечения иностранных инвестиций в настоящее время / Лю Чжаньли, Кэчжань Дин // Актуальные проблемы современной науки. 2003. 05. № 3. С. 36–41.
11. *Малафеев А. А.* Глобальные цепочки создания стоимости в развивающихся странах [Электронный ресурс] // Научное сообщество студентов XXI столетия. Экономические науки: сб. ст. по материалам XLIV междунар. студ. науч.-практ. конф. URL: [http://sibac.info/archive/economy/7\(44\).pdf](http://sibac.info/archive/economy/7(44).pdf) (дата звернення: 27.11.2016)

12. *Малявин Владимир*. О глобальной стратегии Китая [Электронный ресурс] // Сайт trends.skolkovo.ru URL: <http://trends.skolkovo.ru/?s=O+%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B9+%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%B8+%D0%9A%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%8F>
13. *Морозов М. А.* Современные факторы инвестиционной привлекательности Китая / Сборник научных трудов по итогам конференции молодых ученых Академии общественных наук КНР и Санкт-Петербургского государственного экономического университета / [под ред. проректора по научной работе СПбГЭУ, д-ра экон. наук проф. А. Е. Карлика]. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГЭУ, 2016. С. 211-218.
14. *Урютина А. Ю.* Тенденции в мировом экспорте и импорте прямых зарубежных инвестиций // Вопр. экон. наук. 2007. № 3. С. 169–173.
15. *Чжэнь Фэн.* Законодательство и его влияние на экономическое развитие Китая // Сборник научных трудов по итогам конференции молодых ученых Академии общественных наук КНР и Санкт-Петербургского государственного экономического университета / [под ред. проректора по научной работе СПбГЭУ, д-ра экон. наук проф. А. Е. Карлика]. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГЭУ, 2016. С. 86–83.
16. Экономическая стратегия КНР в XXI в. и вопросы сотрудничества с Россией / [сост. П. Б. Каменнов; отв. ред. И. Н. Наумов]. Москва: ИДВ РАН, 2009. 330 с.
17. *Baldwin Richard, Stephenson Sherry.* Global Value Chains: The New Reality of International Trade. Switzerland: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD), 2013. 12 p.
18. *Goldfinger Ch.* Innovation in Financial Services // Communications & Strategies. 2002. 4-th quarter. № 48. P. 139–160.
19. *Granovetter M.* Economic Institutions as Social Constructions: A Framework for Analysis // Acta Sociologica. 1992. № 35. P. 3–11.
20. *Granovetter M.* Business Groups // The Handbook of Economic Sociology / N. Smelser, R. Swedberg (eds.). Princeton: Princeton University Press, 1994. P. 453–475.
21. The United Nations Conference on Trade: in today's world a few dozen corporations rule the world, and it is good [Электронный ресурс] // Сайт Финмаркет. URL: <http://www.finmarket.ru/economics/article/3244103> (date of viewing: 01.06.2015)

Дікарєв О. І. Інвестиційно-правові та геофінансові стратегії Китайської Народної Республіки в регулювання глобальних ланцюгів доданої вартості. Концептуалізовано актуальний для України китайський досвід стрататегування: (1) участь у глобальних мережах доданої вартості (далі — ГМДВ) сприяє інвестуванню в розвинені, і такі, що розвиваються країни незалежно від їх рівня технологічного розвитку та доходів на душу населення; (2) ГМДВ виступає механізмом нарахування вартості в процесі створення кінцевого продукту, що включає в себе технологічні стадії виробництва, дизайн, збут; (3) сприятливий інвестиційний клімат означає економічно привабливі умови ведення бізнесу (помірні податки, пільги, гарантії), політичну стійкість, фінансові умови, що впливають на приплив внутрішніх і зовнішніх інвестицій в економіку країн, наявність законодавчої бази; (4) ПП виступають як різновидність капіталовкладень у підприємство, галузі економіки країни (міжнародний рух капіталу в формах: 1) інвестування

безпосередньо в підприємство, землю та інші капітальні об'єкти; 2) як управлінський контроль над об'єктом інвестування; 3) горизонтальні (коли господарюючий суб'єкт з країни-донора отримує чи вкладає в компанію того ж рівня та типу в технологічному ланцюзі в країні-реципієнті з метою нарощення потужностей); 4) вертикальні (коли господарюючий суб'єкт з країни-донора вкладає у фірму з нижчим чи вищим рівнем у технологічному ланцюзі в країні-реципієнті); (5) стратегіювання — це геополітичні, гео економічні, геофінансові стратегії з китайською специфікою, що забезпечують інтереси інвестора-донора та держави, у забезпеченні впливу на поведінку підприємства-реципієнта; (6) звернення до досвіду КНР викликане рядом обставин: 1) значення участі в ГМДВ особливо важливо для країн, що розвиваються; 2) Китай цілеспрямовано включає галузі економіки в ГМДВ; 3) саме Китаю в геофінансовій архітектурі відводиться ключова роль, яка визначається зростанням його економічного потенціалу; 4) в КНР накопичився значний досвід розроблення правових механізмів регулювання ПП в умовах участі в ГМДВ.

Dikarev O. I. Investment-legal and geophysical strategies of the People's Republic of China in the regulation of global value added chains. There is conceptualized the actual Chinese staggered experience for Ukraine: (1) participation in global value added networks (hereinafter referred to as the GMDM) contributes to investing in developed and developing countries, regardless of their level of technological development and per capita income; (2) GMDM acts as a mechanism for calculating value in the process of creating a final product, which includes the technological stages of production, design, sales; (3) A favorable investment climate means economically attractive business conditions (moderate taxes, benefits, guarantees), political stability, financial conditions affecting the inflow of domestic and foreign investment in the economy of the countries, availability of legislative framework; (4) FDI acts as a kind of investment in the enterprise, the economy of the country (international capital movements in the forms: 1) investing directly in the enterprise, land and other capital objects; 2) as managerial control over the object of investment; 3) horizontal (when a business entity from a donor country receives or invests in the company of the same level and type in the technological chain in the recipient country in order to increase capacity; 4) vertical (when a business entity from a donor country invests in a company with a lower or higher level in the technological chain in the recipient country); (5) strategic planning — these are geopolitical, geo-economic, geophysical strategies with Chinese specificity, which ensure the interests of the investor-donor and the state, in ensuring the impact on the behavior of the recipient enterprise; (6) recourse to the experience of the People's Republic of China due to several circumstances: 1) the importance of participation in the GMDM is particularly important for

developing countries; 2) China deliberately encompasses the economy in the GMDM; 3) China itself has a key role in geo-financial architecture, which is determined by the growth of its economic potential; 4) the PRC has accumulated considerable experience in the development of legal mechanisms for FDI regulation in terms of participation in the GMDM.

Дикарев А. И. Инвестиционно-правовые и гео-финансовые стратегии КНР в регулировании глобальных цепочек добавленной стоимости. Концептуализован актуальный для Украины китайский опыт стратегаживания: (1) участие в глобальных сетях добавленной стоимости (далее — ГМДВ) способствует инвестированию в развитые и развивающиеся страны независимо от их уровня технологического развития и доходов на душу населения; (2) ГМДВ выступает механизмом начисления стоимости в процессе создания конечного продукта, включает в себя технологические стадии производства, дизайн, сбыт; (3) благоприятный инвестиционный климат означает экономически привлекательные условия ведения бизнеса (умеренные налоги, льготы, гарантии), политическую устойчивость, финансовые условия, влияющие на приток внутренних и внешних инвестиций в экономику стран, наличие законодательной базы; (4) ПИИ выступают как разновидность капиталовложений в предприятие, отрасли экономики страны (международное движение капитала в формах: 1) инвестирование непосредственно в предприятие, землю и другие капитальные объекты; 2) как управленческий контроль над объектом инвестирования; 3) горизонтальные (когда хозяйствующий субъект из страны-донора получает или вкладывает в компанию того же уровня и типа в технологической цепи в стране-реципиенте с целью наращивания мощностей; 4) вертикальные (когда хозяйствующий субъект из страны-донора вкладывает в фирму с более низким или высоким уровнем в технологической цепи в стране-реципиенте); (5) стратегаживание — это геополитические, геоэкономические, геофинансовые стратегии с китайской спецификой, обеспечивают интересы инвестора донора и государства, в обеспечении влияния на поведение предприятия-реципиента; (6) обращение к опыту КНР вызвано рядом обстоятельств: 1) значение участия в ГМДВ особенно важно для развивающихся стран; 2) Китай целенаправленно включает отрасли экономики в ГМДВ; 3) именно Китаю в геофинансовой архитектуре отводится ключевая роль, которая определяется ростом его экономического потенциала; 4) в КНР накопился значительный опыт разработки механизмов регулирования ПИИ в условиях участия в ГМДВ.

Надійшла 3 січня 2018 р.

Л. Г. КВАСНІЙ
В. В. ФЕДИШИН

*Міжрегіональна Академія управління персоналом,
Прикарпатський інститут ім. Михайла Грушевського, м. Львів*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ І ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ ПРИКАРПАТТЯ

Наукові праці МАУП. Серія Економічні науки, 2018, вип. 55(1), с. 30–38

Туризм виступає справжнім джерелом матеріального та духовного розвитку держави. Як пріоритетна галузь економіки України він є рентабельною сферою діяльності, в якій термін обертання обігових коштів є одним з найкоротших серед інших галузей народного господарства. Стосовно туристичної індустрії Прикарпаття досліджуються заходи з підвищення ефективності управління розвитком туристичних підприємств.

Туризм — це обличчя кожної країни. Від його стану залежить успіх і позитивне сприйняття країни світовою спільнотою. Туризм виступає справжнім джерелом матеріального та духовного розвитку держави. Як пріоритетна галузь економіки України, він є рентабельною сферою діяльності, в якій термін обертання обігових коштів є одним з найкоротших серед інших галузей народного господарства. Практика доводить, що туризм — це єдина галузь, де науково-технічний прогрес не впливає на зменшення кількості працюючих, а навпаки, стимулює розширення і поліпшення якості послуг, що надаються туристам. Тому дослідження проблем у розвитку підприємств туристичної індустрії потребують подальшого опрацювання і врахування у повсякденній практиці та на перспективу.

Дослідженню розвитку туристичної індустрії та підприємств туристичної індустрії присвятили свої праці такі науковці: І. Ансофф, Дж. Л. Гібсон, Д. Іванцевіч, П. Друкер, Б. Карлофф, М. Робсон, Ф. Уллах, Б. Р. Брунець, С. М. Ілляшенко [10], Л. І. Гонтаржевська [11] та ін. Проте наявні проблеми у розвитку підприємств туристичної індустрії потребують подальшого розроблення, що слугувало вибору теми дослідження.

Туризм є ефективним засобом реалізації людських цінностей. Один турист дає роботу десятком особам. Одне робоче місце в туризмі у 20 разів економічно вигідніше, ніж в іншій галузі. У цій галузі реалізується 75 % послуг і 25 % товарів. Сфера туризму підтримує майже 50 суміжних галузей і створює додатково робочі місця. Дискусійним є питання щодо функцій державних ор-

ганів, що координують туризм. В різних країнах це сформовано по різному: Міністерство туризму і спорту, Міністерство туризму в Міністерстві культури і туризму.

Туристична індустрія — найбільший роботодавець і джерело надходжень держави. Нині ми є свідками того, що ХХІ ст. стає століттям туризму. Туризм став визначальним чинником соціальної і культурної інтеграції людей і народів, а туристична галузь — потужною сферою світової індустрії, прибутковим сектором національної економіки. Україна має величезний туристичний потенціал та надзвичайно багату історичну спадщину, завдяки обсягам території та різноманітності ландшафту, та загальновідомій гостинності і працьовитості українських людей. Країна розташована у центрі Європи, має всі необхідні передумови і потенційні можливості для розвитку сучасної туристичної індустрії. За оцінками ВТО Україна може щороку приймати до 30 млн туристів. У структурі рекреаційних ресурсів Львівської області: 70 % припадає на ресурси відпочинку і туризму, 30 % — це ресурси санаторно-курортного лікування.

Дослідження показали, що значну частку валового внутрішнього продукту різних країн світу формують підприємства туристичної сфери, рівень розвитку якої часто залежить не лише від природно-кліматичних, рекреаційних та історико-культурних ресурсів. Розглянемо на прикладі Прикарпаття проблеми і перспективи розвитку підприємств туристичної індустрії.

Не зважаючи на те, що Прикарпаття славиться унікальною природною привабливістю, легкою транспортною доступністю та умовно помірними цінами, порівняно з зарубіжними туристичними місцями відпочинку, значна частина українців з кожним роком більшу перевагу віддає закордонним подорожам — до сусідніх Словаччини, Польщі та більш віддалених Туреччини, Єгипту, Італії та Австрії. Основною причиною вважаємо недостатність інформації про курорти, нерозвиненість інфраструктури, порівняно низький рівень сервісу. Наприклад: розвитку інфраструктури курорту Закопане (Польща) сприяє продумана державна політика, зорієнтована на зовнішній попит, а також підтримка малого і середнього бізнесу в розбудові матеріальної бази індустрії туризму дають очевидні результати. Погоджуємося з науковими твердженнями Б. Р. Брунець, що “Розвиток інфраструктури туризму завжди є сильним стимулом узагальнення місцевої інфраструктури, чинником освоєння конкретних територій, збільшення робочих місць” [1]. На рис. 1 відображена динаміка загальної кількості туристів, яких обслуговували підприємства туристичної індустрії на території Прикарпаття за період 2000–2016 рр.

З рис. 1 видно, що з 2004 по 2007 р. кількість туристів, яких приймала Україна, щорічно зростала пришвидшеними темпами. Проте, починаючи з 2008 р., значення цього показника скорочується до середнього рівня 350 тис. туристів на рік. Починаючи з 2012 р., темпи зменшення кількості туристів уповільнились, проте ознак високого потенціалу щодо майбутнього росту станом на кінець 2016 р. немає. Динаміка зміни кількості туристів, яких обслуговували вітчизняні підприємства туристичної індустрії загалом в Україні,

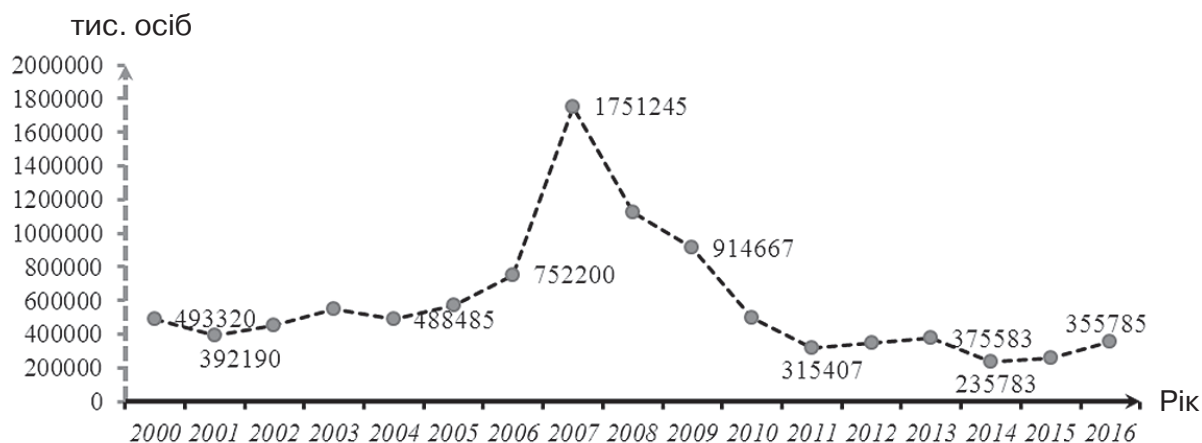

Рис. 1. Динаміка кількості туристів, яких обслуговували підприємства туристичної індустрії на території Прикарпаття за період 2000–2016 рр., осіб*

*Примітка: побудовано автором на основі [2–8]

корельована з динамікою цього показника для Прикарпаття протягом 2000–2016 рр. (рис. 2.) Це дає підстави вважати, що проблеми розвитку підприємств туристичної індустрії характерні не лише для Прикарпаття, а й загалом для України. Успішними для розвитку підприємств вітчизняної туристичної індустрії були 2007–2008 рр. Тоді темпи приросту і кількість туристів, яких вони обслуговували, були найвищими.

Кореляція динаміки темпів росту туристичних потоків в Україні та на Прикарпатті за період 2001–2016 рр. свідчить про наявність спільних проблем у розвитку підприємств туристичної індустрії. Логічним продовженням цього аналізу є дослідження зміни частки туристів, яких обслуговували на Прикарпатті у загальному значенні цього показника для всієї країни (рис. 3). На основі зміни цього показника підсумовуємо, що найвищих по-

Рис. 2. Динаміка темпів росту туристичних потоків в Україні та на Прикарпатті за період 2001–2016 рр., %*

*Примітка: побудовано автором на основі [2–9]

казників кількості туристів на Прикарпатті досягнуто внаслідок тимчасово високого рівня його конкурентоспроможності порівняно з іншими регіонами. Це зумовило те, що більшість туристів в Україні обслуговували саме в Західному регіоні.

Як показано на рис. 3, частка туристів на Прикарпатті скоротилась протягом 2000–2016 рр., що свідчить про зменшення рівня конкурентоспроможності у сфері туризму. Динаміку цього показника для України та її Західного регіону за період 2000–2016 рр. ілюструє рис. 4.

На рис. 4 продемонстровано динаміку кількості іноземних туристів, що є вкрай несприятливою для України. Значення цього показника протягом 2000–2016 рр. знизилося приблизно у п'ять разів. Найнижче його значення спостерігалось в 2014 р., а найвище — у 2003 р. Причини цього можуть бути наступні:

- 1) відсутність конкурентоспроможної інфраструктури та сервісу;
- 2) порівняно високі ціни (у 2003 р. валютний курс гривні до долара США становив 4,99 грн за один долар США, що могло бути причиною високих цін, оскільки туристичні підприємства вимірювали свої фінансові результати в іноземній валюті);
- 3) нестабільність політичного та економічного середовища, зумовлена війною на Сході України;

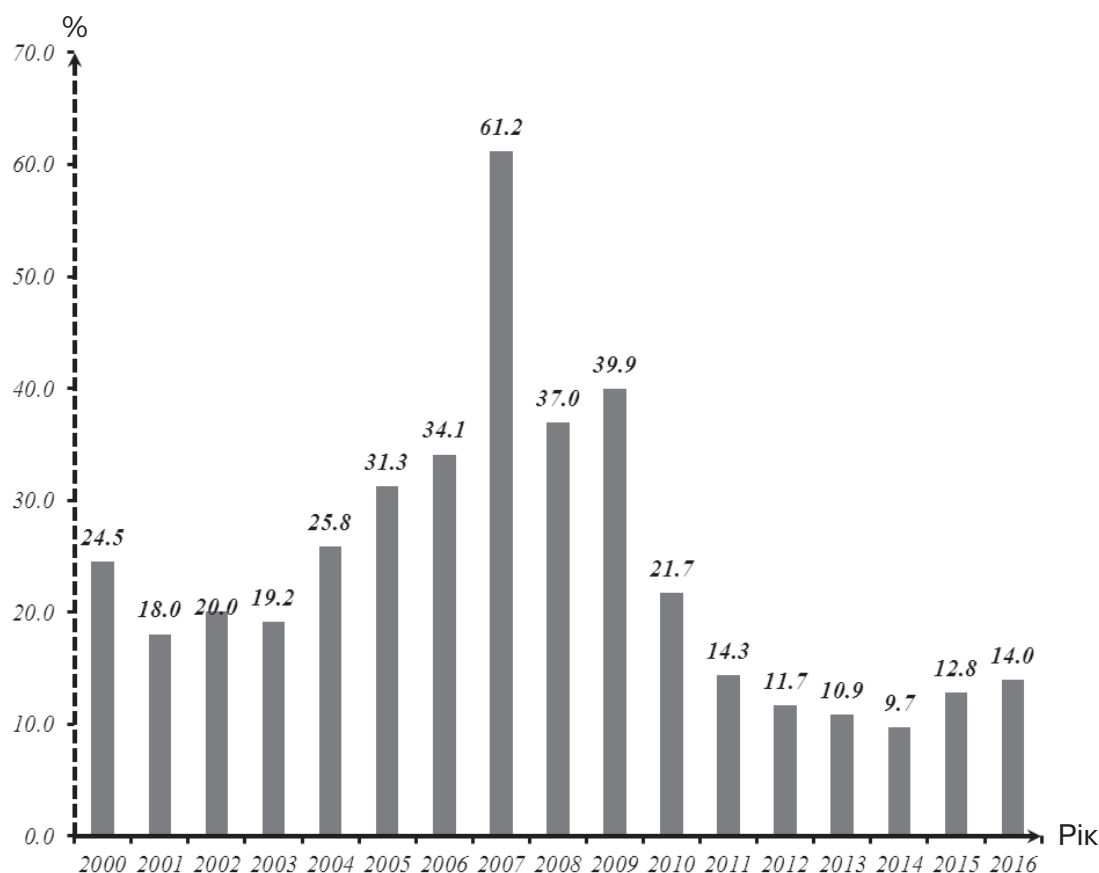

Рис. 3. Динаміка частки туристів, яких обслуговували підприємства туристичної індустрії на території Прикарпаття у загальному значенні цього показника для всієї країни за період 2000–2016 рр., %*

*Примітка: побудовано дисертантом за джерелами [2–9]

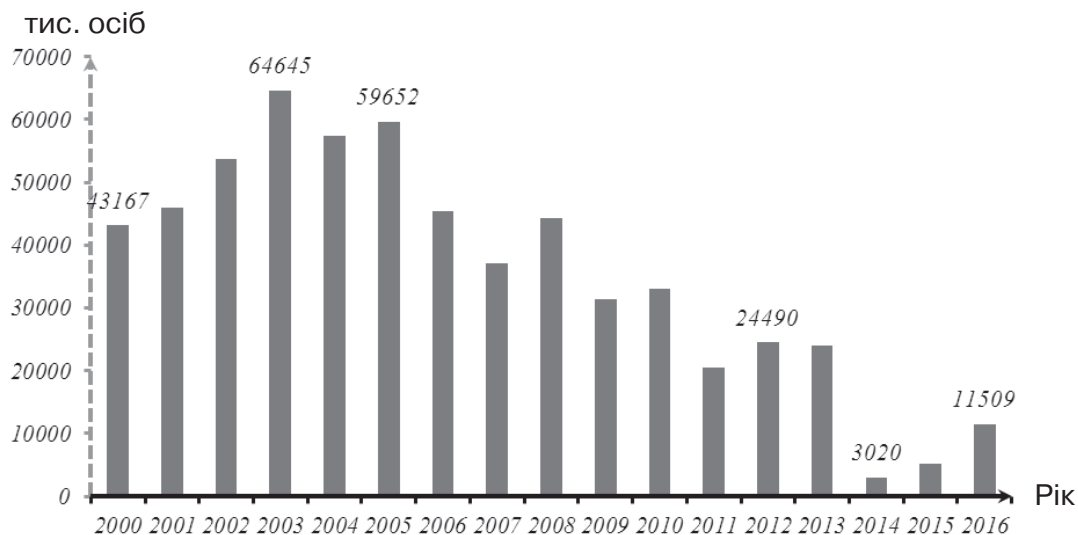

Рис. 4. Динаміка кількості іноземних туристів на Прикарпатті протягом 2000–2016 рр., тис. осіб.*

*Примітка: побудовано дисертантом за джерелами [2–9]

4) відсутність зручної та розвиненої системи авіаперельотів із найбільших міст Європи та з інших континентів;

5) недостатність інформаційного забезпечення.

Ефективним засобом презентації та інформування широкого кола громадськості, потенційних інвесторів про рекреаційно-туристичний потенціал території Прикарпаття є участь місцевих органів влади, представників бізнесу цієї території у виставковій діяльності. Ефективність такої посередницької діяльності органів місцевої влади може визначатися відсотком проектів, які зацікавили інвесторів та реалізуються у певній місцевості. У зв'язку з цим доцільним є розроблення електронного каталогу проектів регіону з метою розширення можливостей пошуку потенційних інвесторів для їх реалізації.

Дослідження організації, джерел формування та інструментів інформаційного забезпечення розвитку підприємств сфери туризму в регіоні, в тому числі з метою розроблення та реалізації регіональної політики розвитку туризму, дозволяє зробити такі висновки:

- інформаційним забезпеченням оцінювання та аналізу розвитку підприємств сфери туризму є комплекс різних видів етнокультурної, природно-географічної, соціальної, економічної інформації, що характеризує цей розвиток;
- інформаційні ресурси про рекреаційний потенціал розвитку туризму Прикарпатського регіону є різнобічними, а тому потребують комплексного використання з точки зору обґрунтування та можливостей практичного використання типового комплексу показників оцінювання території;
- актуальним є удосконалення змісту формуляра 1-ТУР статистичного звіту туристичних організацій, зокрема, висвітлення такого показника як “балансовий прибуток”; для вивчення реальних результатів щодо мобільності студентів, доцільним було б у згаданій формі звітності 1-ТУР виділи окремою графою “облік поїздок з метою навчання”; для

повнішого відображення результатів діяльності туристичних підприємств доцільно було б передбачити подання їх звітності (форми 1-ТУР) регіональним управлінням статистики.

Практика також показує, що в досліджуваному регіоні недостатньо розвинена матеріально-технічна база туризму порівняно з країнами, де наявна матеріально-технічна база створює передумови для ефективного використання відповідних благ. Яскравим прикладом цього є Туреччина, де практично усі готелі в гірськолижних центрах є власністю приватних підприємців. При цьому власники новостворених готелів звільняються від податків терміном до 5-ти років, і держава сприяє поширенню реклами нового турпродукту на міжнародному ринку.

Наступним етапом аналізу є дослідження динаміки зміни туристичних об'єктів, які безпосередньо впливають на динаміку кількості туристів, оскільки є місцями їх тимчасового перебування та дозвілля. На рис. 5 показано динаміку кількості готелів на Прикарпатті за період 2000–2016 рр.

З рис. 5 видно, що рівень розвитку туристичної індустрії Прикарпаття характеризується тенденцією до зростання. Проте ця тенденція не відобразилась сприятливо на туристичних потоках, темпи росту яких залишаються уповільненими і загалом кількість таких установ на Прикарпатті залишається порівно низькою.

Наприклад, в Україні близько 1,3 тис. готелів. Для порівняння: у Великобританії функціонує близько 26 тис. готелів, в Італії їх налічується близько 40 тис., у гірській частині Австрії розташовано близько 20 тис. готелів.

В інфраструктурі туризму України готелі є найбільш слабкою ланкою: за міжнародним нормативом — 10 місць на 1000 жителів, то в середньому по Україні — від 2 до 6 місць. Для порівняння: у Парижі — 38,4 місця; у Відні — 25,6; у Москві — 9,6, в Люблінському воєводстві — 5,4; Підкарпатському воєводстві Польщі — 4,4 місць.

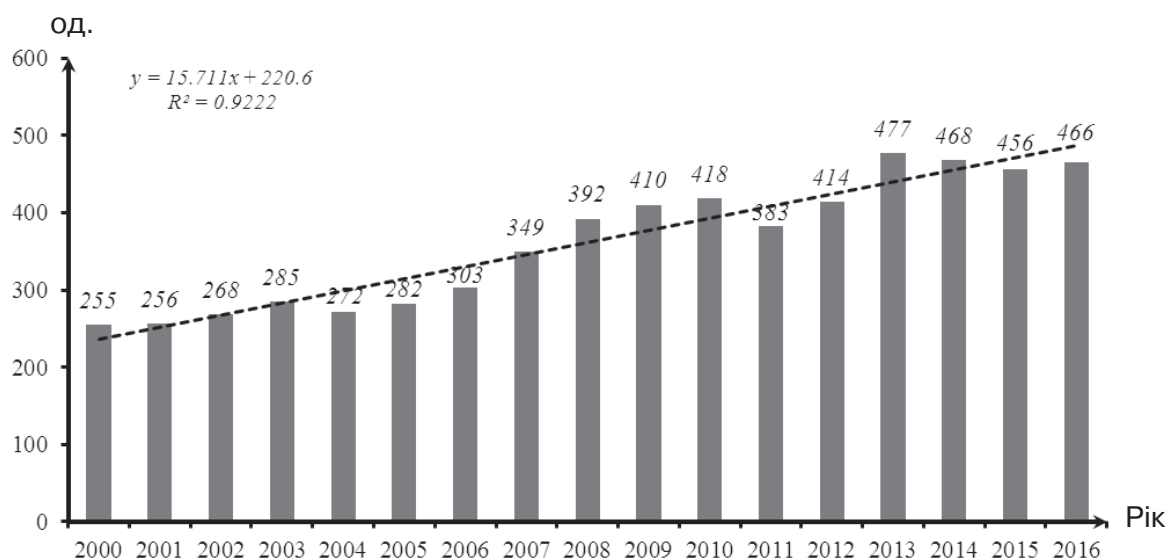

Рис. 5. Динаміка кількості готелів Прикарпаття за період 2000–2016 рр.*

* Примітка: побудовано автором на основі [2–9]

Аналізуючи польсько-українське прикордоння, а це з боку Польщі Люблінське і Підкарпатське воєводства, а з України — це Львівська, Волинська, Закарпатська області, зазначаємо, що Львівська область за наявних природних рекреаційних ресурсів займає провідне місце в державі (це лікувальні мінеральні води із 8-ми типів, що застосовуються в бальнеології, на Львівщині відомо 7; це також лікувальний озокерит, на Львівщині розташоване найбільше в Україні родовище озокериту — Бориславське; це сприятливі кліматичні, водні, лісові ресурси).

На території Карпат у Львівській області є унікальні можливості для розвитку гірськолижного спорту до рівня світових стандартів. Особливо в селищі міського типу Славське (на горі Тросян розташовано 20 км трас з різним рівнем складності, крісельні підйомники довжиною 2750 м — пропускна здатність 200 осіб/год).

Великі можливості дає вдосконалення гірськолижних умов в селах Тисовці, Рожанка та Волосянка, де пропускна здатність 230 осіб/год. Гірський туризм в Українських Карпатах представлений багатьма різновидами: велосипедний, кінний, сільський, екологічний, дельтапланеризм, гірськолижний, лижний, сноуборди, альпінізм, піший, автотуризм, мототуризм, спелеотуризм. Кожен із різновидів гірського туризму вимагає всебічної якісної підготовки фахівців спортивно-оздоровчого туризму, яка передбачає науково-методичне, інформаційне забезпечення та застосування нових інформаційних технологій. Туристам потрібна інформація про карти гірських подорожей, транспорт, описи маршрутів, інформація про туристське спорядження та харчування в поході, описання різноманітних способів виживання в екстремальних ситуаціях, різноманітні способи орієнтування.

Таким чином, є доцільним залучати інвестиції для розбудови готелів в Україні, що дасть можливість створювати робочі місця, які є на сьогодні проблемою в Україні. Кількість зайнятих у готельному господарстві в країні становить 0,1 % працюючого населення, в той час як у Великобританії — понад 10 %. Виглядає парадоксально: дефіцит готельних номерів є вигідним для провідних готелів для отримання надприбутків через підвищення цін. У комфортабельних готелях України ціни приблизно рівні або й вищі за ціни в готелях Лондона, Парижа та Нью-Йорка. Це, своєю чергою, відлякує туристів.

Отже, для підвищення ефективності управління розвитком підприємств туристичної індустрії Прикарпаття є необхідним:

- економічне стимулювання розвитку матеріальної бази туризму;
- підтримка малого підприємництва у сфері туризму;
- забезпечення сприятливого фінансового клімату, а саме: зниження орендної плати на туристичні приміщення;
- розширення міжнародної співпраці в туризмі;
- покращення інформації та реклами відповідно до європейських та світових стандартів і вимог;
- підвищення якості туристичних послуг;
- розробити спеціальний веб-сайт електронного каталогу і регулярно розміщувати на ньому інформацію та презентаційні версії проектів, які

передбачають розвиток підприємств туристичної індустрії Прикарпаття з метою розширення можливостей пошуку інвесторів для їх реалізації в регіоні.

Цілеспрямована взаємодія окремих суб'єктів господарської діяльності один з одним і зовнішнім середовищем, орієнтуючись на маркетингову, інноваційну, інвестиційну та виробничо-збутову діяльність, беручи до уваги вимоги туристів, сприятиме досягненню успіху в конкуренції, а також максимізації поточних і перспективних доходів.

Джерела

1. Брунець Б. Р. Рівні туристичної інфраструктури та принципи її формування // ЕсоTour-2013. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2013.
2. Статистична інформація. Туризм. [Електронний ресурс] // Сайт Головного управління статистики у Волинській області. URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>
3. Статистична інформація. Туризм. [Електронний ресурс] // Сайт Головного управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>
4. Статистична інформація. Туризм. [Електронний ресурс] // Сайт Головного управління статистики у Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua/>
5. Статистична інформація. Туризм. [Електронний ресурс] // Сайт Головного управління статистики у Львівській області. URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/>
6. Статистична інформація. Туризм. [Електронний ресурс] // Сайт Головного управління статистики у Рівненській області. URL: <http://www.rv.ukrstat.gov.ua/>
7. Статистична інформація. Туризм. [Електронний ресурс] // Сайт Головного управління статистики у Тернопільській області. URL: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/>
8. Статистична інформація. Туризм. [Електронний ресурс] // Сайт Головного управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/>
9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: навч. посіб. Суми : Університет. кн., 2003.
11. Гонтаржевська Л. І. Ринок туристичних послуг в Україні: навч. посіб. Донецьк: Східний вид. дім, 2008. 180 с.

Квасний Л. Г., Федішин В. В. Дослідження проблем і перспектив розвитку підприємств туристичної індустрії Прикарпаття. Показано, що становлення національної економіки в Україні тісно пов'язано з розвитком туристичної індустрії як пріоритетної і соціально значущої; розглянуто проблеми у розвитку підприємств туристичної індустрії Прикарпаття. Досліджено динаміку кількості туристів, яких обслуговували підприємства туристичної індустрії на території Прикарпаття за період 2000–2016 рр. Визначено основні перспективи стосовно розвитку підприємств туристичної індустрії Прикарпатського регіону. Встановлено, що для підвищення ефективності управління розвитком підприємств туристичної індустрії Прикарпаття необхідно: економічне стимулювання розвитку матеріальної бази туризму; підтримка малого підприємництва у сфері туризму;

забезпечення сприятливого фінансового клімату, а саме: зниження орендної плати на туристичні приміщення; розширення міжнародної співпраці у туризмі; покращення інформації та реклами відповідно до європейських та світових стандартів і вимог; підвищення якості туристичних послуг.

Kvasnii L. G., Fedyshin V. V. Research of problems and prospects of development of enterprises of the tourist industry of Prykarpattya. It is shown that the formation of the national economy in Ukraine is closely linked with the development of the tourism industry as a priority and socially significant; Problems in the development of enterprises of the tourist industry of the Carpathian region are considered. The dynamics of the number of tourists served by enterprises of the tourist industry on the territory of the Carpathian region for the period of 2000–2016 was investigated. The main perspectives concerning the development of enterprises of the tourist industry of the Carpathian region were determined. It is established that in order to improve the management efficiency of enterprises of the tourism industry in the Carpathian region, it is necessary: economic stimulation of the development of the material base of tourism; support of small business in the field of tourism; providing a favorable financial climate, namely: reduction of rent for tourist accommodation; expansion of international cooperation in tourism; improvement of information and advertising in accordance with European and world standards and requirements; improving the quality of tourist services.

Квасний Л. Г., Федьшин В. В. Исследование проблем и перспектив развития предприятий туристической индустрии Прикарпатья. Показано, что становление национальной экономики в Украине тесно связано с развитием туристической индустрии как приоритетной и социально значимой; рассмотрены проблемы в развитии предприятий туристической индустрии Прикарпатья. Исследована динамика количества туристов, которых обслуживали предприятия туристической индустрии на территории Прикарпатья за период 2000–2016 гг. Определены основные перспективы по развитию предприятий туристической индустрии Прикарпатья. Установлено, что для повышения эффективности управления развитием предприятий туристической индустрии Прикарпатья необходимо: экономическое стимулирование развития материальной базы туризма; поддержка малого предпринимательства в сфере туризма; обеспечение благоприятного финансового климата, а именно: снижение арендной платы на туристические помещения; расширение международного сотрудничества в туризме; улучшение информации и рекламы в соответствии с европейскими и мировыми стандартами и требованиями; повышение качества туристических услуг.

Надійшла 25 червня 2018 р.

В. М. ПЬОХОВ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ХАБАРНИЦТВО, КОРУПЦІЯ ТА ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА – ТРИЄДИНА ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП. Серія Економічні науки, 2018, вип. 55(1), с. 39–49

Розглянуто та досліджено вплив хабарництва, корупції, тіньової економіки на поступове знищення як національної економічної безпеки країни, так і України загалом, та сучасні напрями протидії цим українським негативним соціальним явищам.

У сучасних наукових дослідженнях і державних програмних документах визначено більше сотні причин та заходів у сфері детінізації економіки, що значно знижує можливість їх практичної реалізації. Наявних теоретичних напрацювань та практичних дій недостатньо для формування єдиного механізму та забезпечення комплексного, системного підходу до подолання прихованого підприємництва. Зважаючи на значні витрати часу і ресурсів у процесах легалізації, проблемою є відсутність напрацювань щодо моделювання їх результативності. Існують неточності, дублювання та розбіжності в різних визначеннях змісту таких поширених характеристик економіки чи підприємництва, як “тіньова”, “та, що не спостерігається”, “прихована”, “нелегальна”, “неформальна” тощо. Теоретичне і практичне вирішення проблем легалізації підприємництва зумовлюють актуальність цієї теми в Україні [8, 425–426].

Нині в юриспруденції існує безліч термінів (категорій), які визначають одне й те саме поняття. Це, з одного боку, ускладнює теорію і практику у процесі застосування таких термінів при визначенні конкретного параметра, факту чи діяння, але, з іншого боку, є можливість більш різнобічно висвітлити окрему обставину розглянутого питання. За логікою застосування, юриспруденція не повинна мати терміни, категорії та їх поняття з подвійним змістом. Наприклад, щоб уникнути, за висловом І. В. Мовчана, “неточності, дублювання та розбіжності в різних визначеннях змісту таких поширених характеристик економіки чи підприємництва, як “тіньова”, “та, що не спостерігається”, “прихована”, “нелегальна”, “неформальна” тощо” [8, 426], для цього необхідно законодавчо закріпити єдиний юридичний термін (категорію) і дати законодавче остоточне визначення, а це, своєю чергою, безперечно призведе до єдиного, конкретного, однозначного розуміння юридичного тер-

міна (категорії). У даному випадку найближче до закону підходить визначення “нелегальна економіка”, а всі інші терміни, категорії та їх поняття з цього приводу залишаються за межами закону в історії права.

Тіньова економіка в сучасних соціально-політичних умовах розвитку країни, відмивання коштів як механізм забезпечення функціонування тіньових економічних відносин, “відтік” капіталів за наявності дефіциту інвестиційних ресурсів та низької капіталізації фондового ринку є найбільш загрозливими для нашої держави соціально-економічними чинниками, що “зсередини” підривають фінансову систему, детермінують інші суто криміногенні явища та вияви корупції, а також впливають на імідж України як надійного зовнішньоекономічного партнера [15, 16].

Не можна не погодитися з висловом В. В. Черней в тому, що функціонування тіньових економічних відносин, “відтік” капіталів за наявності дефіциту інвестиційних ресурсів та низької капіталізації фондового ринку є найбільш загрозливими для нашої держави [15, 16]. Усе це стало можливим через хабарництво, яке призвело до розвитку корупції та тіньової економіки. А що ж таке є хабар, корупція та тіньова економіка?

Хабар (тур. *Haber*) походить від араб. *أخبار* і означає “новина”, “повідомлення”. Зсув семантики міг відбутися на підставі значення “плата за повідомлення”) [19], тобто гроші або інші матеріально цінні речі, які передаються посадовій особі для її стимулювання діяти в інтересах особи, яка передає його. Дії з передачі і прийому хабара в Україні та інших країнах є протизаконними й підпадають під дію Кримінального кодексу і ряду інших, закріплених законодавчо, засад іноземного права. Іноді хабарем може стати якась незначна послуга чи допомога у вирішенні якогось потрібного питання, а високий рівень використання хабарів у суспільстві називається корупцією.

Корупція — слово латинського походження, що означає псувати, завдавати шкоди, руйнувати, викривляти, фальсифікувати, а в найуживанішому варіанті — використання особою повноважень, наданих їй державою, з метою власного збагачення або на користь третіх осіб. Найбільш поширеним визначенням корупції є використання державної влади з корисливою метою.

У працях групи дослідників під керівництвом І. О. Ревак, запропоновано таке визначення корупції: “Корупція — це використання службового становища посадовими особами для надання за винагороду різного роду матеріальних благ, пільг, послуг або інших переваг” [6, 7], яке враховує основні аспекти явища і видається досить вдалим.

Близькою до корупції або ж похідним явищем є тіньова економіка. Визначення, що наведено в українській Вікіпедії: “Тіньова економіка (англ. *Black economy, Ghost economy, Shadow economy*) — господарська діяльність, яка розвивається поза державним обліком та контролем, а тому не відображається в офіційній статистиці” [18], також не викликає заперечень.

Вочевидь, цей “симбіоз” хабарництва, корупції та тіньової економіки не лише гальмує економічні, політичні та соціальні перетворення, а й спотворює громадські відносини, що складаються в різних сферах соціального життя, та й у сферах функціонування органів публічної влади та державного управлін-

ня. Хабарництво, корупція, тіньова економіка за своєю сутністю є вкрай суспільно небезпечними явищами, які не тільки шкодять правовому функціонуванню держави, а й підривають довіру громадян до правоохоронних органів, судової влади і всієї правової системи держави.

Після проголошення незалежності України у сфері державного управління склалася парадоксальна ситуація: побудову нової держави почали здійснювати за допомогою старого державного апарату, що значною мірою зберігає радянські принципи і підходи роботи державних інститутів, коли служіння суспільству підміняється прислужуванням начальству. Україні, як і більшості інших країн, що утворилися на теренах СРСР, за влучним висловом С. В. Степашина, сьогодні притаманний “дивний симбіоз з демократичної моделі інститутів влади і сталінської моделі її функціонування” [14, 2].

А чому це так відбувається? Тому що, тривалий час органи державної влади, місцевого самоврядування на території України формувалися з “політичної еліти”, до якої входили представники провладної політичної партії, середні ж та нижчі ланки влади займали ставленики провладної партії. Вибори, метою яких було оновлення влади, фактично поновлення та продовження повноважень тих самих можновладців, з яких деякі займали державні посади з часів існування СРСР. Провладні політичні партії, змінюючи назви та гасла, здебільшого не міняли основний членський склад, тобто до влади приходили ті ж самі особи в різний час від різних політичних структур [13, 23]. Це породжувало і хабарництво, і корупцію, і тіньову економіку, як триєдину загрозу національній безпеці держави.

До факторів правового характеру, що мають форму соціальних передумов корупції, належать: 1) неналежне забезпечення реалізації в діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших інститутів держави та суспільства принципів верховенства права та законності; 2) поширений правовий нігілізм як з боку публічних посадових осіб та службових, так і з боку інших суб’єктів правовідносин, включаючи громадян; 3) відсутність у багатьох випадках передбачених законом можливостей задоволення громадянами своїх життєвих потреб легальним способом; 4) безсистемна, у багатьох випадках науково необґрунтована зміна законодавства, а в деяких, як уже зазначалося, — прийняття законів та інших актів законодавства для задоволення особистого чи корпоративного інтересу [17, 39–40].

М. О. Янковий і М. Ф. Головченко висловились з приводу того, що поширений правовий нігілізм, необґрунтована зміна законодавства, прийняття законів та інших актів законодавства для задоволення особистого чи корпоративного інтересу і таке інше, — це, і не тільки, має форму соціальних передумов корупції. До цього варто додати, що все це перетворює правомірну поведінку громадян у правопорушну. Для виправлення аномальної ситуації законодавець повинен приймати такі закони, які б не суперечили один одному і не давали приводу для його порушення, тобто відповідали соціально значущим вимогам суспільства і сучасності.

Корупція в сучасних умовах є однією з основних загроз економічній безпеці України. Зокрема, загроза є в тому, що корумповані відносини все частіше

витісняють правові, етичні стосунки між людьми, та із аномалії поступово перетворюються у норму поведінки. На міжнародному рівні Україна має репутацію надзвичайно корумпованої країни. За даними дослідження впливової міжнародної організації Transparency International, у 2005 р. Україна в рейтингу корумпованості посідала 107-ме місце із 159 країн, а “індекс сприйняття корупції” становив 2,6 (за методологією дослідження, до країн з небезпечним рівнем поширення корупції належать ті, де значення індексу становить менше ніж 3,0) [6, 7].

В умовах сучасного кризового стану економіки та на шляху держави до європейського співтовариства гостро постає питання щодо протидії тіньовій економіці, яка визнана загрозою національній безпеці країни. Варто констатувати, що з проблемами тіньової економіки стикаються не лише країни, які розвиваються, а й прогресивні, оскільки цей феномен у національних правових та економічних системах досі сприймають неоднозначно. Відмінності тіньової економіки зазначених країн від України пов'язані не лише з формами вияву, а й масштабами та наслідками. Наприклад, Німеччина має досить стабільний за розмірами тіньовий сектор, обсяги якого становлять 13,7 % ВВП. За цим показником слідом за Німеччиною йде Ірландія (12,8 % ВВП). У Великій Британії тіньовий сектор збільшився порівняно з 10,7 % у минулому році до 11 %. В Україні за даними Мінекономрозвитку питома вага тіньового сектору за статистичного підходу досягає 35 %. Наведені обсяги тіньової економіки є незадовільними і становлять загрозу деформації для легальної економіки в Україні.

Поширення тіньової економіки детерміноване іншою загрозою — корупцією, рівень якої нині викликає серйозне занепокоєння. Так, за оцінками рівня корупції, Україна посідає 131 місце зі 176 позицій, попри створення системи антикорупційних інституцій [9, 427–428].

Корупція є вагомою інституціональною загрозою економічній безпеці України. За цим показником Україна станом на 2017 р. посіла найнижчі позиції серед усіх країн – учасниць дослідження ЕУ. Корупція як соціальне явище існує у певних інституціональних межах, в яких економічні, політичні, правові, соціальні процеси впливають на неї, а корупція чинить зворотний вплив на ці сфери.

Таким чином, крива рівня корупції з 2015 по 2017 роки скинула Україну на найнижчі позиції в цьому рейтингу. Це свідчить, що майже все українське суспільство потерпає від ерозії корупцією, і це дуже небезпечна ситуація, яка веде до знищення не лише економіки держави, а й України загалом. Що робити? По-перше, необхідно очистити владу від корумпованих держслужбовців на вищому її рівні, а для цього треба негайно почати роботу антикорупційного суду. По-друге, оновити владні структури молодими незаангажованими кадрами. По-третє, зробити привабливими умови для зарубіжного інвестування в нашу економіку, а це нові, екологічно чисті, технології виробництва, поява нових робочих місць, конкуренція тіньовому бізнесу, посилення економічної і національної безпеки держави.

Україн небезпечною, специфічною та багаторівневою формою в системі інституціональних загроз економіки України є тіньова парадержава. Тіньова парадержава — це утворення макроекономічного рівня державного типу, в якому через високий рівень корупції та тіннізації державні послуги та суспільні блага розподіляють за ринковими принципами. У такому утворенні остаточно формуються та ефективно діють корупційні ринки державних послуг і суспільних благ. Тіньова парадержава охоплює ринки: адміністративно-господарських рішень, державних посад, кадрової політики, державних привілеїв, державної освіти та науки, державного захисту прав і свобод громадян, виборчу систему тощо. Інституціональним базисом існування та розвитку тіньової парадержави є високий рівень тіньової економіки та корупції [1, 30].

Масштаб тіньової економіки в Україні сьогодні такий, що існуюча соціально-економічна реальність стійко відтворює систему криміналізованих економічних відносин. Основними складовими цієї системи є: величезна вага тіньового сектору й настільки ж більша роль неформальних і позаправних відносин; майже тотальна корумпованість держапарату; низька роль права й судової системи і її підпорядкованість адміністративному апарату й тіньовому капіталу; утворення кланово-стійких, владно-господарських структур, що мають підтримку в органах державної влади.

Унаслідок виникнення подібних кланів складається: а) блокування конкуренції на фінансових ринках, ринках основних товарних груп і навіть по зовнішній торгівлі; б) формування відповідної олігархії, тобто вузького прошарку людей, які привласнюють пов'язані з клановим монополізмом колосальні доходи, і, як наслідок, зубожіння величезної маси населення; в) деградація бюджетної системи; г) перерозподіл національного доходу на користь паразитичного споживання; д) витік капіталів за кордон [3, 38].

Таке становище у країні необхідно негайно припинити і переглянути питання законності приватизації народного майна незначним прошарком людей, які згрупувались у клани і сформували відповідні олігархії по всіх галузях економіки, водночас підпорядкувавши собі всі силові структури, політику, судову владу і владу взагалі. Що робити? По-перше, націоналізувати все “прихватизоване” олігархами народне майно (незаконно приватизовані підприємства, установи та організації) та відродити соціальну справедливість. По-друге, повернути на батьківщину вивезені за кордон незаконно нажиті величезні кошти олігархів. По-третє, повернути вкладникам кошти, які громадяни зберігали в ощадбанках, де гарантом виступала держава. Все це можливо за умови політичної волі керівництва України, приведення законодавства до вимог світового співтовариства і втілення в практику суспільного життя. Це надасть можливість для населення домогтися реальних змін життя на краще.

В економічній сфері до джерел загроз (внутрішніх) в Україні можна віднести: спад виробництва в реальному секторі економіки; втрата економічної самостійності країни і перетворення в сировинний придаток розвинених країн; закріплення технічної та технологічної відсталості країни; витік із країни вільноконвертованої валюти, зростання зовнішньої заборгованості, нестача валютних резервів; кризовий стан паливно-енергетичного комплек-

су; зростання залежності державних фінансів від зовнішніх ринків капіталу; відсутність фінансових можливостей для структурної перебудови економіки; зростання рівня тіньової економіки; зростання рівня корупції.

Вагомі зовнішні загрози для національної економічної безпеки з'явилися унаслідок непередбачених процесів відкриття економічних кордонів для іноземних товарів і капіталу, що не передбачали захист і розвиток внутрішнього виробництва [10, 147].

Надання Україні статусу країни з ринковою економікою не означає одномоментного входження у “світле ринкове майбутнє” з вирішенням усіх проблем національного господарства перехідного періоду. Одним із дестабілізуючих факторів, що відчутно впливають на вітчизняну економіку, є наявність значного тіньового сектору. Встановлені в Україні податковий тягар та значна кількість обмежень, заборон, перешкод щодо підприємницької діяльності, відсутність чіткої парадигми розвитку приватного сектору та гарантій незворотності економічних реформ, недоторканності приватної власності та приватних капіталів призвели до значного зростання тіньового сектору вітчизняної економіки. Негативну роль у процесах становлення ринку відіграли окремі державні інституції та їхні працівники, що через розгубленість, неорганізованість, бюрократизм, корупцію не змогли стати на позиції захисту суспільних інтересів [11, 19].

Корумпування посадових осіб органів влади та управління, а також правоохоронних органів здійснюється різними способами. Зокрема, представники організованої злочинності встановлюють такі зв'язки з державними чиновниками різних рангів, “беруть їх на утримання”, ніби “скуповують на корені”, вважаючи, що в потрібний момент у відповідній ситуації корумпований представник влади та управління поводитиметься так, як очікують хабародавці. Взаємодія посадових осіб органів влади і управління з лідерами (або членами) організованих злочинних угруповань передбачає різні протиправні форми. Це може бути підкуп (одноразове або багаторазове давання хабарів) посадових осіб для вирішення питань, пов'язаних із легальним або нелегальним “бізнесом” кримінальної групи, залучення (втягування) чиновників у спільний “бізнес”, перетворення державного службовця (або іншої особи) на члена злочинного угруповання з певними правами та обов'язками [16, 35].

Ситуація, що сьогодні склалася у державі в економічній, політичній та соціальній сферах, є вкрай загрозливою не тільки для економіки країни, а й для існування України, як держави взагалі. Досить бути сировинним придатком розвинених країн, постачання їм дешевої робочої сили, контрабанди та вивезення із країни вільноконвертованої валюти.

Президенту, законотворцям (парламенту), міністрам (КМУ) негайно треба зайнятися: дійсною, а не уявною боротьбою з хабарництвом і її похідною — корупцією; детінізацією економіки; корумпованими олігархами, представниками органів влади та державного управління; захистом і розвитком внутрішнього виробництва; розширенням паливно-енергетичного комплексу; захистом прав і свобод громадян і їх суспільних інтересів. Скільки ж можна знущатись над нашою рідною Україною і її власним працьовитим народом?

Тіньова економіка характеризується більшою гнучкістю та динамічністю, ніж легальна. Вона має здатність швидко заповнювати ніші, що виникають в економічному просторі, та створювати додаткові робочі місця. Тіньова економіка насичує ринок товарами і послугами, збільшує доходи частини населення, посилює конкурентну боротьбу, стримуючи на певний час соціальні дестабілізаційні процеси в суспільстві. Проте вирішальним є негативний вплив тіньового сектору на національну економіку. Через існування тіньової економіки зменшуються доходи бюджету, зростає зовнішній і внутрішній борг, збільшується тіньовий капітал, зменшується інвестиційна привабливість держави, втрачаються можливості активної участі в глобалізаційних процесах. Втрати державою своїх регулюючих, контролюючих та інших соціально важливих функцій (унаслідок наявності тіньової економіки) неминуче супроводжуються криміналізацією суспільства та зростанням організованої злочинності [4, 263].

Для сучасної України особливо актуальними є проблеми забезпечення стійкого економічного зростання, підвищення життєвого рівня населення, що безпосередньо пов'язані з поняттям національної безпеки держави.

В Україні ця проблема почала розроблятися після отримання країною незалежності. Концептуально вона набула своє відображення у Постанові Верховної Ради України “Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України”, прийнятої Верховною Радою України в 1997 році [12].

Основними законодавчими актами в сфері національної безпеки України є Конституція України [5], Закон України “Про основи національної безпеки України” [2], а також інші закони та підзаконні акти.

Згідно із Законом України “Про основи національної безпеки” категорія “національна безпека” визначається як “захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення та нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у зовнішньополітичній, військовій, державної безпеки, безпеки державного кордону, внутрішньополітичній, економічній, соціальній, гуманітарній, екологічній, інформаційній сферах” [2].

Економічна безпека пов'язана з усіма іншими елементами національної безпеки, тому є особливо важливою щодо вивчення загроз національній економічній безпеці [10, 145].

За умови недосконалості законодавства, непрозорості проведення тендерів з приватизації держмайна та інших тендерів в Україні була успішно проведена “прихватування” підприємств, установ і організацій за безцінь.

За весь період незалежності на очах громадян України відбувалися і часто відбуваються вдалі спроби приватизації промислової, бурштинової, газової, вугільної, лісової, земельної і всієї енергетичної влади і влади як такої взагалі. Якщо цей процес закінчиться вдало для олігархів — Україна не матиме жодних перспектив на щасливе майбутнє для більшості громадян. Протидіяти цьому можна лише об'єднавши справжні державницькі патріотичні сили на

засадах створення антикорупційного суду, який, сподіваємося, буде притягувати винних олігархів та інших високопосадовців до кримінальної відповідальності.

Для зниження рівня тінізації економіки України необхідно: удосконалення законодавчої бази; посилення системи державного контролю за діяльністю на внутрішньому фінансовому ринку, у сфері приватизації, експортно-імпортних операцій і торгівлі; усунення доступу кримінальних структур до управління значною частиною виробництва і банків [4, 263].

У сучасному глобалізованому світі одним з дієвих засобів детінізації економічних процесів та повернення до легального обігу виведених з нього активів є фінансові розслідування, які охоплюють комплекси заходів протидії розкраданням державних коштів, кіберзлочинності, виявам корупції, ухиленню від сплати податків, легалізації злочинних доходів, фінансуванню тероризму, торгівлі зброєю, наркотиками, людьми тощо. Масив даних на цей час уже настільки значний, що слідчому чи детективу (і навіть цілим підрозділам) не вдається обробити їх традиційним “паперовим” способом. Вихід вбачається в автоматизації аналітичних процесів, застосуванні спеціальних програмних продуктів пошуку та фіксації доказової інформації, зокрема електронних відображень. Такі програми – головна зброя аналітика ХХІ ст. Їх уміле використання неможливе без обміну досвідом та напрацювань зарубіжних фахівців [15, 16–17].

Корупція — це небезпечне суспільне явище для будь-якої держави. Метою діяльності представників владних структур, світового співтовариства, міжнародних організацій є встановлення причин та умов розповсюдження корупції, вироблення ефективних і адекватних заходів протидії цьому явищу.

Узагальнення напрацювань вчених і практиків у сфері протидії корупції дає змогу визначити основними умовами ефективної протидії корупції: функціонування на державному рівні спеціалізованого антикорупційного органу; встановлення адміністративної, кримінальної та іншої відповідальності за корупційні правопорушення; механізми залучення інститутів громадянського суспільства до заходів запобігання корупції; впровадження етичних норм для державних службовців у публічній сфері; забезпечення високої заробітної плати державних службовців порівняно з іншими верствами населення; політична воля уряду з проведення відповідних реформ.

Виходячи з особливостей криміногенної обстановки, суспільно-економічних умов існування та розвитку держави, рівня усвідомлення та якості політичної волі й впроваджуваних заходів владою протидія корупції в кожній окремій державі реалізується за такими напрямками: загально-соціальне та спеціально кримінологічне запобігання корупційним виявам; виявлення, попередження, припинення, розслідування і розкриття корупційних правопорушень; відновлення порушених в результаті корупційних правопорушень прав і свобод людини і громадянина, інтересів фізичних та юридичних осіб.

Ефективна протидія корупції є можливою за умови існування та функціонування відповідної системи забезпечення цієї діяльності. Остання включає комплекс узгоджених і взаємопов'язаних заходів кадрового, інформаційно-

аналітичного, науково-методичного, просвітницького, матеріально-технічного та іншого характеру, спрямованих на належну реалізацію стратегічних і тактичних завдань у сфері протидії корупції [7, 219].

Розвиток тіньової економіки посилений хабарництвом і розвинений за допомогою корупції призвів до такої, не існуючої раніше проблеми, як загроза національної (економічної) безпеки країни. Подальший розвиток національної економіки вже не можливий без обліку впливу тіньової економіки, тому що вона впливає на всі процеси, що відбуваються в суспільстві. Реальна ситуація, що склалася в економіці, вимагає негайного реформування її структури при активному впливі в напрямі зменшення частки тіньового сектору економіки.

Економічна криза призвела до різкого зниження життєвого рівня населення, обсягу національного виробництва, з якими постійно зустрічається економіка країни. Це вказує на вкрай неефективну структуру економіки України й змушує суб'єктів підприємницької діяльності функціонувати в тіньовому секторі економіки.

Отже, основною загрозою національної економічної безпеки на сьогодні є тіньова економіка. Саме тіньова економіка призвела до того, що економіка почала рухатися по шляху звуженого відтворення, зниженню її конкурентоспроможності й виробничого потенціалу, а хабарництво і корупція їй всіляко сприяли в цьому.

Проаналізувавши основні загрози національній економічній безпеці, доходимо висновку, що саме зараз хабарництво, корупція та тіньова економіка є триєдиною головною загрозою, що впливає на всі інші, а це, своєю чергою, повинно зобов'язати владу застосувати більш ефективну національну економічну політику. Це дасть міцне підґрунтя для ефективного визначення пріоритетних напрямів щодо довгострокової стратегії вирішення економічних проблем на національному, регіональному, місцевому і міжнародному рівнях та забезпечення справжнього народовладдя в Україні, покращення якості життя за умов детінізації економіки, мінімізації хабарництва і корупції, припинення “гібридної” війни на Сході України та подолання перманентної національної економічної кризи.

Джерела

1. Варналій З. С. Конкуренція і підприємництво: монографія. Київ: Знання України, 2015. 463 с.
2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // Відом. Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.
3. Калмык М. И., Смеян Л. С. Криминологический анализ экономической преступности в Украине и некоторые прогностические оценки ее развития // Бюл. закон. и юрид. практики Украины. 1994. № 2. С. 38–45.
4. Конопельський В. Я., Пьохов В. М. Тіньова економіка як головна загроза економічній безпеці держави // Південноукраїнський правничий часопис: наук. журн. О.: ОДУВС. 2009. № 1. С. 260–264.
5. Конституція України // Відом. Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / [кер. авт. кол. доц. І. О. Ревак]. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.
7. Мельник М. І. Корупція — корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): [монографія]. Київ, 2004. 400 с.
8. Мовчан І. В. Тіньова економіка в Україні: причини та умови розвитку // Тіньова економіка: світові тенденції та українські реалії : наук. журн.; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 448 с.
9. Овдієнко М. Ю. Тіньова економіка та корупція як загрози національній безпеці // Тіньова економіка: світові тенденції та українські реалії : наук. журн.; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 448 с.
10. Подмазко О. М. Вплив тіньової економіки на загрози економічній безпеці країни // Економіка: реалії часу: наук. журн. 2014. № 4 (14). С. 142–151.
11. Попович В. М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології. Київ: Правові джерела, 2006. 189 с.
12. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 18.07.1995 р. № 532-95-п // Відом. Верховної Ради України. 1997. № 10. С. 149–157.
13. Снісар О. М. Проблеми з довірою до інститутів влади // Актуальні питання протидії корупції: стан, проблеми та перспективи на майбутнє: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Дніпропетровськ, 17 жовт. 2014 р.). Дніпропетровськ: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 23–25.
14. Степешин С. В. Против криминализации России // Рос. юстиция. 2000. № 1. С. 2–3.
15. Черней В. В. Привітання учасників конференції // Тіньова економіка: світові тенденції та українські реалії : наук. журн.; Нац. акад. внутр. справ, Київ, 2017. 448 с.
16. Шелехов А. О. Використання організованими злочинними групами корупційних зв'язків як форма протидії розслідуванню // Південноукр. правничий часоп.: наук. журн. Одеса: ОДУВС. 2009. № 1. С. 34–35.
17. Янковий М. О., Головченко М. Ф. Стан і тенденції розвитку корупції в Україні // Південноукр. правничий часоп.: наук. журн. Одеса: ОДУВС. 2009. № 1. С. 37–40.
18. Тіньова економіка [Електронний ресурс] // Сайт Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Тіньова_економіка (дата звернення: 26.03.2018)
19. Хабар [Електронний ресурс] // Сайт Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Хабар> (дата звернення: 26.03.2018)

Пьохов В. М. Хабарництво, корупція та тіньова економіка — триєдина загроза національній безпеці України. У сучасному глобалізованому світі Україна в змозі успішно вирішити питання детінізації економіки, мінімізації хабарництва і корупції, якщо законодавство і практика його застосування будуть відповідати вимогам світової спільноти.

Piohov V. M. Bribery, corruption and the shadow economy are a three-fold threat to Ukraine's national security. TIn today's globalized world, Ukraine is in a position to successfully solve the problems of the economy's detenization, minimization of bribery and corruption, if the legislation and practice of its application meet the requirements of the world community.

Пехов В. М. Взятничество, коррупция и теневая экономика — триединая угроза национальной безопасности Украины. В современном глобализированном мире Украина в состоянии успешно решить вопросы детенизации экономики, минимизации взяточничества и коррупции, если законодательство и практика его применения будут отвечать требованиям мирового сообщества.

Надійшла 18 квітня 2018 р.

О. С. ЗАЄЦЬ

Київський національний університет будівництва і архітектури

ІНВЕСТИЦІЇ В ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗБЕРЕЖЕННЯ І РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Наукові праці МАУП. Серія Економічні науки, 2018, вип. 55(1), с. 50–58

На основі дослідження тенденцій соціально-економічного розвитку проаналізовано основні складові концепції переважно інтенсивного типу відтворення трудового потенціалу в умовах інноваційної економіки. Йдеться про необхідність впровадження системних змін у демографічній політиці, політиці зайнятості, подолання безробіття, зростання доходів та рівня життя працівників.

Економічне зростання України є неможливим без розвитку галузей реального сектору економіки, таких як будівельна. Водночас зростання темпів будівельного виробництва безпосередньо залежить від залучення нових обсягів інвестицій як від індивідуальних інвесторів — фізичних та юридичних осіб, в том числі й іноземних, так і за рахунок розширення капітальних інвестицій з державного та місцевих бюджетів. За умов обмеженої можливості залучення інвестицій унаслідок нестабільності фінансового ринку, бюджетного дефіциту, конкурентна боротьба за споживача на ринку продукції будівництва висуває на передній план питання підвищення якості виконання будівельно-монтажних робіт, їх інтенсифікацію на основі модернізації основних виробничих фондів, запровадження прогресивних технологій, будівельних матеріалів, науково-дослідних розробок. Останнє зумовлює зміни структури попиту на робочу силу в напрямі зростання потреби у фахівцях і робітниках високої кваліфікації і зменшення попиту на робочі місця, що не потребують спеціальної підготовки. Відповідно, це викликає необхідність провадження певних змін у сфері професійної та вищої освіти у країні.

Дослідження інвестиційної діяльності спостерігається в численних наукових виданнях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, де досліджується значення інвестицій в нагромадженні людського капіталу [2; 3], соціального розвитку [5], підвищення кваліфікаційного рівня [4], оцінки нагромадження людського капіталу [7], державного регулювання інвестиційної діяльності [6].

При всій значущості таких досліджень у них здебільшого зосереджена увага на значенні інвестицій в інноваційний розвиток та при формуванні економіки знань. Слід зауважити, що проблематика інвестицій у трудовий

потенціал як джерело збереження і розвитку людського капіталу, потребує значно глибшого дослідження в умовах здійснення економічних реформ, де в центрі уваги повинна знаходитись працююча людина та задоволення її першочергових потреб з метою розширеного відтворення трудового потенціалу.

Визначимо перспективні заходи інвестиційної діяльності, спрямовані на збереження і розвиток людського капіталу будівельних підприємств України в умовах інноваційного розвитку економіки.

Сучасний стан розвитку виробничо-економічних відносин відзначається розширенням високотехнологічних виробництв, заснованих на інноваціях в технічному і організаційно-економічному розвитку. В цих умовах зростає роль людини у виробництві, її компетентність, професійна майстерність, здатність до навчання, творчого мислення, уміння працювати в команді. Постійне удосконалення технологічних процесів будівельної індустрії потребує досвідчених працівників, здатних вирішувати нагальні проблеми щодо підвищення якості будівельних робіт та задоволення вимог замовників. Трудовий потенціал будівельної галузі значною мірою пов'язаний з демографічною політикою, політикою зайнятості, політикою щодо безробіття та політикою доходів і рівня життя населення, міграційною політикою (див. рис.). Розглянемо більш детально вплив окремих складових на стан використання трудового потенціалу, спираючись на аналіз статистичних даних.

Отже, величина реалізованого трудового потенціалу насамперед залежить від кількості зайнятих у галузі. Аналіз динаміки чисельності зайнятих у період з 2012 по 2016 р. свідчить про невпинне її скорочення як загалом за видами економічної діяльності, так і в будівництві зокрема (табл. 1).

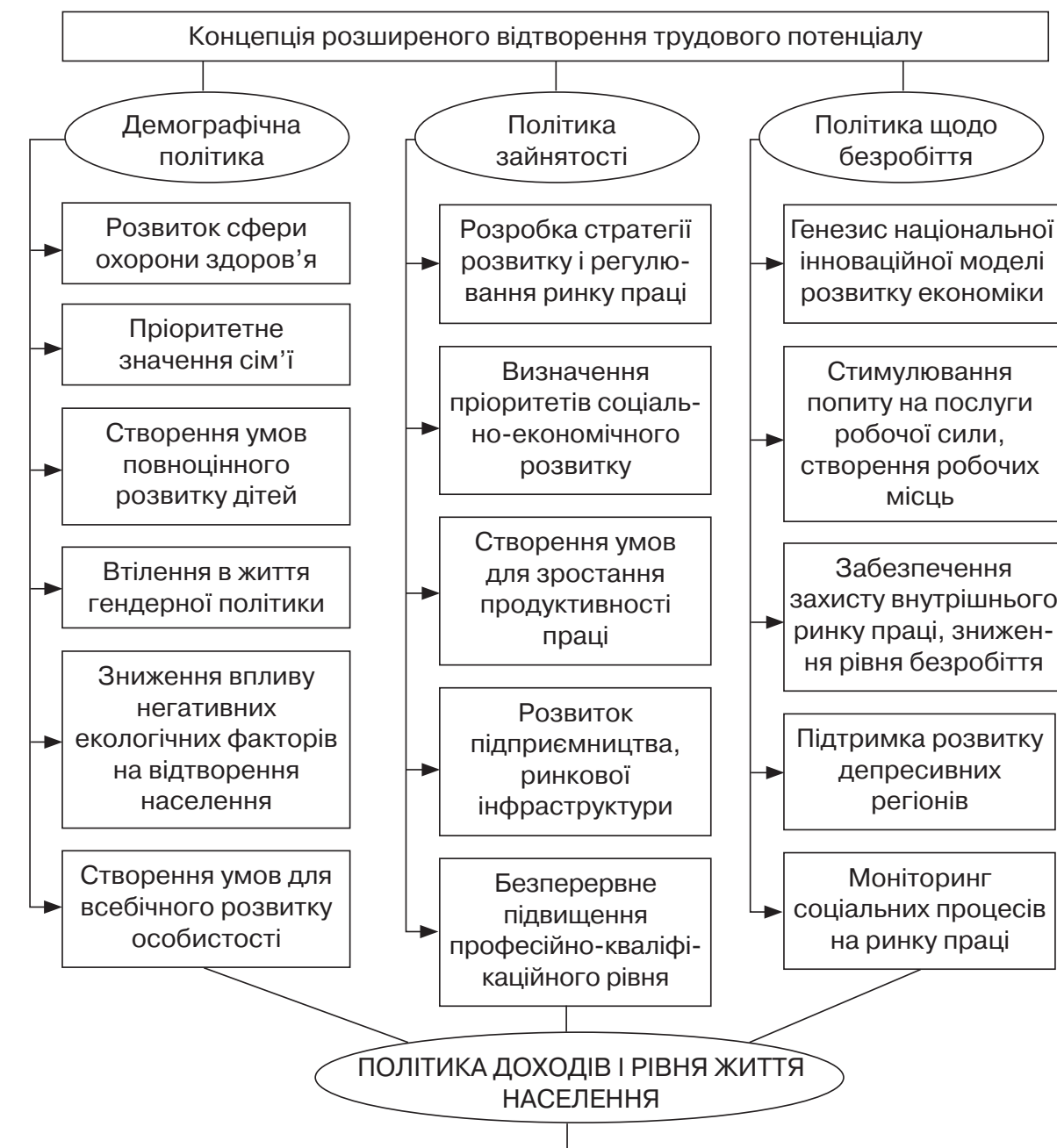
Так, чисельність зайнятих за цей період скоротилась на 4077,4 тис. осіб, або на 20 %, тоді як у будівництві скорочення було більш помітним — на 240,4 тис. осіб, або на 27,2 %. Передумовою такого скорочення стало падіння

Таблиця 1

Динаміка зайнятості та оплати праці в Україні у 2012–2017 рр.

Показник		Роки					
		2012	2013	2014	2015	2016	2017*
Зайняте населення, усього, тис. осіб		20354,3	20404,1	18073,3	16443,2	16276,9	16112*
у т. ч. будівництво		884,9	888,8	746,4	642,1	644,5	646,9*
Частка зайнятих у будівництві, %		4,3	4,4	4,1	3,9	4,0	4,1*
Середньомісячна заробітна плата в Україні, грн.		2543	2727	2860	3551	4731	6251
Середньомісячна заробітна плата у будівництві	грн.	3041	3282	3480	4195	5183	7104
	у % до середнього рівня по економіці	119,6	120,4	121,7	118,1	109,6	113,6
	у дол. США	380,6	410,6	292,8	192,0	202,8	267,1

Джерело: власні розрахунки автора на основі даних [8] (* — прогнози дані)

- підвищення платоспроможності доходів, їх стимулюючої функції до високопродуктивної праці;
- посилення залежності оплати праці, доходів від кінцевих результатів виробництва;
- стимулювання інвестицій в людській капітал, чисті технології і створення безпечних умов праці;
- регулювання розшарування населення за рівнем доходів та майновим станом;
- формування середнього класу;
- реформування систем оплати праці та структури доходів населення;
- удосконалення трудового законодавства та посилення контролю за його виконанням;
- проведення пенсійної та податкової реформ;
- розвиток системи страхування;
- забезпечення доступності освіти і медичної допомоги;
- реформування житлово-комунального сектору економіки;
- створення сприятливих умов для забезпечення житлом громадян тощо

Основні складові концепції переважно інтенсивного типу відтворення трудового потенціалу в умовах інтелектуальної економіки

Джерело: розроблено автором за даними [6, 9]

курсу національної валюти у 2015 р., в результаті чого рівень заробітної плати в будівництві у доларовому еквіваленті зазнав падіння практично удвічі — з 380,6 у 2012 р. до 192 дол. США у 2015 р., подальше зростання заробітної плати до 267,1 дол. у 2017 р. все ж не призвело до відновлення її рівня. Зниження заробітної плати у будівництві відносно середнього рівня по економіці на 6 % упродовж 2012–2017 рр. було однією з причин скорочення питомої ваги зайнятих у будівництві на 0,3 % [8]. Запровадження безвізового режиму з країнами ЄС у 2017 р. та спрощення трудової міграції в подальшому призведе до відтоку кваліфікованих працівників до країн зі значно вищим рівнем заробітку, зокрема до Польщі, Чехії, Литви та Німеччина. В західних регіонах України усе більше відчувається нестача кваліфікованих робітників, у тому числі в будівництві, у результаті чого відбувається зростання оплати праці, яка практично на чверть перевищує столичні показники. В подальшому очікуватиметься поширення цієї тенденції та брак кваліфікованих кадрів загалом по Україні. Так, якщо в 2015 р. на одну вакантну посаду у будівництві претендувало 10 осіб, у 2016 р. — 4 особи, то натеper пропозиція робочої сили практична еквівалентна попиту, водночас її якісні показники погіршуються. Усе це не сприяє зростанню продуктивності праці й негативно впливає на зростання доходів (заробітків) працівників будівельної галузі в Україні.

Для компенсації таких негативних тенденцій у будівельній галузі та зважаючи на підвищення прожиткового мінімуму, Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України було збільшено орієнтовний розмір кошторисної заробітної плати на 2018 р. до 5500–7800 грн, що на 40 % вище попереднього року (з 3590 до 5500 грн). Відповідно до попередніх прогнозів це підвищення призведе до зростання вартості об'єктів як нового будівництва, так і капітального ремонту (реконструкції, реставрації, технічного переоснащення), які фінансуються із залученням бюджетних коштів, коштів державних і комунальних підприємств, а також кредитів під державні гарантії приблизно на 7–10 %, що, своєю чергою, зумовить скорочення попиту на продукцію будівництва [9].

За останні три роки стартувало ряд реформ, які можуть істотно вплинути на розвиток людського капіталу будівельних підприємств, серед яких: пенсійна та медична реформа, реформа освіти, що сьогодні інтенсивно впроваджуються.

Згідно з публічним звітом Пенсійного фонду його збитки в 2017 р. становили 30 млрд грн, унаслідок високого рівня тіньової зайнятості населення, який становить 23,1 %. За даними Державної служби статистики, кожний третій працівник, а це становить 3,7 млн осіб, працює без оформлення трудових відносин. Найбільше таких працівників у сільському господарстві (42,7 %), в торгівлі (19,6 %) та будівництві (15,7 %). Отже, в будівельній галузі нелегально працює близько 580 тис. працівників, що співставно з рівнем легально зайнятого населення на будівництві у 2016 році (644,5 тис. осіб), згідно з інформацією Держстату [8]. З одного боку, пенсійна реформа повинна сприяти легалізації робочих місць, працівники стають зацікавленими в офіційному оформленні на роботу, в гарантіях лікування, особливо врахо-

вуючи високий рівень травматизму на будівництві. З іншого боку, на тлі незадовільного соціального захисту пенсіонерів, впровадження у 2017 р. нової методики розрахунку розмірів пенсій відповідно до розмірів страхового пенсійного внеску поряд з легалізацією доходів спричинить подальшу міграцію кваліфікованих кадрів з України, здебільшого молодого віку, які шукатимуть офіційну роботу за кордоном з гарантованим рівнем оплати праці, медичним та пенсійним страхуванням, переважно в економічно розвинених країнах ЄС. Також потрібно враховувати, що рівень заробітної плати, що мотивуватиме кваліфікованих робітників будівельної галузі залишатися в Україні, має бути на рівні 60–70 % від оплати праці за кордоном.

На ринок праці в державі та в будівельній галузі зокрема, одночасно впливають протилежні за своєю дією чинники. Так, в Україні мало місце підвищення мінімальної заробітної плати з 1218 грн (станом на 01.01.2015 р.) до 3200 грн (з 01.01.2017 р.) та до 3723 грн (з 01.01.2018 р.), тобто в 3,1 рази за 3 роки [8]. Така політика мала вплинути на збільшення купівельної спроможності населення, сприяти зростанню рівня життя, в тому числі пожвавленню інвестиційної активності громадян в житлове будівництво. В реальності це призвело до різкого зростання собівартості виробництва продукції в усіх сферах діяльності, насамперед за рахунок підвищення витрат на оплату праці, які не були обґрунтовані збільшенням продуктивності праці та зростанням обсягів виробництва продукції вітчизняного виробництва, що зумовило подальший інфляційний виток. Зростання витрат на оплату праці, особливо для малого та середнього бізнесу, призвело до більш суттєвого зниження зайнятості. Найбільше скорочення кількості працівників торкнулося саме підприємств агропромислового комплексу (28,4 %), роздрібної торгівлі (27,8 %), добувної промисловості (23,9 %) та будівництва (24,1 %).

Беручи до уваги той факт, що ефект від впровадження таких довгоочікуваних реформ буде відчутним лише через кілька років, поки що у 2018–2019 рр. можна очікувати розвитку негативних сценаріїв, що істотно знизять інвестиції в трудовий потенціал. Буде спостерігатися дисбаланс між загальною тенденцією до розвитку будівельної галузі та розвитком людського капіталу будівельних підприємств. Це, в подальшому, може призвести до негативних явищ в будівельній галузі: зниження кваліфікації працівників, недостатньої якості будівельних робіт, нестачі кадрів.

Зважаючи на такі невтішні прогнози, будівельним організаціям слід розглянути нові можливості інвестування в людський капітал відповідно до основних складових концепції, переважно інтенсивного типу відтворення трудового потенціалу (див. рис.). Зважаючи на обмежені можливості зростання оплати праці в грошовому вигляді, необхідно більш виважено підходити до формування спектра заходів нематеріального заохочення працівників. Так, при реалізації заходів демографічної політики на рівні окремого будівельного підприємства, доцільно розглянути можливості забезпечення відпочинку, оздоровлення працівників та членів їхніх родин на базі власних або орендованих рекреаційно-оздоровчих комплексів; затвердження та реалізації програми отримання “бюджетного житла” для співробітників; відновлення практи-

ки функціонування “відомчих” об’єктів соціально-культурного призначення, в т. ч. столових, дитячих садочків, будинків культури; запровадження добровільного медичного страхування.

З точки зору політики зайнятості слід ґрунтовніше підходити до розширення можливості безперервного підвищення професійно-кваліфікаційного рівня, створення умов для зростання продуктивності праці. Запобігти негативним тенденціям можливо шляхом реформи освіти, передусім професійно-технічної освіти. Потрібно сприяти на державному рівні підготовці кваліфікованих кадрів та зацікавленості в офіційному працевлаштуванню на підприємствах, яким потрібні професійні співробітники і вони готові платити їм гідну зарплату. Насамперед треба модернізувати матеріальну і методичну бази закладів освіти, щоб учні здобували якісну, сучасну освіту, знайомилися з новітніми технологіями. Необхідно змінити державні умови акредитації навчальних закладів, що передбачають лише залучення 100 % штатних працівників закладів освіти до навчально-виховної роботи, водночас можливості залучення фахівців-практиків в процесі навчання скорочуються. Необхідно ширше залучати будівельні організації для практичної підготовки інженерно-технічних, робітничих кадрів, поновити використання наставництва, регіональне замовлення кадрів. Необхідно переорієнтовувати освіту на ті професії, які реально затребувані. Все це сприятиме позитивному розвитку людського капіталу будівельних підприємств в регіонах, беручи до уваги високу потребу в кваліфікованих кадрах на будівництві та впровадженні нових технологій і стандартів у будівельній галузі. Для посилення дотримання вимог щодо безпечності умов праці, необхідно відновити повноцінний державний промислово-гірничий нагляд, державний нагляд та контроль за додержанням законодавства про охорону праці, гігієну праці, що ґрунтується на принципах автоматизму та превентивності.

Політика доходів і рівня життя населення має спрямовуватися на забезпечення гідних умов роботи та оплати праці, стимулювати працівників до власного розвитку. Щоб запобігти відтоку кваліфікованої робочої сили в будівельній галузі, потрібно створювати робочі місця за рахунок інвестицій в капітальне будівництво загалом, та в людський капітал зокрема, посилення залежності оплати праці, доходів від рівня відповідальності, інтенсивності, складності праці та кінцевих результатів виробництва, доцільно запроваджувати нові системи оплати праці, зокрема грейдування, формування системи пільг залежно від статусу працівника в організації, його стажу роботи в даній організації.

Статистичні дані щодо структури капітальних інвестицій засвідчили, що лєвова частка інвестицій — це кошти підприємств та організацій, які впродовж 2012–2016 рр. збільшилися на 6,8 % і склали 69,4 % у 2016 р. проти 62,6 % у 2012 р. (див. табл. 2) [8].

У 2016 р. капітальні інвестиції за рахунок коштів державного бюджету склали 2,3 % порівняно з 6,0 % у 2012 р. Таким чином, кошти державного бюджету, спрямовані на інвестиційну діяльність, знизилися на 3,7 %.

Структура капітальних інвестицій за джерелами фінансування

Джерело фінансування	Роки					Заміна структури у 2012–2016 рр., %
	2012	2013	2014	2015	2016	
Усього	100	100	100	100	100	
у тому числі за рахунок коштів державного бюджету	6,0	2,5	1,2	2,5	2,3	– 3,7
місцевого бюджету	3,1	2,7	2,7	5,2	7,1	+ 4,0
власних коштів підприємств та організацій	62,6	66,3	70,5	67,5	69,4	+ 6,8
кредитів банків та інших позик	14,5	13,9	9,9	7,6	7,1	– 7,4
коштів іноземних інвесторів	1,8	1,7	2,6	3,0	2,9	+ 1,1
коштів вітчизняних інвестицій компаній, фондів тощо	0,8	0,7	0,7	0,4	0,7	– 0,1
Коштів населення у будівництво житла	8,3	9,6	10,0	11,7	8,9	+ 0,6
Інші джерела фінансування	2,9	2,6	2,4	2,1	1,6	– 1,3

* Дані наведені без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: складено автором [8]

Слід відмітити, що капітальні інвестиції у будівельну галузь щорічно збільшувалися з 40760,3 млн грн у 2012 р. до 44444,0 млн грн у 2016 р. У 2014 р. за відомих причин капітальні інвестиції знизилися до 36056,7 млн грн, або на 12 % порівняно з попереднім роком [8]. У 2016 р. ситуація дещо змінилася і капітальні інвестиції збільшилися на 9 % по відношенню до 2012 р.

Зниження капітальних інвестицій із державного бюджету, кредитів банків вітчизняних інвестиційних компаній свідчить про несприятливі умови інноваційної діяльності. Слід зауважити, що без допомоги і підтримки держави вітчизняний інвестор нездібний фінансувати великі інвестиційні проекти, навіть якщо вони мають гарантований успіх.

Кошти іноземних інвесторів за період 2012–2016 рр. дещо збільшилися з 1,8 до 3,0 %, або 1,1 %. Таке зростання є, безумовно, позитивною тенденцією, адже за умов браку вітчизняних інвестиційних ресурсів кошти іноземних інвесторів можуть не лише стати “рятівним колом”, а й сприяти розвитку реального сектору економіки, в тому числі й будівельної галузі. За підрахунками експертів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, попит українських підприємств на іноземні інвестиції становить понад 40 млрд дол. Зрозуміло, що за умов активних військових дій на сході України, військової загрози з боку Росії, зниження рівня життя більшості громадян та підвищення рівня соціальної напруженості в суспільстві на тлі корупції, заплутаного та часом навіть суперечливого нормативно-правового регулювання, погір-

шення криміногенної обстановки, іноземні інвестори не поспішають вкладати кошти в українську економіку. Все це нівелює фактори інвестиційної привабливості України — вдале географічне розташування, помірний клімат, багаті ресурси, дешеву та висококваліфіковану робочу силу. Тому необхідні державні гарантії для активізації залучення іноземних інвестицій, забезпечення прозорості приватизаційних процесів, стабільності валютної та експортно-імпоротної політики, сприяння розвитку фондового ринку в частині залучення депозитів, іпотечного, довгострокового кредитування, продажу акцій під інвестиційні зобов'язання, суворий контроль за їх виконанням. Отже, покращення інвестиційного клімату безпосередньо залежить від послідовної, виваженої державної політики в зазначених напрямках, що дозволить залучити кошти не лише для розвитку матеріально-технічної бази, а й створити умови для розвитку людського капіталу будівельних підприємств.

Особливе значення має надаватися прогнозуванню, яке дозволить більш цілеспрямовано залучати й використовувати інвестиційні ресурси.

Отже, основним фактором підвищення ефективності будівельних підприємств є наявність висококваліфікованого трудового потенціалу, здатного професійно вирішувати поставлені перед ним виробничі завдання.

Щоб забезпечити розвиток будівельної галузі необхідно впроваджувати системні зміни в демографічній політиці, політиці зайнятості, подолання безробіття, зростання доходів та рівня життя працівників, що дозволять зробити більш економічно привабливою діяльність у будівництві та забезпечити розвиток галузі в умовах інноваційної економіки.

Джерела

1. *Геєць В. М., Семіноженко В. П.* Інноваційні перспективи України. Харків: Константа, 2000. 2006. 272 с.
2. *Горчаківська Г. В.* Інвестиції як складова ефективної діяльності підприємств будівельного комплексу // Економіка будівництва і міського господарства. 2009. Т. 5. № 3. С. 147–152.
3. *Захарова О. В.* Управління інвестуванням у людський капітал: методологія, оцінка планування: монографія. Донецьк: “ДВНЗ ДонНТУ”, 2010. 378 с.
4. *Кохан А. А.* Формирование интеллектуального потенциала в строительной отрасли региона // Коммунальное хозяйство городов: науч.-техн. сб. 2010. № 92. С. 303–317.
5. Проблеми та перспективи соціального розвитку: кол. монографія / [за ред. Т. М. Кір'ян]. Київ, 2011. 368 с.
6. *Швайка Л. А.* Державне регулювання економіки: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 335 с.
7. *Швець І. Б., Позднякова С. В.* Оцінка нагромадження людського капіталу на промислових підприємствах. Донецьк: ДонНТУ-Норд-Пресе, 2011. 172 с.
8. Статистичні матеріали [Електронний ресурс] // Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Мінрегіон встановив рівень кошторисної зарплати у будівництві на 2018 рік [Електронний ресурс] // Уряд. портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/minregion-vstanoviv-riven-kosh-torisnoyi-zarplati-u-budivnictvi-na-2018-rik>

Заєць О. С. Інвестиції в трудовий потенціал як джерело збереження і розвитку людського капіталу будівельних підприємств. Розроблено рекомендації щодо збереження і розвитку людського капіталу будівельних підприємств на основі системи заходів в рамках концепції переважно інтенсивного типу відтворення трудового потенціалу в умовах інноваційної економіки. Визначено галузеві, макроекономічні заходи для запобігання відтоку висококваліфікованих кадрів та підвищення ефективності їх використання у будівництві.

Zaetsy O. S. Investing in labor potential as a source of preservation and development of human capital of construction enterprises. Recommendations for maintenance and development of building enterprises human capital on the basis of the system of measures according to conception of mainly intensive type of labour potential reproduction are worked out in the conditions of innovative economy. Branch, macroeconomic measures are certain for prevention of highly skilled personnels outflow and increase of efficiency of its using in the building branch.

Заяц А. С. Инвестиции в трудовой потенциал как источник сохранения и развития человеческого капитала строительных предприятий. Разработаны рекомендации относительно сохранения и развития человеческого капитала строительных предприятий на основе системы мероприятий в рамках концепции преимущественно интенсивного типа воспроизводства трудового потенциала в условиях инновационной экономики. Определены отраслевые, макроэкономические мероприятия для предотвращения оттока высококвалифицированных кадров и повышения эффективности их использования в строительстве.

Надійшла 15 лютого 2018 р.

В. А. ТРАЙКОСКА*Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ*

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Наукові праці МАУП. Серія Економічні науки, 2018, вип. 55(1), с. 59–70

Актуалізація процесів реформування підприємств, у тому числі — їх реструктуризації, сприяла перенесенню на перший план теоретичних питань щодо визначення сутності поняття реструктуризації підприємства, класифікації форм та етапів реструктуризації підприємства, особливостей, економічної сутності та характеристики поняття “реструктуризація підприємства”.

У сучасних умовах ведення бізнесу для збереження довгострокової конкурентоспроможності компанії мають здійснювати коригування своєї діяльності з урахуванням вимог часу. Одним з ефективних способів здійснення стратегічної та оперативної трансформації бізнес-системи виступає реструктуризація. Існує думка, що реструктуризація необхідна тільки для компаній, що переживають занепад фінансово-господарської діяльності або знаходяться на стадії банкрутства. Ситуація, що склалася в українській економіці, свідчить про необхідність проведення реструктуризації багатьох господарюючих суб'єктів. За експертними оцінками, для 21 % промислових компаній загроза банкрутства відчутна цілком реально, близько 39 % знаходяться у невизначеному стані, і тільки 40 % поки такої загрози не відчують [1].

Реструктуризація як процес, спрямований на підвищення ефективності діяльності функціонування компанії, розглядається у вітчизняній економічній літературі досить рідко, ще рідше цей процес реально здійснюється на практиці.

Дослідження особливостей економічної сутності та характеристики поняття “реструктуризація підприємства” було предметом дослідження значної кількості як зарубіжних, так і вітчизняних вчених-економістів, серед яких: Б. М. Андрушків, А. В. Височин, О. Вятрович, В. М. Гриньова, І. О. Лепьохіна, І. І. Мазур, О. Б. Моргулець, В. С. Ніценко, О. М. Риженков, В. Д. Шапиро.

Розглянемо теоретичні і практичні аспекти реструктуризації підприємства, визначимо сутність поняття реструктуризації підприємства, класифікації форм та етапів реструктуризації підприємства.

Кожна економічна система на певному етапі свого розвитку має необхідність проведення реструктуризації. Причому реструктуризаційні процеси можуть бути як плановими, що виступають елементом реформування підприємства, так і антикризовими, що використовуються в умовах загальної неплатоспроможності і застосування процедур неспроможності.

У сучасних умовах процес реструктуризації промислового підприємства стає об'єктивною необхідністю, що забезпечує не тільки конкурентоспроможність підприємства, а й його виживання. За останнє десятиліття практично жодна провідна корпорація у світі не змогла уникнути ризикованої і болючої процедури радикального реструктурування. За оцінками, зволікання і спроби обійтися без серйозних змін призвели до зникнення кожної четвертої компанії зі списку 500 провідних корпорацій світу [4].

Проблеми реструктуризації для українських компаній ще більш актуальні. Це зумовлено кількома причинами, головними з яких є: перехід України до ринкової економічної системи, підвищення фінансових ризиків підприємств в умовах ринкової економіки, розвиток конкурентної боротьби між компаніями і групами компаній в різних сегментах ринку, боротьба за переділ власності і ряд глибоких фінансово-економічних криз, які спіткали українську економіку за останні десять років. Реструктуризація викликана необхідністю адаптації не тільки до швидко мінливого зовнішнього середовища, а й до ринкової економіки загалом. Перед керівниками промислових підприємств постає складне завдання щодо розроблення і реалізації проекту реструктуризації, яка повинна передбачати принципову зміну структури компанії.

Проведений огляд у різних джерелах визначень реструктуризації підприємств виявив наявність безлічі дефініцій досліджуваного поняття. Зокрема, використовуючи численні визначення, неможливо з'ясувати межу між реструктуризацією та іншими поняттями, що використовуються для визначення будь-якого комплексу заходів, спрямованого на підвищення ефективності виробничої діяльності. Так, ряд авторів ототожнює поняття реструктуризації і реорганізації. У деяких роботах реструктуризація прирівнюється до поняття реформування. Досить часто реструктуризацію пов'язують з реінжинірингом [4].

Взагалі зустрічаються різні точки зору на співвідношення понять цих категорій від їх ототожнення до підпорядкування одного іншому і навіть протиставлення.

Проведемо систематизацію підходів до визначення співвідношення понять “реформування”, “реорганізація”, “реінжиніринг” і “реструктуризація” (див. табл. 1), на основі якої спробуємо сформулювати інтегральний погляд на співвідношення досліджуваних категорій.

Розглянемо послідовно кожне із співвідношень.

1. Реформування і реструктуризація.

Розглядаючи співвідношення термінів “реформування” і “реструктуризація”, доречно підкреслити, що перший з них широко використовується не тільки в галузі економічних і виробничих відносин, а й в політиці, у сфері

Систематизація підходів до визначення співвідношення понять

Ключове поняття	Співвідношення з поняттям “реструктуризація”	Автор
Реформування	Реструктуризація – мета реформування	Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовський, Е. Б. Стародубцева
	Реструктуризація – один з інструментів реформування	М. В. Одинцов, Л. В. Ежкін, М. Д. Аїстова, К. В. Гайдук
	Реструктуризація – єдино можливий інструмент реформування	В. І. Мазур, В. Д. Шапіро
	Реструктуризація та реформування – окремі, відокремлені процеси	В. Н. Тренъов, В. А. Ірік, С. В. Ільдеменов
Реорганізація	Реорганізація – окремий випадок (напрям) реструктуризації	Д. Коноко, К. Рожков, М. В. Одинцов, Л. В. Ежкін, А. Карлик, Е. Грішпун, Г. С. Мерзликіна, Е. А. Семікін, М. Д. Аїстова, К. В. Гайдук
	Реорганізація – форма реструктуризації	О. О. Терещенко
	Реорганізація – єдино можливий інструмент реструктуризації	А. Глушевський, В. Г. Крижанівський, Е. С. Мінаєв, В. П. Панагушин
Реінжиніринг	Реінжиніринг – один з інструментів реструктуризації	Сучасний економічний словник
	Поняття реінжинірингу фактично замінює реструктуризацію, правда, в дещо іншому якісному плані	М. Хаммер, Дж. Чампі, Т. Дейвенпорт, А. В. Шеєр, Г. І. Хотинська, В. А. Барінов, В. В. Гончаров, Г. Н. Калянов
	Реінжиніринг і реструктуризація – окремі, відокремлені процеси	С. В. Валдайцев, М. Д. Аїстова
	Реінжиніринг і реструктуризація – окремі, взаємопов’язані між собою (рекурсивні) процеси	К. В. Гайдук

соціальних відносин і т. ін. Водночас категорія “реструктуризація” більшою мірою використовується стосовно економіки загалом і до господарюючих суб’єктів, зокрема.

Крім того, в сучасній теорії і практиці поняття “реформування підприємств” є всеосяжним, що охоплює численні напрями господарської діяльності організації та її перетворень, а саме: реструктуризацію, реорганізацію, зміну форми власності та технології виробництва та ін. Таким чином, реструктуризація є частиною загальної програми реформування підприємства.

2. Реорганізація і реструктуризація.

Термін “реорганізація”, єдиний з усіх досліджуваних понять, має закріплене у законодавстві визначення. Відповідно до Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV під реорганізацією розуміється “... злиття, приєднання, виділення, перетворення юридичної особи ...” [10]. Інакше кажучи,

реорганізація передбачає реструктуризацію власності. Реструктуризаційні процеси можуть проводитися і без зміни структури власності, наприклад, при реструктуризації систем управління. Або реструктуризація власності може супроводжуватися реструктуризацією системи управління, виробничих процесів і т. ін.

Таким чином, з цієї точки зору, поняття реструктуризації ширше ніж поняття реорганізації, яка може виступати одним із видів реструктуризації.

3. Реінжиніринг і реструктуризація.

За визначенням відомих у галузі теорії управління авторів М. Хаммера і Дж. Чампі, реінжиніринг — “... фундаментальне переосмислення і радикальна зміна рішень про ділові процеси з метою досягнення драматичних поліпшень у критично важливих показниках діяльності, таких як витрати, якість, обслуговування та швидкість” [2, 253].

Реінжиніринг бізнес-процесів базується на доктрині про організацію і зміни систем управління та виробництва, заснованої, з одного боку, на досягнення в галузі обчислювальних та інформаційних технологій, а з іншого — на системні зміни властивостей ринку, виражених в індивідуалізації, що надаються споживачеві товарів і послуг. Базові концепції розвитку реінжинірингу полягають в розумінні того, що реінжиніринг, як найважливіший напрям стратегічного планування, ґрунтується на усвідомленні невідповідності колишньої моделі господарської діяльності, мінливим нестабільним зовнішнім умовам бізнесу. Тому теорія і методологія заходів реінжинірингу базуються на концепціях і моделях, метою яких є переорієнтація принципів господарської діяльності, чітка синхронізація процедур перепроєктування виробничих систем і змінюваних запитів ринку, очікувань споживачів, клієнта, замовника, власника, кредитора, суспільства тощо [5].

Таким чином, завдання реінжинірингу полягає не у створенні моделі, що відповідає вимогам конкретного ринку, а у створенні архітектури бізнесу, здатного еволюційно взаємодіяти з динамічно змінюваними властивостями ринку загалом. Глобальні зміни, що відбуваються у світовій економіці, пов'язані з інформатизацією і технологізацією факторів і моделей економічного зростання, призводять до зміни принципів систем і структур управління, технологічного розвитку, трансформування змісту стратегічного і тактичного менеджменту. Як науково-практичний напрям реінжиніринг бізнес-процесів в останні роки перетворився в один з провідних у менеджменті. У західних країнах, за заявами фахівців, взагалі наближається епоха реінжиніринг-технологій.

Авторів наукових статей і публікацій, які висвітлюють тему реструктуризації та реінжинірингу, можна умовно розділити на дві групи. Одна з них вважає реінжиніринг складовою або однією з форм реструктуризації, друга, навпаки, вважає, що реінжиніринг є незалежною і цілісною системою організації бізнесу компанії [5].

З інтегральних позицій, завдання реструктуризації підприємства полягає в узгодженні ринку і структури бізнесу компанії. Завдання реінжинірингу — у створенні універсально адаптованої до змінюваного ринку моделі бізнесу

компанії. Реінжиніринг починається з визнання наявності системних помилок в організації бізнесу. Тому він проходить як фундаментальне перепроектування і вимагає залучення коштів із зовнішніх джерел. При цьому реінжиніринг — це завжди зміни, внаслідок яких компанія набуває процесно-орієнтовану структуру бізнесу. У разі реструктуризації розробник вивчає проблеми, і його дії спрямовані на усунення проблем, а в разі реінжинірингу він досліджує і шукає шляхи реалізації можливостей.

Таким чином, на підставі наведеного можна зробити висновок про те, що поняття “реструктуризація” і “реінжиніринг” не є ні рівнозначними, ні домінуючими один над іншим. Застосування кожного може бути зумовлено специфічними властивостями господарюючого суб’єкта, а також стратегічними цілями його керівництва. З нашої точки зору, реінжиніринг може розглядатися як один із методів реструктуризації.

На основі наведеного аналізу можна сформулювати узагальнююче визначення реструктуризації підприємства. Отже, реструктуризація — це керований процес структурних змін у діяльності підприємства, здатний забезпечити стійкі високі показники його розвитку в умовах безперервних змін зовнішнього середовища.

Дане визначення містить, порівняно з більшістю існуючих, ряд уточнень. По-перше, у визначенні структурні зміни не обмежені зміною будь-якої однієї структури. По-друге, підкреслено, що процес змін є керованим. По-третє, визначається мета процесу реструктуризації — забезпечення підприємству стійких високих показників розвитку. При цьому, залежно від форми проведеної реструктуризації та стратегічних цілей підприємства, мета може виражатися в різних показниках розвитку. І, нарешті, у визначенні виділяється головна причина проведення реструктуризації — безперервна зміна навколишнього середовища.

Спираючись на сформульоване визначення, з одного боку, і на результати проведеного дослідження, з іншого, можна запропонувати класифікацію видів реструктуризації підприємства за шістьма основними класифікаційними ознаками (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація форм реструктуризації підприємства

Класифікаційні ознаки	Види реструктуризації
1	2
1. Цільові установки	Оперативна реструктуризація. Стратегічна реструктуризація
2. Масштаб структурних змін	Комплексна реструктуризація. Часткова (“клаптева”) реструктуризація
3. Об’єкт реструктуризації	Реструктуризація виробництва. Реструктуризація управління. Реструктуризація активів. Фінансова реструктуризація. Реструктуризація організаційної структури. Реорганізація

1	2
4. Рівень реструктуризації	Реструктуризація на мікрорівні. Реструктуризація на макрорівні
5. Метод проведення структурних змін	Реструктуризація розвитку. Реінжиніринг
6. Напрями реструктуризації	Внутрішні. Зовнішні

1. Традиційно власники і менеджмент компанії переслідують дві мети реструктуризації: це підвищення конкурентоспроможності компанії з подальшим збільшенням її вартості [4].

2. Проведення як оперативної, так і стратегічної реструктуризації може охоплювати або всі елементи бізнес-системи (комплексна реструктуризація), або окремі її складові (часткова або “клаптева” реструктуризація) [6, 170].

Комплексна реструктуризація зачіпає всі елементи компанії, це довгостроковий і дорогий процес, який, зазвичай, проводиться поетапно [7].

3. Залежно від поставлених цілей об’єктом реструктуризації може бути практично будь-який один або кілька елементів бізнесу (в разі проведення часткової реструктуризації) або підприємство в цілому (якщо йдеться про комплексну реструктуризацію) [8].

Так, у разі поновлення або модернізації основних засобів, заміни обладнання і зміни структури виробничих процесів, можна говорити про виробничу реструктуризацію.

Останніми роками високої популярності набула реструктуризація систем управління. Вона пов’язана з постановкою систем управлінського обліку, бюджетування, системи збалансованих показників, автоматизацією систем управління і т. ін.

Реструктуризація активів насамперед передбачає виділення непрофільних активів зі структури підприємства. Тут часто виникає питання про використання аутсорсингу.

Фінансова реструктуризація — це заходи з розчистки балансу підприємства, упорядкування активів компанії за критеріями ринкової економіки. Цей вид реструктуризації необов’язково зразу призводить до банкрутства або ліквідації проблемних підприємств [6, 171]. Його основне завдання — розчистити активи, досягти прийнятної для всіх зацікавлених осіб домовленості по боргах. Так, у Польщі [1] ще у 1993 році був прийнятий Закон про фінансову реструктуризацію підприємств і банків, що передбачає кілька моделей оздоровлення фінансів — від домовленості до публічної розпродажі боргів.

Завдання з організаційної реструктуризації стояло перед усіма країнами з перехідною економікою, які отримали від соціалізму надконцентроване і монополізоване господарство [8].

Організаційна реструктуризація пов’язана з реорганізацією, при цьому найчастіше відбувається зміна прав власників. Види реорганізації представлені в табл. 3.

Види реорганізації [9]

Вид	Визначення	Приклади
1	2	3
Злиття двох і більше підприємств в одне, в тому числі: • горизонтальне; • вертикальне	Перехід майна, прав та обов'язків кожного з них до нового підприємства: об'єднання підприємств, які виробляють однаковий тип товарів або надають однакові послуги; об'єднання будь-якого підприємства з його постачальником сировини чи споживачем його продукції	Створення Криворізького державного гірничо-металургійного комбінату "Криворіжсталь" за допомогою об'єднання трьох підприємств: Криворізького металургійного комбінату, Новокриворізького ГЗК та Криворізького КХЗ. Подібне злиття характеризується як вертикальне
Приєднання одного підприємства до іншого	Означає, що до останнього переходять майно, права та обов'язки першого підприємства. Нове підприємство внаслідок такої реорганізації не виникає	Включення Донецького хіміко-металургійного заводу до складу Маріупольського металургійного комбінату ім. Ілліча
Поглинання	Являє собою придбання всіх або більшості корпоративних прав одного підприємства іншим. При цьому поглинуте підприємство може зберегти свій статус юридичної особи і стати дочірнім підприємством, або може виявитися приєднаним до нього і стати його структурним підрозділом, втративши при цьому свій юридичний статус	Такий спосіб реорганізації використаний при створенні ДАК "Українські поліметали", ДАК "Укррудпром", в результаті чого всі державні підприємства, цілком увійшли в ці структури, трансформувалися в дочірні підприємства
Поділ підприємства	Створення на основі одного існуючого двох і більше нових підприємств як самостійних юридичних осіб. При цьому вихідне підприємство припиняє своє існування, ліквідується	Такий спосіб реорганізації ще не застосовувався в металургійному комплексі
Виділення	Передбачає, що з діючого підприємства виділяється одне або кілька структурних підрозділів і на базі їх майна створюються нові підприємства. При виділенні з юридичної особи одного або кількох нових юридичних осіб до кожного з них переходять у відповідних частинах майнові права і обов'язки реорганізованої юридичної особи	Виділення кількох ЗАТ і дочірніх підприємств із ВАТ "Нікопольський Південнотрубний завод"; виділення ЗАТ "Істіл Україна" з ВАТ "Донецький металургійний завод"; виділення СП "Метален" із ВАТ "Єнакіївський металургійний завод" та ін.

1	2	3
Перетворення підприємства	Є зміною існуючих форм власності, або організаційно-правової форми підприємства на інші без припинення його господарської діяльності. При перетворенні до підприємства, яке знову з'явилося, переходять усі права та обов'язки першого підприємства. Такий спосіб реорганізації є найпоширенішим	Його застосовували на всіх підприємствах, які проходили процедури корпоратизації та приватизації

4. Проблеми реструктуризації можуть вирішуватися індивідуально на кожному підприємстві, тобто на мікрорівні. За потреби проводиться цілеспрямований відбір стратегічних інвесторів, здатних надати необхідний капітал і принести сучасний досвід управління.

З іншого боку, реструктуризація може бути результатом змін в економіці (насамперед відносин власності), що проводяться швидко і комплексно. При цьому пошук остаточних ефективних власників здійснюється ринком капіталів.

Зауважимо, що в ході ринкових реформ в країнах з перехідною економікою зазвичай використовуються обидва ці види реструктуризації.

5. У ході розвитку різних шкіл менеджменту можна зазначити три методи реструктуризації [3, 40]:

- у період поширення класичних шкіл менеджменту були створені методи реструктуризації першого рівня, спрямовані переважно на вдосконалення внутрішнього середовища організації, підвищення ефективності виробничого процесу;
- у процесі розвитку системного підходу до управління організацією були отримані результати, які дали можливість створити методи реструктуризації підприємств другого рівня, пов'язані з адаптацією організації до мінливих умов зовнішнього середовища;
- реінжиніринг бізнесу є третім рівнем методів реструктуризації підприємств, безпосередньо виходять на бізнес-процеси і вимагають подолання рамок функціональної побудови підрозділів організації.

Перші два методи, по суті, реалізують реструктуризацію розвитку, а третій — реінжиніринг. Метою реінжинірингового підходу є [4; 5; 8]:

- отримання оптимальної системи управління, спрямованої на досягнення певної ієрархії цілей;
- отримання нового або з доданою якістю кожному елементарному процесу окремо і, в кінцевому підсумку, у всій системі загалом;
- оптимізація процесів прийняття рішень з метою досягнення максимальної гнучкості і налагодженості системи в безперервно змінюваному навколишньому середовищі.

Результативність методик реінжинірингу бізнес-процесів швидко зростає. На думку багатьох дослідників, вони вже зайняли і будуть займати вагомі позиції в сучасному менеджменті. На рис. 1, як приклад, відображені результати реінжинірингового проекту в одній з провідних страхових компаній США (корпорації “CIGNA”) в частині скорочення виробничих витрат і тривалості виробничого циклу, підвищення якості.

При цьому за перші п’ять років перебудови бізнесу (1989–1993 рр.) в компанії здійснено понад 20 ініціатив по реінжинірингу, сумарний економічний ефект від яких перевищив 100 млн дол. США [1].

6. У науковій літературі виділяють два напрями реструктуризації — внутрішній і зовнішній. Перший включає структурні зміни всередині підприємства, а також фінансове реструктурування, використовуючи в основному методи першого рівня. Зовнішній напрям реструктуризації будується на використанні таких методів організаційного реструктурування, як злиття, приєднання, розукрупнення, ліквідація окремих підрозділів тощо. Інакше кажучи, зовнішній напрям реструктуризації передбачає реорганізацію підприємства [8].

Розроблена класифікація пропонує системний погляд на дослідження проблеми реструктуризації і розширить уявлення про її види.

Завдання реструктуризації підприємств є надзвичайно актуальними як з точки зору виходу з кризи і розвитку самих підприємств, так і з точки зору успішності здійснення задекларованих у країні макроекономічних реформ. Доведення реструктуризації до логічного завершення — складне комплексне завдання, яке вимагає послідовної напруженої роботи. При розробленні стратегії реструктуризації підприємства необхідний системний підхід, який допоможе найбільш ефективно вивчити проблеми здійснення процесу реструктуризації і знайти шляхи їх вирішення.

Оскільки реструктуризація підприємства є досить тривалим процесом, важливо виробити послідовність етапів її проведення (див. рис. 2).

На першому етапі необхідно чітко сформулювати цілі та завдання реструктуризації. Керівникам компанії слід визначити, що саме їх не влаштовує в поточній діяльності підприємства, чого вони хочуть домогтися в результаті

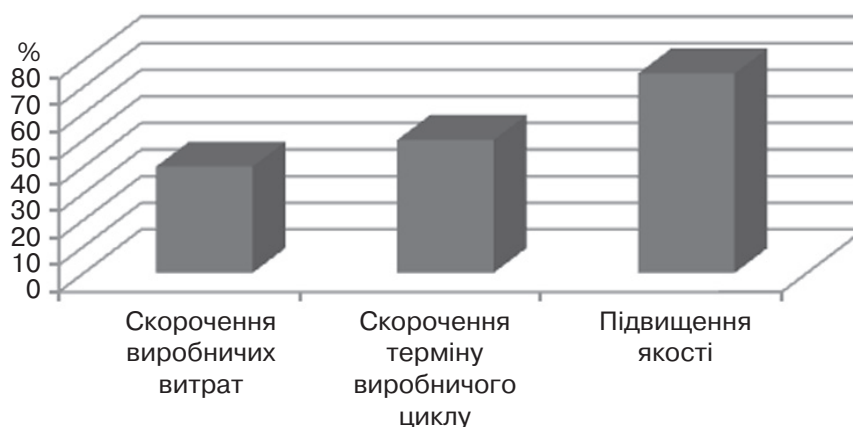

Рис. 1. Результати проведення реінжинірингу бізнес-процесів в корпорації “CIGNA” [1]

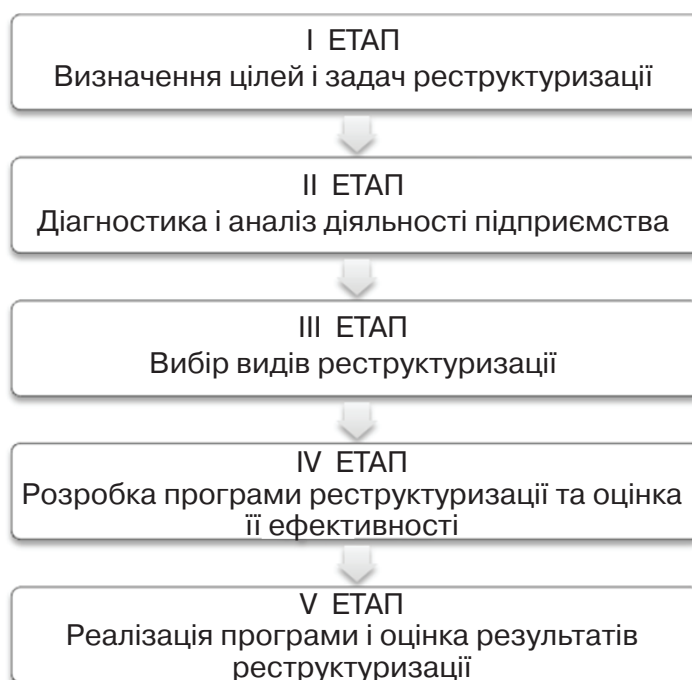

Рис. 2. Етапи реструктуризації підприємства [3, 41]

змін. Від того, наскільки грамотно буде визначено цілі та завдання, залежить подальший розвиток компанії і здійснення процесу реструктуризації.

Другий етап пов'язаний із здійсненням діагностики підприємства для виявлення проблем компанії, визначення переваг та недоліків її функціонування, розуміння перспектив розвитку та інвестування у певний бізнес [3, 41].

При проведенні діагностики може бути здійснено фінансовий, правовий і податковий аналіз, а також аналіз операційної діяльності, ринків, інвестиційної привабливості компанії.

На третьому етапі керівництву компанії слід вибрати види реструктуризації відповідно до поставлених цілей і завдань.

Четвертий етап пов'язаний з розробленням програми реструктуризації. На цьому етапі за даними, отриманими в результаті діагностики, складається кілька альтернативних варіантів розвитку компанії. У процесі формування програми для кожного виду реструктуризації розраховуються прогностичні показники, оцінюються можливі ризики, обсяги задіяних ресурсів. При цьому формалізуються і уточнюються стратегічні цілі підприємства і деталізуються якісні і кількісні цільові параметри.

На п'ятому етапі відбувається реалізація процесу реструктуризації відповідно до розробленої програми. Формується команда фахівців, задіяних у роботі. Команда, відповідальна за реалізацію програми, здійснює контроль за виконанням цільових показників, аналізує отримані результати і готує підсумковий звіт про виконану роботу [3, 41].

Із наведеного доходимо висновку, що процеси реструктуризації підприємств слід ідентифікувати як принципово важливу і невід'ємну сучасну технологію менеджменту для забезпечення ефективної господарської діяльності, стійкого зростання прибутковості, вартості та економічного розвитку

підприємств у довгостроковій перспективі за умов динамічних інституційних змін національної економіки.

Джерела

1. Андрушків Б., Кирич Н., Погайдак О. Управління процесами реструктуризації промислових підприємств в умовах економічних реформ // Вісн. екон. науки України. 2012. № 1. С. 3–5.
2. Бондрар Т. В. Інтерпретація поняття “реструктуризація” промислових підприємств з позицій загальносистемного підходу // Вісн. СумДУ. Серія: Економіка. 2011. № 2. С. 80–86.
3. Винокурова О. І. Аналіз сучасних проблем реструктуризації підприємств в Україні // Вісн. соц.-екон. дослідж.: зб. наук. пр.; за ред. М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). Одеса: Одес. нац. екон. ун-т, 2017. № 1 (62). С. 71–76.
4. Зікій Н. Л. Концептуальні основи дефініції “реструктуризація підприємства” [Електронний ресурс] // Наук. вісн. Мукачівського держ. ун-ту. Серія: Економіка. 2016. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2016_1_27
5. Кравченко Ю. М. Теоретичні підходи щодо сутності реформування та реструктуризації підприємства [Електронний ресурс] // Науч. электрон. б-ка “Киберленінка”. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/teoretichni-pidhodischodo-sutnosti-reformuvannya-ta-restrukturizatsiyi-pidpriemstva>
6. Лєтьохіна І. О. Сутність та зміст реструктуризації підприємства // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2006. № 3. С. 170–175.
7. Методичні вказівки щодо проведення реструктуризації державних підприємств [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіц. веб-портал. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0187-98>
8. Ніценко В. С. Поняття реструктуризації у сучасній економічній думці // Вісн. Хмельн. нац. ун-ту. Економічні науки. 2009. № 6. Т. 2. С. 216–218.
9. Тешева Л. В., Канащенко А. М., Пушко А. О. Реорганізація підприємств, спрямована на укрупнення, як одна із форм реструктуризації [Електронний ресурс] // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6 (3). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvumevcg_2016_6%283%29_22
10. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відом. Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Трайкоска В. А. Економічна сутність реструктуризації підприємства. Проведено систематизацію підходів до визначення співвідношення понять “реформування”, “реорганізація”, “реінжиніринг” і “реструктуризація”, запропоновано визначення поняття реструктуризації підприємства, наведено класифікацію форм та етапи реструктуризації підприємства. Розроблена класифікація пропонує системний погляд на дослідження проблеми реструктуризації і допомагає розширити уявлення про її види.

Traikosk V. A. The economic essence of enterprise restructuring. The systematization of approaches to the definition of the correlation between the concepts of “reforming”, “reorganization”, “reengineering” and “restructuring” is pro-

posed, the definition of the concept of enterprise restructuring, classification of forms and stages of enterprise restructuring is given. The developed classification offers a systematic look at the study of the problem of restructuring and will expand the perception of its types.

Трайкоска В. А. Экономическая сущность реструктуризации предприятия. Проведена систематизация подходов к определению соотношения понятий “реформирование”, “реорганизация”, “реинжиниринг” и “реструктуризация”, предложено определение понятия реструктуризации предприятия, приведена классификация форм и этапы реструктуризации предприятия. Разработанная классификация предлагает системный взгляд на исследование проблемы реструктуризации и помогает расширить представление о ее виды.

Надійшла 2 травня 2018 р.

В. Т. ТРАЙКОСКИ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

СУТНІСТЬ ПРИНЦИПУ ЗБАЛАНСОВАНOSTІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Наукові праці МАУП. Серія Економічні науки, 2017, вип. 55(1), с. 71–78

Економічне зростання передбачає два напрями: збільшення обсягів виробництва та забезпечення добробуту громадян та суспільства загалом. Проте вектор економічного зростання кожної країни визначає специфіку їх поєднання та ключові економічні показники. Основним етапом у цьому виступає узгодження та коригування стратегічних цілей, що в умовах політичної нестабільності нівелюється затяжним процесом реформування базових складових економіки.

Одним із напрямів вирішення проблем економічного зростання є застосування принципу збалансованості у розвитку національної економіки. Саме принцип збалансованості розвитку не лише економічного зростання зокрема, а й загалом дає можливість досягти поставлених стратегічних цілей з урахуванням розв'язання нагальних поточних завдань.

Принцип збалансованості ґрунтується на узгодженості витрат та надходжень відповідного періоду, що в умовах неоднорідності економічного розвитку, обмеженими ресурсами, наявністю суперечностей між різними суб'єктами економічної діяльності та між різними соціальними групами економічної системи країни окреслює проблематику градації першочерговості витрат між галузями, що спрямовані на споживання (соціальна сфера) та забезпечення доходів (промисловість).

Питання економічного зростання у своїх дослідженнях розглядали вітчизняні та зарубіжні економісти, зокрема: А. Гальчинський, В. Геєць, З. Герасимчук, М. Дайламі, Б. Данилишин, А. Дарешвар, Я. Жаліло, Д. Кауфман, Н. Кішор, С. Коляденко, Л. Корнійчук, Р. Лопес, В. Садик, Л. Сімків, Р. Солоу, О. Попкова, Я. Тінберген, В. Томас, Р. Харрод, Й. Шумпетер та ін. Беручи до уваги результати попередніх досліджень українських та зарубіжних вчених з цієї проблематики, слід зауважити, що існує потреба в її подальшому дослідженні. Визначення ролі та специфіки застосування принципу збалансованості зростання економіки сприятиме кращому розумінню досягнення розвитку вітчизняної економіки.

Дослідимо сутність економічного зростання та визначимо принцип збалансованості у його забезпеченні.

Зростання економіки є широким поняттям, тому розглянемо одне з його трактувань [3]: кількісні та якісні зміни результатів і факторів виробництва, які зрештою призводять до підвищення добробуту суспільства та забезпечення нагромадження капіталів у необхідних розмірах. Збільшення досягається шляхом інтенсивного або екстенсивного використання наявних у державі ресурсів. Залежно від технологій, що використовуються, буде визначатися обраний варіант, адже результативність різнитиметься. У цьому випадку головним виступатиме пошук балансу між потребами промисловості та громадян у споживанні ресурсів та рівні цих ресурсів задовольняти їх потреби. Яскравим прикладом виступає калорійність кам'яного вугілля чи природного газу та відповідні поклади, що належать Україні, та їх обсяги, що додатково залучають від інших країн.

В Україні особливо значущої ваги набувають пріоритети, потреби і необхідність забезпечення якісного економічного зростання [6]. Це ставить перед вітчизняною економічною системою нові завдання на шляху до економічного зростання, де мають бути виключені спроби застосування неефективних методів управління економіки минулих років та запроваджені елементи “європейських цінностей” з розумінням пріоритетності збереження і розвитку людського капіталу.

Процес економічного зростання передбачає формулювання і досягнення стратегічних цілей та забезпечує цілеспрямований перехід економічної системи до більш високого рівня інтеграції, диференціації. Це вимагає послідовного переходу від одного способу організації економічного життя до іншого. За таких умов нівелювання зростання ролі людського капіталу, появи нового типу економіки “інформаційна економіка” або “економіка знань” веде до неефективності реформ, що спрямовані лише на залучення промислового досвіду інших країн.

Підтвердженням важливості розвитку людського капіталу виступають результати дослідження Г. Мюрдаль (праця “Азійська драма: дослідження бідності народів” 1968 р.) [4], присвячені специфіці взаємовпливів традиційних економічних інститутів у країнах Азії та Африки. На думку автора, головними причинами економічної відсталості країн, що розвиваються, виступає соціальна нерівність, нівелює позитивний ефект від економічних реформ. Увага акцентується на важливості ефективних мотивів і мотивації до продуктивної праці, які забезпечує ступінь задоволення основних потреб усіх членів суспільства.

Прихильниками домінуванні фактору забезпечення потреб людей у забезпеченні зростання економіки виступають лауреати нобелівської премії Теодор Шульц та Вільям А. Льюїс. У праці “Інвестиції в людей: економіка якості населення” (1981 р.) Т. Шульц ввів у науковий обіг поняття “людський капітал”, обґрунтував тезу, згідно з якою інвестиції у людський капітал, зростання цінності людської праці забезпечують перетворення економіки, модернізації економічних та юридичних інститутів.

Колектив зарубіжних дослідників, зокрема В. Томас, М. Дайламі, А. Дарешвар, Д. Кауфман, Н. Кішор, Р. Лопес, Я. Ван відносять до складових оці-

нювання якості економічного зростання показники розвитку людського потенціалу через низку критеріїв, серед яких зниження дитячої смертності, скорочення неписьменності серед дорослого населення, зростання тривалості життя [8, 258]. Альтернативний підхід розроблено в рамках “Програми розвитку ООН” [2]. Цей підхід передбачає розрахунок індексу розвитку людського потенціалу (далі ІРЛП) на основі трьох компонентних показників:

- 1) ВНД на душу населення (оцінювання достойного рівня життя);
- 2) освіченості (інтегральне оцінювання середньої та очікуваної тривалості навчання);
- 3) тривалості життя (оцінювання довголіття і здоров’я).

Обчислення зведеного індексу людського розвитку включає розрахунок простої арифметичної компонентних показників.

Експерти ООН розраховують також оновлений варіант ІРЛП, що враховує чинник нерівності у розподілі доходів у країні [2].

Багатогранне трактування поняття “економічного зростання економіки” пропонує Л. Є. Сіmkів [7, 66–67]:

- основний напрям та зміст традиційних і сучасних теорій економічного зростання ґрунтується на визначенні факторів та джерел економічного зростання, регулювання яких дозволяє здійснювати розширене відтворення;
- у факторній системі відбуваються об’єктивні зміни у бік домінування соціальних факторів, які базуються на “гуманістичній”, “антропогенній” парадигмі. Тому нині постало питання про визначення нових якостей економічного зростання, що впливають не лише на розвиток виробництва, а й на розвиток “індустрії добробуту”, який розглядається як комплекс галузей економіки та сфер економічної діяльності, спрямованих на забезпечення високого рівня життя населення;
- кожен напрям вивчення сутності економічного зростання разом із загальними рисами характеризується специфічними рисами, в результаті чого економічне зростання розглядається і аналізується в різних аспектах;
- поряд з традиційними типами економічного зростання (інтенсивним, екстенсивним, індустріальним і постіндустріальним) виокремлюють трансформаційний і трансакційний;
- відбувається поступова трансформація головної мети економічного зростання: від “зростання заради зростання” до “зростання заради розвитку”. Така постановка питання вимагає розроблення концепції нової якості економічного зростання, яка має базуватись на процесах інтенсифікації економічного розвитку регіону за рахунок чинників, що забезпечать не тільки кількісне зростання, а й якісні зміни в структурі споживання і нагромадження та зміни соціальних параметрів розвитку територій.

Варто доповнити, що під трансформаційним типом економічного зростання розглядають просте перетворення факторів виробництва в кінцевий результат (продукт), натомість трансакційний тип передбачає придбання нових

інституційно-організованих зв'язків і відносин. При переході на трансакційний тип економічного зростання передбачається більш вільна організація суспільного виробництва.

Відповідно економічне зростання має на увазі врахування інтересів двох аспектів:

I. Внутрішні закони економічної системи, які визначають спрямованість, динаміку незалежно від бажань, мотивів діяльності людини. Цей напрям формується на основі ендогенних (внутрішніх) закономірностей процесу суспільного розвитку, які зумовлюють факт незворотності прогресу в людському суспільстві.

II. Суб'єкти економічної діяльності, інтереси та потреби яких можуть бути протилежними. Це вимагає узгодження та проведення переговорів, поза якими неможливо скоординувати інтереси окремих суб'єктів з метою забезпечення їх мотивації до діяльності.

Баланс, збалансованість, принцип збалансованості загалом передбачають рівність як ресурсів, так і цілей економічних суб'єктів. Однак економіці характерна багатовекторність, що унеможливорює порівняння важливості побудови лікарні чи підприємства, адже ці установи мають різні цілі та показники ефективності, потреби в ресурсах та вплив на зростання економіки.

Відповідно до ст. 7.1.2 Бюджетного кодексу України [1] принцип збалансованості полягає в тому, що повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період.

Застосування принципу збалансування у забезпеченні зростання економіки на рівні баланс ресурсів та/або пріоритетів економічних суб'єктів вітчизняної економіки є недостатнім.

В. Сазик зауважує, що “сучасна економічна наука виходить з того, що вирішальним фактором глобальних трансформацій, а отже, й ключовою передумовою зміни стандартів життя населення, є технологічний спосіб виробництва. Пришвидшення процесів дифузії інновацій, трансферу нових технологій у виробництво, загалом інноваційно-технологічних циклів відкриває широкі можливості для досягнення оптимального співвідношення між виробництвом, нагромадженням і споживанням, збалансування ринкової кон'юнктури в довгостроковому періоді. За цих умов формування та реалізація урядами країн ефективної інноваційної політики заради забезпечення стійкого і якісного економічного зростання, ендогенної стабілізації ринкової кон'юнктури, мінімізації негативних наслідків циклічності та нарощення міжнародної конкурентоспроможності є пріоритетними завданнями в економічній політиці практично усіх держав світу” [6].

Економічне зростання у ринкових економіках ґрунтується на взаємодії зростання попиту і пропозиції та вільному ціноутворенні у конкурентному середовищі, що збалансовують економічну систему. Циклічність розвитку ринку, коли періоди економічного зростання і піднесення змінюються періодами спаду і депресії, забезпечують розвиток ринку. Перехід з однієї стадії до іншої зумовлюється дисбалансом попиту і пропозиції, нестабільністю ринко-

вої рівноваги. За таких умов саме існування ринкової системи є незбалансованою. Факторами, що посилюють ринкову нестабільність, виступає оновлення технологій, життєвий цикл товарів, науково-технічні дослідження (інноваційні чинники); оновлення основних виробничих фондів та їх знос, ефективність капітальних вкладень, структурна мобільність економіки (інвестиційні чинники); недосконала нормативно-правова база, недостатній або надмірний рівень регулювання напрямів діяльності (інституційні чинники).

З метою забезпечення принципу збалансування щодо зростання економіки державою передбачено надання субвенцій між ринками різних регіонів, додаткове нормативне регулювання, визначення рівня дозволеного дисбалансу, залучення додаткових ресурсів із зовнішніх джерел відносно економічної системи окремої країни.

Державне регулювання макроекономічних процесів економіки є основною державно-інституційною діяльністю, яка забезпечує стабілізацію економіки та стимулювання економічного зростання або ж коригування надмірних темпів економічного зростання. Діяльність державних структур та органів спрямована на досягнення національних цілей через призму тактичних та стратегічних цілей і заходів базових показників економіки (виробництво, зайнятість, ціни, видобуток корисних копалин, кількість господарюючих суб'єктів та тенденції їх змін). Ключовим критерієм виконання поставлених цілей виступає повнота задоволення потреб усіх членів суспільства, виходячи з наявності економічних ресурсів, що використовуються.

Державна політика економічного зростання ґрунтується на аналізі тенденцій, встановленні закономірностей, виявленні чинників й оцінці ступеня їх впливу на зростання національної економіки. Усі чинники економічного зростання мають свої особливості та пов'язані із взаємодією держави і підприємництва [5].

Залежно від пріоритету державної політики та факторів розбалансованості національної економічної системи, виокремлюють такі види економічної політики [5]: антициклічна, структурна, амортизаційна, інвестиційна, науково-технічна та інноваційна, фіскальна (бюджетно-податкова), монетарна (кредитно-грошова), цінова, зовнішньоекономічна, соціальна, конкурентна, регіональна, екологічна. Отже, політика економічного зростання, будучи частиною державної економічної політики, включає перелічені види політики.

Окрему увагу у застосуванні принципу збалансування в забезпеченні зростання економіки відіграє фінансова система.

В Україні фінансову систему національної економіки утворюють: державний і місцеві бюджети; фінанси підприємств усіх форм власності; централізовані державні та інші фонди; фондовий ринок [5].

Розглянемо детальніше окремі фактори, що вносять дисбаланс у забезпечення економічного зростання (див. табл.).

У таблиці наведено фактори дисбалансу ринкової економіки, що є водночас рушієм розвитку та зростання економіки. З метою контролю та забезпечення зростання економіки держава здійснює відповідні заходи в межах

**Фактори дисбалансу економіки та державні методи збалансування
у забезпеченні зростання економіки**

№ пор.	Фактор дисбалансу	Державні методи збалансування
1	Ринковий механізм	Субвенції між ринками різних регіонів, адаптоване нормативне регулювання, окреслення рівня дозволеного дисбалансу, залучення додаткових зовнішніх ресурсів
2	Циклічність економіки:	Політика стабілізації (стримування або експансія), інтенсифікації (державна підтримка впровадження науково-технологічної інновації), зовнішньоекономічної експансії (девальвація національної валюти, експортні пільги та субсидії, усунення митних та адміністративних обмежень експорту, експортний кредит)
2.1	інноваційні чинники	Стимулювання зростання частки високотехнологічного сектору виробництва
2.2	інвестиційні чинники	Створення сприятливого інвестиційного клімату в окремих галузях
2.3	інституційні чинники	Підтримання конкурентного середовища, захист добросовісної конкуренції, боротьба з виявами монополізму в економіці, стимулювання нових соціально та економічно необхідних інститутів
3	Політична криза	Фінансування цільових освітніх, професійно-кваліфікаційних і науково-дослідних програм, створення додаткових механізмів взаємодії між суспільством, державним представництвом і підприємництвом, підтримка розвитку громадської ініціативи

чинного законодавства та наявних ресурсів на цей період. Принцип збалансування може виявлятися у можливості держави впливати через зменшення видатків та збільшення фінансування у різних галузях, пошуку зовнішніх та внутрішніх джерел збільшення фінансування.

Отже, економічне зростання є багатогранним поняттям, що виходить за межі окремих фінансових показників зростання ВВП, виконання бюджету, збільшення обсягів виробництва, рівня задоволення потреб громадян, збереження людського капіталу, збільшення смертності, міграції економічно-активного населення тощо. В умовах зростання ролі мотивації громадян до втілення економічних реформ, адаптації інституцій держави до світових тенденцій розвитку ринку, появи “економіки знань”, ключову роль відіграє принцип збалансування у забезпеченні зростання економіки. Комунікаційні зв'язки між окремими громадянами, державними та соціальними інститутами виступають основою сучасних економік розвинених країн.

Економічне зростання економіки виступає наслідком досягнення тактичних цілей економічного розвитку національної економічної системи на певний момент часу залежно від циклу розвитку її економіки, обраних стратегічних, наявних фінансових та людських ресурсів, доцільності залучення ресурсів із зовнішніх джерел. Принцип збалансування у забезпеченні зростання еко-

номіки виявляється через збалансування витрат та доходів на певний період часу, є результатом складної та тривалої процедури вибору на основі врахування величезної кількості чинників, визначення доцільності і оптимальності тих чи інших дій. Від прийнятих рішень залежить початок цілого ланцюга наступних політико-економічних рішень і тенденцій.

Джерела

1. Бюджетний Кодекс України: наук.-практ. комент. [Електронний ресурс] / В. І. Антипов та ін.; за заг. ред. Ф. О. Ярошенка. К.: УДУФМТ: Зовнішня торгівля, 2010. 591 с. URL: https://www.e-reading.club/chapter.php/1002290/62/Byudzhetniy_Kodeks_Ukraini.html
2. Доклад о развитии человека 2010. Реальное богатство народов: пути к развитию человека. Пер. с англ.; ПРООН. Москва: Весь Мир, 2010. 244 с.
3. Економічне зростання [Електронний ресурс] // Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18789
4. Коноваленко Т. О., Вайтешонок Р. О., Бойко І. Ю. Економічний олімп: лауреати Нобелівської премії з економіки 1969–2009 рр. / ред. Т. В. Куриленко. Київ: ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана”. 2010. С. 148.
5. Національна економіка: навч. посіб. / О. В. Носова та ін.; за заг. ред. О. В. Носової. К.: Центр учбової л-ри, 2013. 512 с.
6. Сацук В. І. Якісне економічне зростання в Україні: сучасний стан і шляхи забезпечення [Електронний ресурс] // Ефективна економіка. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=485>
7. Сімків Л. Є. Економічне зростання як індикатор якості економічних реформ // Наук. вісн. Мукачів. держ. ун-ту. Серія: Економіка. 2015. Вип. 2 (4). Ч. 1. С. 66–70.
8. Якість економічного зростання: пер. з англ. / В. Томас, та ін.; наук. ред. пер. О. Кілієвич. К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. 350 с.

Трайкоскі В. Т. Сутність принципу збалансованості у забезпеченні економічного зростання. Розглянуто сутність поняття економічне зростання. Проведено паралелі між взаємозалежністю ефективністю реформування економіки та мотивацією громадян, забезпечення потреб громадян та збереженням людського капіталу. Наведено фактори впливу на дисбаланс розвитку ринкової економіки та відповідні державні методи впливу на збалансування економіки. Окреслено вплив принципу збалансування у забезпеченні зростання економіки.

Traykoski V. T. The essence of the principle of balance in ensuring economic growth. The essence of the concept of economic growth is considered. The parallels between the interdependence of the effectiveness of economic reform and the motivation of citizens, the provision of the needs of citizens and the preservation of human capital have been made. The factors influencing the imbalance of the market economy development and the relevant state methods of influence on the balance of the economy are presented. The influence of the principle of balance in ensuring the growth of the economy is outlined.

Трайкоски В. Т. Сущность принципа сбалансированности в обеспечении экономического роста. Рассмотрена сущность понятия экономический рост. Проведены параллели между взаимозависимостью эффективностью реформирования экономики и мотивацией граждан, обеспечение потребностей граждан и сохранением человеческого капитала. Приведены факторы влияния на дисбаланс развития рыночной экономики и соответствующие государственные методы воздействия на сбалансирование экономики. Определено влияние принципа сбалансированности в обеспечении роста экономики.

Надійшла 2 травня 2018 р.

Вимоги до статей, що подаються для публікації у виданні “Наукові праці МАУП”

Стаття повинна розкривати зміст однієї із рубрик:

1. Політичні науки.
2. Юридичні науки.
3. Економічні науки.
4. Педагогічні науки.

Автор несе відповідальність за достовірність матеріалу, який подає.

Обсяг статті — 6–12 друкованих сторінок.

Структура статті: рубрика, УДК, прізвище та ініціали автора, науковий ступінь, вчене звання (посада), повна назва місця роботи автора, назва статті, анотація 300–500 знаків (про що стаття) мовою тексту статті, текст, бібліографія, резюме до 1000 знаків (наукові результати, в чому новизна) українською, російською та англійською мовами.

УДК слід друкувати праворуч зверху сторінки, нижче через 2 інтервали — прізвище(а) та ініціали автора(ів), науковий ступінь, вчене звання (посада), ще через 2 інтервали — повну назву місця роботи автора(ів), ще нижче через 2 інтервали — назву статті великими літерами.

Текст статті необхідно друкувати у MS Word для формату А4 через 1,5 інтервала шрифтом Times New Roman 14 pt. Формат тексту — 170×252 мм. Поля: верхнє — 25 мм, нижнє — 20 мм, праве — 15 мм, ліве — 25 мм, формат файлу *.doc (2003).

Список джерел як доказової бази дослідження необхідно розмістити наприкінці тексту. Бібліографічні посилання наводяться згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 та ДСТУ 8302:2015, з урахуванням вимог ВАК України (див. приклади).

Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно. Посилання на джерела та ілюстрації в тексті статті обов'язкові.

Автор має надіслати статтю електронною поштою на адресу m.a.u.p@ukr.net. Файл статті повинен бути збережений у форматі *.doc. Екранні копії, схеми, рисунки та фотографії слід записувати окремими графічними файлами форматів TIF, BMP, GIF, JPG, в імені яких зазначати номер ілюстрації у статті, наприклад pict 10.tif.

До матеріалу автор обов'язково повинен додати контактні дані для зв'язку та дані для розділу “Відомості про авторів”. Більш докладно про вимоги читайте на сторінці “Наукові праці” сайту МАУП www.mau.p.com.ua.

Редакція залишає за собою право рецензувати та редагувати статті.

Деякі приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел

Книги одного, двох або трьох авторів

Кучерявий О. Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ: Слово, 2014. 440 с.

Козяр М. М., Коваль М. С. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 327 с.

Синьова Є. П., Гребенюк Т. М., Серпутько Г. П. Основи психолого-педагогічного супроводу студентів з порушеннями зору: наук.-метод. посіб. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 153 с.

Книги чотирьох та більше авторів

Педагогіка розуміння як перспективний напрям розвитку вищої освіти: навч. посіб. / О. Г. Романовський та ін. Харків, 2014. 260 с.

Педагогіка розуміння як перспективний напрям розвитку вищої освіти: навч. посіб. / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов, С. М. Резнік, Ж. Б. Богдан. Харків, 2014. 260 с.

Статті журналів

Ковальська О. Про інноваційні соціальні технології національно-патріотичного виховання школярів // Директор школи, ліцею, гімназії: наук.-практ. журн. 2015. № 4/5. С. 44–50.

Бондаревська І. О., Михайленко В. О. Психологічний аналіз соціального капіталу в спільнотах іммігрантів та біженців // Педагогіка і психологія : наук.-теор. та інфор. журн. 2016. № 2. С. 71–76.

Єлізарова О. Т., Гозак С. В., Парац А. М. Актуальність оптимізації режиму дня та шкільного навантаження учнів молодшого шкільного віку // Довкілля та здоров'я: наук. журн. 2015. № 4. С. 36–40.

Порівняльна педагогіка в Національній академії педагогічних наук України: кроки зростання / О. І. Локшина та ін. // Український педагогічний журнал. 2016. № 2. С. 5–12.

Порівняльна педагогіка в Національній академії педагогічних наук України: кроки зростання / О. І. Локшина, Н. М. Авшенюк, О. В. Овруч, О. В. Бородієнко // Український педагогічний журнал. 2016. № 2. С. 5–12.

Статті наукових збірників

Прозар М. В. Адаптація учнів перших класів до навчальної діяльності в початковій школі // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Педагогіка. Тернопіль, 2015. Вип. 1. С. 49–55.

Стеценко В. І., Галуйко Р. М. Екзистенціалізм: історико-філософський та релігійний погляд // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні

науки: наук. вісник: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 100 (9). С. 156–160.

Мальцева О. Б., Дуло О. А., Качанова В. В. Особливості корекції функціонального стану і рухових функцій організму спортсменів, що перенесли перелом променевої кістки // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 3К 2 (71) 16. С. 191–194.

Пропедевтика сприйняття понять “інваріант” та “напівваріант” при наданні математичної освіти молодшим спеціалістам комп’ютерно-орієнтованих спеціальностей (ВНЗ I–II рівнів акредитації) / О. Лещинський та ін. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 3: Фізика і математика у вищій і середній школі. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 16. С. 83–89.

Пропедевтика сприйняття понять “інваріант” та “напівваріант” при наданні математичної освіти молодшим спеціалістам комп’ютерно-орієнтованих спеціальностей (ВНЗ I–II рівнів акредитації) / О. Лещинський, В. Тихонова, Т. Бохонова, О. Томащук, В. Гроза // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 3: Фізика і математика у вищій і середній школі. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 16. С. 83–89.

Електронний ресурс

Апостол М. В. Наукові пошуки академіка М. В. Зубця в контексті розвитку вчення про породотворення у тваринництві // Історія науки і біографістика: електрон. наук. фах. вид. 2016. № 1. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2016-1/01.pdf> (дата звернення: 9. 09. 2016).

Кучер В. І., Потильчак О. В. Україна 1941–1944: трагедія народу за фасадом священної війни: монографія / В. І. Кучер, О. В. Потильчак. К.-Біла Церква: ТОВ “Білоцерківдрук”, 2011. 368 с. [Електронний ресурс] // Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Наукова бібліотека. Репозитарій. URL: [http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/2878/1/Кучер В. І.%2с., Потильчак А. В. Украина 1941–1944–2011.pdf.pdf](http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/2878/1/Кучер%20В.%20Потильчак%20А.%20Украина%201941-1944-2011.pdf.pdf) (дата звернення: 9. 09. 2016).

Драгоманов Михайло Петрович [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Драгоманов_Михайло_Петрович (дата звернення: 9. 09. 2016).

Архівний документ

ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 166 (Фонд “Міністерство освіти України”). Оп. 166. Од. зб. 33. 10 арк.

ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 166. Од. зб. 33. 10 арк.

Посилання на назву документу з архівної справи

Положение о Киевском Педагогическом Институте // ЦДІАК. Ф. 707. Оп. 160. Спр 38. Ч.1 Арк. 272–273 зв.

ISSN 2523-4536

Science Edition

IAPM SCIENTIFIC WORKS

*Series
Economic Science*

***Issue 1 (55)
2018***

*Founded 2001
The edition comes out 4 issues per year*

In collection of scientific works the articles of research workers, who are engaged in the problems of development of economy.

For researchers, teachers, students and all those interested in the development of science in Ukraine.

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

*Серія
Економічні науки*

***Випуск 1 (55)
2018***

*Засновано 2001 року
Видання виходить 4 рази на рік*

Відповідальний редактор за випуск *А. А. Тютюнник*
Комп'ютерне верстання *Н. В. Коваленко*
Оформлення обкладинки *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 10.08.18. Формат 70×100¹/₁₆.
Ум. друк. арк. 6,61. Обл.-вид. арк. 4,65. Наклад 150 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

Видавець і виготовлювач
ДП «Видавничий дім «Персонал»
03039, Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.*